

**LATVIJAS UNIVERSITĀTE
EKONOMIKAS UN VADĪBAS FAKULTĀTE
FINANŠU INSTITŪTS**

**PATĒRĒTĀJU KREDITĒŠANAS ATTĪSTĪBA LATVIJAS
KOMERCIBANKĀS**

**CONSUMER LOAN PRODUCTS DEVELOPMENT BY THE
COMMERCIAL BANKS OF LATVIA**

MAGISTRA DARBS

Autore: Jekaterina Solomatina

Stud. apl.: Ekon990716

Darba vadītājs: Dr. Oec.asoc.

Profesors Aleksandrs Mašarskis

Rīga, 2007

Anotācija

Maģistra darbs uzrakstīts par tēmu „Patēriņa kreditēšanas attīstība Latvijas komercbankās”. Tas ir veltīts Latvijas patēriņa kreditēšanas tirgus analīzei un tā attīstību ietekmējošo faktoru novērtēšanai. Hipotēku un zemes bankas piemērā izanalizēta bankas patēriņa kreditēšanas sistēma, izstrādāti priekšlikumi tās pilnveidošanai.

Maģistra darbs sastāv no trim daļām. Pirmajā daļā izskatīta kredītresursu būtība, to funkcijas kreditēšanas procesā un kreditēšanas procesa ciešā saistība ar makroekonomikas teoriju – naudas piedāvājumu un pieprasījumu, un valsts monetāro politiku. Īpaša uzmanība veltīta patēriņa kredīta nozīmei, kā arī veikta patēriņa kredītu klasifikācija. Aplūkoti ar patēriņa kreditēšanu saistītie riski un aizņēmēja kredīspējas novērtēšanas metodes, kā arī izskatīta attīstīto rietumvalstu pieredze patēriņa kreditēšanā.

Otrā daļa ir veltīta Latvijas komercbanku kredītportfeļu analīzei; aplūkoti arī komercbanku darbības un fizisko personu kreditēšanas tiesiskie aspekti. Izskatīts hipotēku un zemes bankas piedāvāto fizisko personu kreditēšanas pakalpojumu klāsts, kā arī analizēti bankas darbības galvenie rādītāji. Izpētīta patēriņa kreditēšanas sistēma Hipotēku bankā.

Maģistra darba trešā nodaļa veltīta patēriņa kreditēšanas sistēmas pilnveidošanas iespējām, kā piemēru izmantojot Hipotēku un zemes banku. Izstrādāti priekšlikumi bankas kreditēšanas procedūras sistēmas efektivitātes paaugstināšanai un kredītu kontroles sistēmas uzlabošanai. Aplūkoti Latvijas patēriņa kreditēšanas tirgus attīstību ietekmējošie faktori.

Maģistra darbs sastāv no 99 lappusēm un ietver 14 tabulas un 26 attēlus.

Annotation

The subject of the master's paper is "Consumer Crediting Development in Latvian Commercial Banks". It is devoted to the analysis of Latvian consumer crediting market and the evaluation of factors that influence its development. Consumer crediting system is analysed, based on the example of Mortgage and Land Bank; suggestions to improve it are worked out.

The master's paper consists from three chapters. In the first chapter the essence of credit resources, their functions in crediting process as well as the close correlation of crediting process with microeconomic theory – money demand and supply and governmental monetary politics – are considered. A special attention is paid to the role of consumer credit and a classification of consumer credits is given. The risks, related to consumer crediting, and methods of borrower's creditability evaluation are considered as well as the experience of developed western countries in consumer crediting.

The second chapter is devoted to the analysis of credit portfolio of Latvian commercial banks; the legal aspects of commercial banks' functioning and crediting of physical persons are considered. The spectre of services in physical persons' crediting, offered by Mortgage and Land Bank, is considered and the main indicators of Bank's performance are analysed. The system of mortgage crediting in Mortgage and Land Bank is investigated.

The third chapter of the master's paper is devoted to the opportunities of mortgage crediting system improvement, based on the example of Mortgage and Land Bank. The suggestions to raise Bank's crediting procedure efficiency and to improve credit control system are worked out. The factors, that influence Latvian consumer crediting market, are considered.

The master's paper consists from 99 pages and contains 14 tables and 26 figures.

Saturs

Ievads.....	4
1. Banku pakalpojumu attīstība patēriņa kreditēšanas jomā pasaules praksē.....	7
1.1. Kredītresursu tirgus un kredītu loma tautsaimniecības attīstībā.....	7
1.2. Patēriņa kredīta nozīme un veidi.....	10
1.3. Aizņēmēja kredīspējas novērtēšana un ar kreditēšanu saistītie riski.....	19
1.4. Attīstīto rietumvalstu pieredze patēriņa kreditēšanā.....	25
2. Patērētāju kreditēšana Latvijas komercbankās Hipotēku un zemes bankas piemērā.....	36
2.1. Komercbanku darbības regulēšana Latvijā.....	36
2.2. Latvijas komercbanku kredītportfeļu analīze.....	41
2.3. Fizisko personu kreditēšanas regulēšana Latvijā.....	49
2.4. Patēriņa kreditēšanas sistēma Hipotēku un zemes bankā.....	54
3. Patēriņa kreditēšanas sistēmas pilnveidošana Hipotēku un zemes bankas piemērā.....	71
3.1. LR patēriņa kreditēšanas tirgus attīstību ietekmējošie faktori.....	71
3.2. Hipotēku bankas patēriņa kreditēšanas sistēmas pilnveidošana.....	80
Secinājumi un priekšlikumi.....	95
Izmantotās literatūras un avotu saraksts.....	98

Ievads

Finanšu sektors ieņem nozīmīgu vietu katras valsts tautsaimniecībā, un tā attīstības pakāpe lielā mērā raksturo stāvokli valsts ekonomikā kopumā. Komercbankas izpilda finanšu starpnieka lomu, pieņemot naudas līdzekļus no noguldītājiem un izsniedzot kredītus aizņēmējiem. Mūsdienu ekonomika nav iedomājama bez plašām un vispusīgām kredītattiecībām, kuru rezultātā notiek resursu racionāla sadale, kapitāla pārplūde no mazāk ienesīgām nozarēm un ienesīgām, kā arī tiek sekmēta kapitāla uzkrāšana, paātrinās preču realizācija, notiek uzņēmējdarbības attīstība.

Latvijā darbojas daudzas komercbankas un citas institūcijas, kas nodarbojas ar patēriņa kreditēšanu. Turklāt bankas ir ekonomikas un valsts finanšu sistēmas neatņemama sastāvdaļa, un tām ir svarīga loma valsts tautsaimniecībā, veicot fizisko un juridisko personu līdzekļu uzkrāšanu, valsts maksājumu sistēmas nodrošināšanu, un vienlaikus tās ir lielākais kredītresursu piedāvātājs tirgū.

Kreditēšana ir viena no riskantākiem, grūtākajiem un atbildīgākajiem sektoriem banku darbā, jo tieši tā ietekmē saimniekošanas procesus visos tautsaimniecības līmeņos. Kredīts ir viena no kompleksākām ekonomiskām kategorijām, jo uz tā šodien balstās gan Rietumeiropas, gan ASV, gan Āzijas un citu valstu ekonomikas attīstība.

Pirmajos gados pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas daudziem Latvijas iedzīvotāju iespējas saņemt bankas aizdevumu ilglietošanas preču iegādei, būvniecībai vai remontam bija niecīgas. Šādu situāciju noteica nevis banku nevēlēšanās izsniegt aizdevumus, bet gan vispārējā ekonomiskā stāvokļa nestabilitāte un adekvāta kredītu nodrošinājuma trūkums, kas paaugstināja kredītrisku, augstais inflācijas un kredītu procentu likmju līmenis, kā arī banku ilgtermiņa resursu ierobežotais apjoms. Stāvokli sarežģīja 1995.gada banku krīze. Stabilizācija kreditēšanas jomā vērojama jau kopš 1996.gada, tomēr situācija kredītu tirgū mainījies sākot ar 2000.gadu, kad patēriņa kreditēšana attīstījās īpaši straujiem tempiem.

2006.gada beigās privātpersonām izsniegto kredītu īpatsvars Latvijas komercbanku kredītportfeļos sastādīja 43%. Kredītu struktūrā pieaug ilgtermiņa kredīti, kas liecina par mājsaimniecību ienākumu pieaugumu, kā arī personu pārslicinātību par savu labklājību ilgtermiņa periodā.

Jebkurā bankā kreditēšana tiek veikta iepriekš izstrādātas un bankas Padomes un Valdes apstiprinātas kredītpolitikas ietvaros. Bankas kredītpolitika nosaka kredītu piešķiršanas kārtību, izsniegto kredītu uzraudzību, kredītportfeļa novērtēšanu un klasifikāciju, kā arī speciālo uzkrājumu veidošanu nedrošiem parādiem. Bankas kredītpolitika balstās uz kreditēšanas subjektu stingras

izvēles pamata. Latvijas komercbankas cenšas precīzi noteikt kreditēšanas kārtību un tās organizēšanu, termiņu, pieļaujamo risku un kredīta apmērus.

Problemātiskie kredīti bieži ir sliktas riska pārvaldīšanas un kredītportfeļa uzraudzības rezultāts. Kredītiestādei jābūt izstrādātai kredītpolitikai, kas ietver sevī potenciālā pakalpojumu tirgus ģeogrāfiskās, ekonomiskās un nozaru robežas, pamatnoteikumus kredītu piešķiršanas termiņus, kredīta procentu likmju noteikšanas pamatprincipus, kredīta izsniegšanas un uzraudzības procedūras, pilnvaras aizdevumu izsniegšanai, iekšējās kontroles darbības noteikumus, kredītu klasifikāciju un ziņojumus kredītiestādes akcionāriem.

Vis augšminētais nosaka izvēlētās tēmas aktualitāti, it īpaši ņemot vērā strauji augošus komercbanku izsniegto kredītu apjomus un augošu pieprasījumu pēc patēriņa kredītiem no Latvijas iedzīvotāju puses, paaugstinoties vispārējām labklājības līmenim valstī.

Maģistra darba mērķis ir izpētīt Latvijas patēriņa kreditēšanas tirgu un izstrādāt priekšlikumus komercbankas patēriņa kreditēšanas sistēmas pilnveidošanai Hipotēku un zemes bankas piemērā.

Nospraustā mērķa sasniegšanai tika izvirzīti sekojoši galvenie uzdevumi:

- veikt patēriņa kredītu klasifikāciju;
- izpētīt aizņēmēja kredīspējas novērtēšanas metodes un ar kreditēšanu saistītos riskus;
- iepazīties ar attīstīto valstu pieredzi patēriņa kreditēšanas jomā;
- izpētīt komercbanku darbību regulējošos likumus;
- analizēt patēriņa kreditēšanas sistēmu Hipotēku un zemes bankā;
- atklāt Latvijas patēriņa kreditēšanas tirgus attīstību ietekmējošos faktorus;
- izstrādāt Hipotēku bankas patēriņa kreditēšanas sistēmas pilnveidošanas algoritmu.

Saskaņā ar izvirzītajiem maģistra darba uzdevumiem ir veidota darba struktūra.

Maģistra darbs sastāv no trim daļām. Pirmajā daļā izskatīta kredītresursu būtība, to funkcijas kreditēšanas procesā un kreditēšanas procesa ciešā saistība ar makroekonomikas teoriju – naudas piedāvājumu un pieprasījumu, un valsts monetāro politiku. Īpaša uzmanība veltīta patēriņa kredīta nozīmei, kā arī veikta patēriņa kredītu klasifikācija. Aplūkoti ar patēriņa kreditēšanu saistītie riski un aizņēmēja kredīspējas novērtēšanas metodes, kā arī izskatīta attīstīto rietumvalstu pieredze patēriņa kreditēšanā.

Otrā daļa ir veltīta Latvijas komercbanku kredītportfeļu analīzei; aplūkoti arī komercbanku darbības un fizisko personu kreditēšanas tiesiskie aspekti. Izskatīts hipotēku un zemes bankas piedāvāto fizisko personu kreditēšanas pakalpojumu klāsts, kā arī analizēti bankas darbības galvenie rādītāji. Izpētīta patēriņa kreditēšanas sistēma Hipotēku bankā.

Maģistra darba trešā nodaļa veltīta patēriņa kreditēšanas sistēmas pilnveidošanas iespējām, kā piemēru izmantojot Hipotēku un zemes banku. Izstrādāti priekšlikumi bankas kreditēšanas procedūras sistēmas efektivitātes paaugstināšanai un kredītu kontroles sistēmas uzlabošanai. Aplūkoti Latvijas patēriņa kreditēšanas tirgus attīstību ietekmējošie faktori.

Pētījuma objekts ir: ekonomisko, organizatorisko un tiesisko attiecību sistēma banku hipotekārajā kreditēšanā.

Informatīvo bāzi sastāda Hipotēku bankas pārskatu dati, otrreizējā informācija no periodiskajiem izdevumiem.

Empīriskais pamats sastāv no analītiskiem apskatiem un statistikas datiem, kā arī Latvijas Republikas, Latvijas Centrālās Bankas un FKTK likumdošanas un normatīvajiem aktiem, no zinātniskajām monogrāfijām un literatūras par banku darbību.

Pētījuma metodes: statistiskā, ekonomiski matemātiskā un sistēmas analīze, grafiskā attēlošana.

Pētījuma periods pārsvarā aptver četrus gadus (no 2003.gada līdz 2006.gadam), bet analizējot Latvijas komercbanku tirgu, tika izmantota informācija no 2000.gada.

1. BANKU PAKALPOJUMU ATTĪSTĪBA PATĒRIŅA KREDITĒŠANAS JOMĀ PASAULES PRAKSĒ

1.1. Kredītresursu tirgus un kredītu loma ekonomikas attīstībā

Mūsdienu tirgus ekonomika nav iedomājama bez plašākām kredītattiecībām. Pateicoties tam, pirmkārt, rodas labvēlīgas iespējas kapitāla pārplūdei no mazāk ienesīgām ekonomikas nozarēm uz ienesīgākām; otrkārt, tās paātrina preču realizāciju; treškārt, samazina ar naudas apgrozību saistītās izmaksas; ceturtkārt, sekmē kapitāla uzkrāšanu.

Vārds „kredīts” nāk no latīņu valodas „*credare*” - ticēt, uzticēties. Kredīts ir atlīdzības darījums, kurā kredītiestāde uz rakstveida līguma pamata nodod klientam naudu vai citas lietas un kurš klientam rada tiesības rīkoties ar tām un pienākumu noteiktā laikā un kārtībā atdot kredītiestādei naudu vai citas lietas.¹

Bez naudas pārdošanas un pirkšanas tirgus ekonomika nespēj normāli funkcionēt. Naudas cena ir viens no tirgus saimniecības iedarbīgākajiem regulatoriem un ekonomikas motivācijas aktīvākajiem elementiem. Naudas tirgus galvenā sastāvdaļa ir skaidra nauda, kas gatava kalpot preču pieprasījumam, tātad - potenciāls naudas piedāvājums. Tirgū vienmēr pastāv arī zināms pieprasījums pēc naudas resursiem, kas saistāms ar naudas funkciju darbību. Makroekonomiski pieprasījums pēc naudas ir tieši proporcionāls darījumu apjomam. To pamats ir nominālais IKP un tā lieluma izmaiņas, praktiski tas nozīmē naudas pieprasījuma tiešu atkarību no pērkamo preču cenu līmeņa (inflācijas apmērā).

Pastāv vairākas teorijas, kas skaidro un pamato kredīta lomu ekonomikā.

Atbilstoši tirgus ekonomikas brieduma teorijai klasiķi Ādams Smits un Dāvids Rikardo pauda uzskatu, ka kredīta objekts ir materiāli labumi. Šo labumu pārdošana ar maksājuma atlikšanu uz vēlāku periodu ir kredīta pamatsaturs. Šī teorija kredītu cieši saistīja ar ražošanas attīstību. Kredīta kā specifisku attiecību iedarbība uz ražošanas attīstību palika ārpus teorijas loka.

I.Fišera naudas kvantitātes teorija pamatojas uz to, ka darījumu cilvēki grib iegūt savā īpašumā naudu, lai veiktu darījumus. Tātad ekonomiskās aktivitātes reālajam līmenim, kuru raksturo IKP rādītājs, jābūt par nozīmīgu faktoru, nosakot pieprasījumu pēc naudas. Dotā teorija saista reālās naudas daudzumu ar iekšzemes kopprodukta (IKP) apjomu, t.i., ar ienākumiem, ko gūst, pārdodot saražotās preces un pakalpojumus un ražošanas faktoros. Naudas pieprasījums ir tieši proporcionāls ienākumu līmenim, kas savukārt atkarīgs no IKP apjoma.

¹ Лаврушин О. И. Банковское дело: Учебник. – М.: Финансы и статистика, 2003, с. 65

Tātad var secināt, ka naudas pieprasījums ir tieši proporcionāls cenu līmenim, vai arī naudas pieprasījums ir pieprasījums pēc reālas naudas. Reālās naudas pieprasījumu savukārt nosaka nepieciešamība finansēt darījumus, un tāpēc tas pieaug, palielinoties reālajam IKP. Naudas uzglabāšanai arī ir cena, kas tiek mērīta ar nominālo procentu likmi. Fišers uzskatīja, ka krīzes un depresijas iemesls ir izsniedzamo kredītu apjomu ātras izmaiņas salīdzinot ar relatīvi stabilu naudas krājumu.

XX gadsimtā kredīta praktiskā loma strauji pieauga. Valsts, firma, fiziskā persona plaši lietoja kredītus, kuri kļuva par izdzīvošanas un attīstības nosacījumu. Mainījās arī kredīta teorija. Kredītam piedēvē kapitāla radītāja ražošanas un pakalpojumu galvenā dzinēja lomu. Šīs teorijas aktīvie pautēji bija pazīstamie vācu ekonomisti G.Šumpeters un A.Hāns. Kredīta loma tiek saistīta ar kredītnaudas emisiju. Bankas kā kredītnaudas emitenti vairo valsts bagātību un nodrošina ekonomikas nemitīgo attīstību.

Grūtības, ko nācās pārdzīvot tirgus saimniecībai, sekmēja teoriju radīšanu, kur svarīgākais aspekts ir kredīta regulēšana. Tiek sētas ilūzijas, ka regulēšana ar kredīta palīdzību spēj pārvarēt krīzes, nepieļaut masveida bezdarbu. XX gadsimta 30.gados šīs teorijas tēvs bija Dž.Keinss.

Keinsa naudas pieprasījuma teorija izdala trīs naudas pieprasījuma veidošanās motīvus. Nauda nepieciešama:

- darījumu apmaksāšanai,
- spekulēšanas nolūkos,
- ietaupījumu veidošanai.²

Banku naudas līdzekļi veido nozīmīgu naudas masas daļu. Centrālā banka, nosakot bankām obligāto rezervju normu, vienlaikus regulē apgrozībā esošo naudas daudzumu un kontrolē naudas tirgu. Svarīga nozīme ir arī aizdevumu procenta regulēšanai, it īpaši attiecībā uz ilgtermiņa kredītēšanu kapitālieguldījumu veicināšanai pamatkapitālā. Valsts kredīts ieguva svarīgu lomu ražošanas nozaru struktūras izmaiņās, eksporta nozaru stimulēšanā, atpalikušo ekonomikas nozaru atbalstīšanā, infrastruktūras attīstībā un tehniskā progresa veicināšanā.

Pēc otrā Pasaules kara Keinsa teorija sadalījās divos apakšvirzienos. Pirmo no šiem virzieniem attīstīja E.Hansens un S.Hariss, pamatojot lētās naudas teoriju (neokeinsisms). Inflācijas apstākļos efektīva ir dārgās naudas politika. Otrais virziens raksturīgs kā “elastīga monetārā politika”. Tās pazīstamākie pārstāvji ir A.Harts, R.Rouza, A.Berns, kas sevi pieskaita neoliberalājiem. Lētās naudas teorija pamato tēzi, ka augstie kredīta procenti ir galvenais cēlonis, kas iegrožo jaudu izmantošanu un sekmē masveida bezdarbu.

² Банковское дело: Учебник. Под ред. Колесникова В. И. – М.: Финансы и статистика, 1999, с.43

Mūsdienās kredīta galvenās funkcijas ir sekojošas:

1. pārdales funkcija,
2. apgrozības izmaksu ekonomijas funkcija,
3. valsts ekonomikas regulēšana.³

Svarīgākā ir pārdales funkcija: ar kredīta palīdzību nodrošina kapitāla pārdali ekonomikā, to novirzīšanu no vienas nozares uz citu, no vieniem īpašniekiem pie citiem. Tādējādi kļūst iespējama ražošanas paplašināšana ārpus kapitāla ietvariem, ekonomiskā attīstība un līdzekļu koncentrācija izdevīgākos un perspektīvākos virzienos.

Līdz ar to kredīts ir svarīgs naudas ekonomijas faktors. Naudas ekonomija tiek sasniegta bezskaidras naudas maksājumu veidā, palielinot naudas apgrozības ātrumu un aizstājot papīra naudu ar kredītnaudu. Naudas ekonomija, kas sasniegta, izmantojot kredītu, palielina ražošanas kapitāla īpatsvaru, kā arī ražošanas iespējas un peļņas normu.

Kredīts regulē arī kopējo naudas apriti ekonomikā un ekonomiskajos procesos. Ar bankas regulēšanas mehānisma palīdzību tiek ieguldīti kredītu resursi, sašaurināta vai paplašināta naudas aprite. Savukārt tas paplašina vai samazina maksātpējīgo pieprasījumu. Kredīta regulējošā funkcija ir cieši saistīta ar citu ekonomisko instrumentu – finanšu un cenu mehānismu – darbību.

Kredīts izsaka ekonomiskās attiecības starp kreditoru un aizdevuma saņēmēju. Kredīta devējs kredīta ņēmējam atvēl lietošanas tiesības uz noteiktu naudas summu, bet kredīta ņēmējs uzņemas saistības šo naudas summu pēc noteikta laika atmaksāt. Tādējādi kredīta attiecībās vienmēr stājas divas puses: aizdevējs jeb kreditors un aizņēmējs jeb debitors. Kā kompensācija par lietošanas tiesību atdošanu parasti tiek noteikti procenti.

Procenti ir maksa, ko kreditors saņem no kredīta ņēmēja par aizdotās naudas vai materiālo vērtību lietošanu. Šo maksu sauc par kredīta procentiem. Šīs maksas lielums parasti noteikts kredīta līgumā procentu veidā. Tāpēc vienmēr tiek runāts nevis par procentu summu par kredītu, bet gan par procentu likmi par kredītu. Procentu likme jānosaka tāda, kas ļautu nosegt:

- aizdoto kredītresursu pašizmaksu (par noguldījumiem maksātos procentus),
- administratīvos izdevumus,
- minimālo zaudējumu no neatmaksāšanas riska,
- peļņas procentus.

Procentu likme var būt noteikta par kredīta lietošanas dienu, par mēnesi un kopumā par gadu. Pastāv divas procentu aprēķina metodes par kredītu: vienkāršie procenti un saliktie procenti.

³ Лаврушин О. И. Банковское дело: Учебник. – М.: Финансы и статистика, 2003, с.66

Turpinājumā autore atbilstoši maģistra darba tēmai pievērsīsies patēriņa kredītam, izpētot tā nozīmi un veicot patēriņa kredītu klasifikāciju.

1.2. Patēriņa kredīta nozīme un veidi

Kredīts ir aizdevums naudas un preču izteiksmē, pastāvot noteikumam, ka tas tiks atmaksāts ar procentiem. Kredīts izsaka ekonomiskās attiecības starp kreditoru un aizdevuma saņēmēju. Kredīta devējs kredītaņēmējam atvērlietošanas tiesības uz noteiktu naudas summu, bet kredītaņēmējs uzņemas saistības šo naudas summu pēc noteikta laika atmaksāt. Tādējādi kredīta attiecībās vienmēr stājas divas puses: aizdevējs jeb kreditors un aizņēmējs jeb debitors.

Starptautiskajā praksē izšķir vairākas kredītu formas (1.1.tabula)

1.1.tabula

Kredītu formas atbilstoši starptautiskajai klasifikācijai⁴

Kredīta veids	Raksturojums
1) Komerčiālais kredīts	Aizdevums, kuru piešķir piegādātājs, pārdodot preces vai pakalpojumus pēc atliktā maksājuma principiem.
2) Bankas kredīts	Aizdevums, kuru fiziskajām vai juridiskajām personām piešķir banka.
3) Valsts kredīts	Aizdevums valsts budžeta deficīta segšanai vai konkrētu investīciju programmu finansēšanai. Valsts ir aizņēmējs, bet kreditori var būt gan fiziskas, gan juridiskas personas.
4) Patērētāju kredīts	Aizdevums, kuru piešķir tirdzniecības uzņēmumi un kredītiestādes iedzīvotājiem dažādu patēriņa preču iegādei uz nomaksu.
5) Starptautiskais kredīts (ārvalstu kredīts)	Aizdevuma kapitāla kustības veids starptautisko ekonomisko attiecību jomā un nozīmē vienas valsts valdības, banku un citu juridisko personu aizdevumu piešķiršanu citas valsts valdībai, bankām vai citām juridiskām personām uz termiņu un maksājumu noteikumiem.

Visplašākā ir banku kredītu forma, sakarā ar ko autore piedāvā to detalizētu klasifikāciju (1.2.tabula).

1.2.tabula

Banku kredītu klasifikācija⁵

⁴ Autore, izmantojot Лаврушин О. И. Банковское дело: Учебник. – М.: Финансы и статистика, 2003.; Миловидов В.Д. Современное банковское дело. Опыт США. - М.: Приор, 2000

Klasifikācijas pazīme	Kredītu veidi	Raksturojums
1. Atkarībā no mērķa	• Apgrozāmo līdzekļu kreditēšana	Kredīti preču apgrozījuma palielināšanai, optimālā izejvielu un materiālu krājumu klāsta nodrošināšanai
	• Investīcijas pamatlīdzekļos	Kredīti pamatlīdzekļu (iekārtu, automašīnu, ēku un būvju) iegādei vai remontam
	• Vērtspapīru iegādes kreditēšana	Kredīti vērtspapīru iegādei
	• Sezonas kredīti	Kredīti, kur naudas līdzekļu izlietošanai ir sezonas raksturs (piemēram, kredīti lauksaimniecības darbiem)
	• Patēriņa kredīti	Kredīti fiziskajām personām to personisko vajadzību apmierināšanai
	• Eksporta vai importa finansēšana	Kredīti, kurus izsniedz starptautisko tirdzniecības darījumu finansēšanai
	• Starpbanku kredīti	Kredīti, kurus viena banka izsniedz otrai bankai pēc tās pieprasījuma
2. Atkarībā no kreditēšanas paņēmiena	• Kredītlīnija	Bankas un klienta vienošanās par kredīta piešķiršanu noteikta limita robežās uz noteiktu laiku. Klienta parāda lielums var svārstīties un ir atkarīgs no klienta reālās vajadzības
	• Overdrafts	Norēķinu konta debeta atlikuma pārsniegums, naudas summa, kuras robežās banka kreditē norēķinu konta īpašnieku
	• Vekseļu diskonts	Vekseļa uzpirkšana ar diskontu
3. Atkarībā no kreditēšanas paņēmiena	• Faktoring	Debitoru parādu diskontēšana bankā ar regresa tiesībām vai bez tām
	• Forfeitings	Ilgtermiņa vai vidēja termiņa debitoru parādu apliecināšanu dokumentu pirkšanas darījums
	• Līzings	Brīvo naudas līdzekļu investēšana mantā ar mērķi nodot šo mantu klientam lietošanā, kreditoram paturot īpašuma tiesības
	• Hipotekārais kredīts	Kredīts, kas tiek nodrošināts ar reģistrētā nekustamā īpašuma ķīlu

1.2.tabula (turpinājums)

--	--	--

⁵ Autore, izmantojot Лаврушин О. И. Банковское дело: Учебник. – М.: Финансы и статистика, 2003.; Миловидов В.Д. Современное банковское дело. Опыт США. - М.: Приор, 2000.

Klasifikācijas pazīme	Kredītu veidi	Raksturojums
4. Atkarībā no procentu likmēm	• Kredīti ar fiksētu procentu likmi	Procentu likmes ir noteiktas visam aizdevuma termiņam
	• Kredīti ar mainīgu procentu likmi	Procentu likmes var mainīties atkarībā no situācijas finanšu tirgū
5. Atkarībā no termiņa	• Kredīts uz nakti (overnight)	Kredīts uz 1 diennakts laiku
	• Īstermiņa	Kredīts līdz 1 gadam
	• Vidēja termiņa	Kredīts uz 1 – 5 gadiem
	• Ilgtermiņa	Kredīts uz 5 – 30 gadiem
6. Atkarībā no aizdevēja	• Tiešais kredīts	Kredīts, kuru izsniedz tieši banka, kurā klients griežies pēc kredīta
	• Sindicētais kredīts	Darījums, kurā vairākas bankas nodrošina aizņēmējam kredītu, vienojoties par tā nosacījumiem.

Turpmāk atbilstoši maģistra darba tēmai sīkāk aplūkosim patēriņa kredītus, to veidus un īpašības.

Saskaņā ar Latvijas Bankas definējumu, patēriņa kredīti ir mājāsaimniecībām izsniegtie kredīti tādu patēriņa preču (piemēram, sadzīves tehnikas un automašīnu) iegādei un pakalpojumu (piemēram, medicīniskās aprūpes un ceļojumu) samaksai, kuru nolūks nav saistīts ar peļņas guvumu.

Tas ir aizdevums, kas paredzēts gadījumiem, kad nepieciešama nauda kāda konkrēta ar peļņas gūšanu nesaistīta mērķa vai pirkuma īstenošanai: atpūtas braucienam, mājas tehnikas pirkumam, medicīnas pakalpojumiem, mācību kursu apmaksai, izlietojot visu piešķirto summu uzreiz vai salīdzinoši īsā laika periodā.

Atbilstoši šim definējumam, pie patēriņa kredīta paveidiem pieder overdrafts, kredītlīnija, hipotekārais kredīts, iespēju kredīts, kā arī studiju kredīts. Aplūkosim augšminētos kredītu veidus, to priekšrocības, īpatnības un izmantošanas mērķus.

- Overdrafts

Overdrafts – norēķinu konta debeta atlikuma pārsniegums – ir naudas summa, kuras robežās banka kreditē norēķinu konta īpašnieku. Tas nozīmē, ka banka līgumā noteiktajās robežās pieļauj klienta norēķinu konta pārtēriņu. Overdrafts ir visizplatītākais īstermiņa kredītu veids mūsdienu ārvalstu banku praksē. Overdraftu piešķir klientiem ar nevainojamu reputāciju, kredītu vēsturi un intensīvu norēķinu konta apgrozījumu. Overdraftam netiek noteikti maksāšanas termiņi, kredīts

parasti ir bez nodrošinājuma. Kredīta atmaksa notiek, ieskaitot naudas summu norēķinu kontā (1.3.tabula).

1.3.tabula

Overdrafta raksturojums⁶

Kritērijs	Raksturojums
Mērķis	Overdrafti parasti tiek izmantoti, lai segtu īstermiņa konta deficītu.
Summa	50% līdz 90% no darba algas, kas tiek pārskaitīta uz <u>algas kontu</u> bankā
Termiņš	Reizi mēnesī ir obligāti jāatmaksā ar naudas līdzekļu ieskaitījumu kontā
Parāda atmaksāšanas avoti	Klienta darba alga vai citi regulārie ienākumi
Nodrošinājums	Klienta darba alga vai citi regulārie ienākumi
Procentu likme	Par izmantoto overdrafta daļu klients katru mēnesi maksā bankai procentus. Procentu likme parasti ir 19 - 24% gadā.

Cilvēki izmanto overdraftus, jo ir izdevīgi zināt, ka visi izdevumi tiks finansēti pat tad, ja tie pārsniedz attiecīgajā brīdī pieejamo naudas līdzekļu summu. Bankai overdrafti ir izdevīgi tādēļ, ka tai rodas iespēja iekasēt salīdzinoši augstu procentu likmi. Savukārt overdraftu trūkums no bankas viedokļa raugoties, ir tāds, ka overdraftu kopējā summa var ievērojami svārstīties, bet bankai vienmēr jābūt spējīgai nodrošināt finansējumu kopējā piešķirtā overdrafta apmēros.

- Kredītlīnija

Kredītlīnija ir kredīta veids privātpersonām, kas paredzēts personīgo izmaksu finansēšanai patēriņa vajadzībām. Tā tiek piešķirta privātpersonām, kuri regulāri saņem algu un citus ienākumus uz bankas privāto/algas kontu. Kredītlīnija ir pieejama latos ar termiņu līdz 12 mēnešiem un tā var būt 1 līdz 2 darba algu apmērā, atkarībā no klienta ikmēneša ieskaitījumiem kontā. Par nodrošinājumu kredītlīnijai kalpo klienta darba alga vai citi regulārie ienākumi. Kredītlīnijas pamatsumma ir jāatmaksā termiņa beigās (1.4.tabula). Kredītlīnijas priekšrocība ir tā, ka tā nodrošina finansiālas drošības sajūtu, ko sniedz brīva pieeja kredīta līdzekļiem.

1.4.tabula

Kredītlīnijas raksturojums⁷

Kritērijs	Raksturojums
Mērķis	Aizņemt naudu no bankas mazu, vidēju pirkumu veikšanai, apmaksāt dažādus pakalpojumus (mācības, medicīniskā aprūpe, ceļojumi, u.c.).
Summa	1 līdz 2 darba algu apmērā, atkarībā no klienta ikmēneša ieskaitījumiem kontā.

1.4.tabula (turpinājums)

⁶ Autore.

⁷ Autore.

Kritērijs	Raksturojums
Termiņš	Līdz 12 mēnešiem; kredītlīnijas pamatsumma ir jāatmaksā termiņa beigās.
Parāda atmaksāšanas avoti	Klienta darba alga vai citi regulārie ienākumi
Nodrošinājums	Klienta darba alga vai citi regulārie ienākumi
Procentu likme	Par izmantoto kredītlīnijas daļu klients katru mēnesi maksā bankai procentus. Procentu likme 20% gadā. Papildus banka iekasē komisiju par kredītlīnijas piešķiršanu.

- Līzings

Līzings ir brīvo naudas līdzekļu investēšana mantā ar mērķi nodot šo mantu klientam lietošanā, kreditoram paturot īpašuma tiesības.

Līzings ir rentes paveids. Līzings ir līgums starp divām pusēm – nomnieku un iznomātāju:

- iznomātājam pieder attiecīgais objekts, bet viņš ļauj nomniekam to izmantot;
- nomniekam nepieder šis objekts, bet viņš to izmanto, un veic maksājumus iznomātājam noteiktā laika periodā saskaņā ar līzings līguma nosacījumiem.

Līzings darījuma laikā līzings ņēmējam nav tiesību pārdot vai iekļāt līzings objektu, bez līzings devēja piekrišanas pārveidot līzings objektu, ja līzings ņēmējs nemaksā saskaņā ar līzings līgumu, līzings devējs ir tiesīgs pārņemt līzings objektu. Šādā gadījumā līzings ņēmējs zaudē visus iepriekš veiktos maksājumus.

Līzings objekti parasti ir automašīnas, datortehnika, mēbeles un citas preces. Latvijā visizplatītākais līzings darījuma termiņš ir no 1 līdz 7 gadiem (1.5.tabula).

1.5.tabula

Līzings raksturojums⁸

Kritērijs	Raksturojums
Mērķis	Ilgstošas lietošanas patēriņa preces iegāde (automašīna, datortehnika, elektrotehnika, telefons, mēbeles u.tml.)
Summa	Līdz 90 – 100% no līzings iegādājamās mantas vērtības
Termiņš	1 – 7 gadi
Parāda atmaksāšanas avoti	Klienta darba alga vai citi regulārie ienākumi
Nodrošinājums	Klienta darba alga vai citi regulārie ienākumi. Līzings objects (automašīna, datortehnika u.c.)
Procentu likme	Euribor + 1,5–2,5%

Izšķir divus līzings veidus:

⁸ Autore.

- a) Finanšu līzings. Līzings termiņā laikā pilnīgi tiek atmaksāta līzings objekta vērtība, ka arī tiek maksāti procenti saskaņā ar līguma noteikumiem. Beidzoties līzings termiņam, pirkums pāriet līzings ņēmēja īpašumā.
- b) Operatīvais līzings. Galvenā atšķirība no finanšu līzings ir tā, ka līzings ņēmējs visa līguma darbības laikā nomaksā tikai daļu no līzings objekta vērtības, un beidzoties līgumam līzings objekts nepaliek līzings ņēmēja īpašumā; tas tiek atdots bankai, samaksājot līzings kredīta procentus. Tomēr līzings ņēmējam pastāv iespēja pagarināt nomas periodu vai arī izpirkt līzings objektu samaksājot atlikušo vērtību. [3, 78]

Pēc autores domām, galvenās līzings priekšrocības ir sekojošas:

- atšķirībā no naudas kredīta tas ir mazāk riskants;
 - aizdotais darba līdzeklis vienlaikus ir arī kredīta nodrošinājums. Ja nevar bankai aizdot aizdevumu, bankas īpašumā paliek līzings manta;
 - līzings procentu likme tiek noteikta daudz zemāka, salīdzinot ar kredītlīniju ;
 - līzings ir lētāks, dod iespēju ātrāk atjaunot ražošanas iekārtas, nodrošina ekonomikas izaugsmi.
- Hipotekārais kredīts

Hipotekārais kredīts ir aizdevums, kas tiek nodrošināts ar reģistrētā nekustamā īpašuma (ēkas, būves, zemes) ķīlu. Hipotekārā kredīta mērķi arī parasti ir saistīti ar nekustamo īpašumu (celtniecība, īpašumu iegāde, remontdarbi, rekonstrukcija u.t.t.) Bankām, kuras ir aktīvas hipotekārā kredīta izsniegšanā, ir savi nekustamā īpašuma vērtētāji, kas vērtē katru īpašumu, kuru banka taisās pieņemt ķīlā. Nekustamā īpašuma vērtību ietekmē tā atrašanās vieta, stāvoklis, īrnieku skaits utt. Banka izsniedz kredītā parasti līdz 80 % no ķīlas tirgus vērtības, bet iegādājoties dzīvokli jaunā mājā kredīta summa var sasniegt līdz pat 90 – 10% no dzīvokļa tirgus vērtības. Bankai ir pirmtiesības, kuras tā var izmantot attiecībā uz aizdevuma ņēmēja īpašumu pirms citiem kreditoriem, lai saņemtu aizdevuma atmaksu (1.6.tabula).

Hipotekārā kredīta raksturojums⁹

Kritērijs	Raksturojums
Mērķis	Mājas vai dzīvokļa iegāde, celtniecībai vai remonts
Summa	Parasti summa svārstās robežās no 10 000 Ls līdz 500 000 Ls; var būt līdz 80% - 100% no pirkšanas cenas
Termiņš	No 3 mēnešiem līdz 30 – 40 gadiem
Parāda atmaksāšanas avoti	Klienta pastāvīgie ienākumi. Kredīta pamatsummas un procentu kopējais ikmēneša maksājums ir ne lielāks par 30-40% no klienta vai viņa ģimenes ikmēneša ienākumiem (pēc nodokļu un citu obligāto maksājumu nomaksas)
Nodrošinājums	Nekustamā īpašuma ķīla (var ieķīlāt arī citu - bankas nefinansētu nekustamo īpašumu). Ja klients nepilda savas saistības attiecībā uz aizdevuma atmaksāšanu, bankai ir tiesības šo īpašumu pārdot.
Procentu likme	Euribor + 0,7–2,5% vai fiksēta – 4 – 7%

- Iespēju kredīts

Iespēju kredīts ir kredīts privātpersonām sadzīves preču iegādei, automašīnas iegādei, ceļojumiem, izglītībai, biznesam, medicīnai u.c. izdevumiem. Lai saņemtu šo kredītu, personai jābūt pastāvīgai darba vietai un regulāriem, stabiliem ikmēneša ienākumiem. Iespēju kredīta termiņš var būt no 3 mēnešiem līdz 10 gadiem (1.7.tabula).

1.7.tabula

Iespēju kredīta raksturojums¹⁰

Kritērijs	Raksturojums
Mērķis	Sadzīves preču iegādei, automašīnas iegādei, ceļojumiem, izglītībai, biznesam, medicīnai u.c. izdevumiem
Summa	Parasti summa svārstās robežās no 100 Ls līdz 3000 Ls
Termiņš	No 3 mēnešiem līdz 10 gadiem
Parāda atmaksāšanas avoti	Klienta pastāvīgie ienākumi. Kredīta pamatsummas un procentu kopējais ikmēneša maksājums ir ne lielāks par 30-40% no klienta vai viņa ģimenes ikmēneša ienākumiem (pēc nodokļu un citu obligāto maksājumu nomaksas)
Nodrošinājums	Klienta pastāvīgie ienākumi; nekustamā īpašuma ķīla
Procentu likme	Var būt mainīga vai fiksēta; tiek saskaņota individuāli

- Studiju kredīts

Studiju kredīts paredzēts studiju maksas segšanai Latvijas akreditētām augstskolām, kas tiek izmaksāts divas reizes gadā uz mācību iestādes kontu.

⁹ Autore.

¹⁰ Autore.

Kredīta atmaksa ir veicama 5 gadu laikā no studiju beigšanas datuma, ja kredīts ir mazāks par 1000 latiem, bet ja kredīts ir lielāks par 1000 latiem, tad 10 gadu laikā. Kredīts jāsaņem atmaksāt ar 12.mēnesi pēc studiju beigšanas vai ar 3.mēnesi pēc mācību pārtraukšanas. Procenti, kas aprēķināti no izsniegtās kredīta summas, jāmaksā katru mēnesi (1.8.tabula).

1.8.tabula

Studiju kredīta raksturojums¹¹

Kritērijs	Raksturojums
Mērķis	Studiju maksas segšanai Latvijas akreditētās augstskolās
Summa	Kredīts sedz 100% visu mācību maksu līdz 3000 – 6000 Ls atkarībā no studenta pastāvīgajiem ienākumiem
Termiņš	Līdz 10 gadiem pēc augstskolas pabeigšanas; iespējamās kredīta brīvdienas
Parāda atmaksāšanas avoti	Studenta pastāvīgie ienākumi
Nodrošinājums	Studenta pastāvīgie ienākumi. Privātpersonas vai pašvaldības galvojums. Nekustamais īpašums. Depozīts bankā.
Procentu likme	Var būt mainīga vai fiksēta; tiek saskaņota individuāli

Kredīta pamatsummas maksājums var tik atlikts un atmaksas termiņš pagarināts par grūtniecības vai pēcdzemdību atvaļinājuma vai bērna kopšanas atvaļinājuma laiku, kā arī ja absolvents turpina studijas maģistrantūrā, doktorantūrā vai rezidentūrā.

Lai saņemtu kredītu, parasti ir nepieciešams vienas fiziskas personas galvojums. Galvotājam ir jābūt vecumā no 18 līdz 55 gadiem un viņam jābūt regulāriem ienākumiem.

Bez augšminētās klasifikācijas, saskaņā ar kuru patērīņa kredīti tika klasificēti pēc mērķa, patērīņa kredītus var klasificēt arī atkarībā no procentu likmēm un pēc termiņa.

Atkarībā no procentu likmēm izšķir kredītus ar fiksētu un mainīgu procentu likmi. Fiksētas procentu likmes ir noteiktas visam aizdevuma termiņam, bet mainīgās likmes (*floating rate*) var mainīties atkarībā no situācijas finansu tirgū. Savukārt mainīgā procentu likme sastāv no divām daļām - fiksētās daļas un mainīgās daļās. Mainīgā daļa ir resursu cena starpbanku tirgū, bet fiksētā daļa – pārējās procentu likmes sastāvdaļas.

Atkarībā no termiņa patērīņa kredīti ir klasificējami sekojoši:

- kredīts uz nakti (overnight);
- īstermiņa – līdzekļi tiek aizdoti uz periodu, kas nepārsniedz 1 gadu;
- vidēja termiņa – termiņš robežās no 1-5 gadiem;
- ilgtermiņa – aizdevuma termiņš svārstās robežās no 5-40 gadiem.

¹¹ Autore.

Kopumā autore secina, ka patēriņa kredīts atšķiras no citiem kredīta veidiem pēc trim galvenajiem kritērijiem:

- a) kredīta nozīme. Patēriņa kredīts paredzēts gala patēriņa finansēšanai, atšķirībā no citiem kredītiem, kurus izsniedz ar peļņas gūšanas saistītiem nolūkiem;
- b) aizņēmēja raksturs. Patēriņa kredīta saņēmēji ir tikai fiziskas personas;
- c) dzēšanas avots. Atkarībā no citiem kredīta veidiem, patēriņa kredīta dzēšanas avots ir aizņēmēja nākotnes personīgie ienākumi.

Patēriņa kredītus var aplūkot no dažādiem viedokļiem: no bankas viedokļa, no klienta viedokļa, no ekonomikas viedokļa.

No bankas viedokļa, ņemot vērā, ka kreditēšanas operācijas nodrošina lielāko daļu no bankas ienākumiem, svarīgs ir katra kredīta veida ienesīgums, kā arī peļņas un riska attiecība. Runājot par patēriņa kredītiem, priekš bankas parasti īstermiņa patēriņa kredīti (tādi, kā overdrafts) ir visienesīgākie, jo tiem ir visaugstākās procenta likmes (līdz pat 19 – 24%), taču arī riska līmenis ir augstāks, jo faktiski tie ir nenodrošināti kredīti – banka sniedz klientam kredītu pret viņa nākotnes ienākumiem, bez ķīlas. Hipotekārie kredīti ir nodrošināti ar nekustamā īpašuma ķīlu, un, ja ķīlas vērtība ir novērtēta konservatīvi, tad šie kredīti ir salīdzinoši droši, taču attiecīgi procentu likmes ir daudz zemākas (5 – 7%).

Salīdzinot patēriņa kredītus ar kredītiem juriskām personām, tie var būt riskantāki, jo ģimenes vai individuāla aizņēmēja finansiālais stāvoklis var ātri pasliktināties darba zaudēšanas, slimības vai citu iemeslu dēļ, un to grūtāk paredzēt, nekā uzņēmuma finansiālā stāvokļa izmaiņas. Kā jau bija minēts, patēriņa kredīta galvenā īpatnība ir tā dzēšanas avots – aizņēmēja personīgie ienākumi. Patēriņa kredīta summa un kredīta atmaksāšanas varbūtība ir cieši saistīti ar aizņēmēja ienākumu apjomu un to gūšanas varbūtību. Ja juridiskām personām kredītus izsniedz pamatojoties uz biznesa plāniem, uzņēmuma finanšu pārskatu analīzi, naudas plūsmu prognozēm, kas ļauj aprēķināt kredīta izmantošanas rentabilitāti un projekta atdeves pietiekamību kredīta saistību dzēšanai, tad patēriņa kredītu dzēšanas varbūtību grūtāk prognozēt.

Vēl viena ar patēriņa kreditēšanu saistītā īpatnība no bankas viedokļa ir diezgan augstas kredītu administrēšanas izmaksas, un tas izskaidrojams ar to, ka fiziskām personām izsniegto kredītu summas parasti ir mazākas, salīdzinājumā ar kredītiem uzņēmumiem, turklāt izsniedzot kredītus 10 individuāliem aizņēmējiem, bankai rodas izdevumi, kas saistīti ar kredīta apkalpošanu, kredītspējas un maksātspējas novērtēšanu 10 reizes, bet izsniedzot kredītu uzņēmumam, kura summa ir lielāka, pārbaužu skaits un attiecīgi izdevumi būtu zemāki. Kaut gan, izdevumi viena aizņēmēja – juridiskās personas apkalpošanai ir augstākas, salīdzinot ar individuālo aizņēmēju.

No klienta viedokļa, patēriņa kredīti ir veids, kā apmierināt savas vajadzības un paaugstināt savu pirktspēju jau šodien, nevis ilgāku laiku krāt naudu. Cilvēki ir gatavi papildus maksāt (patēriņa kredītu procentu veidā) par to, lai jau šodien uzlabotu savu dzīves kvalitāti, atļautos noteiktus patēriņa preces – sadzīves tehniku, datortehniku, mēbeles, kā arī pakalpojumus – ceļojumi, izglītība u.c. Galvenie faktori, kuri ietekmē iedzīvotāju pieprasījumu pēc patēriņa kredītiem, ir viņu ienākumi un attiecīgi maksātspēja, kā arī banku piedāvātie nosacījumi, galvemonokārt, likmes. Patēriņa kredīta procentlikmes ir svira, no kuras tiešā veidā ir atkarīgi kredīta apjomi un pieprasījums pēc patēriņa kredītiem no iedzīvotāju puses.

No ekonomikas viedokļa, patēriņa kredīti stimulē pieprasījuma palielināšanos no iedzīvotāju puses, kas pozitīvi ietekmē patēriņa preču realizācijas apjomus, kas savukārt ietekmē ražošanu un infrastruktūras attīstību. Savukārt negatīvi ir tas, ka iedzīvotāju pieprasījuma pieaugums, ko stimulē patēriņa kreditēšana, pastarpināti ietekmē inflācijas tempus. Viens no instrumentiem, ar ko iespējams stimulēt kredītu ekspansiju vai tieši otrādi, piebremzēt kredītu pieauguma tempus valsts līmenī, ir centrālās bankas noteiktā procenta likme. Ja valstī ir zemi ekonomiskās izaugsmes tempi, tad centrālās bankas parsti samazina uzskaites likmi un otrādi – pieaugot inflācijai, to palielina. Sīkāk patēriņa kreditēšanas regulēšanas jautājumi tiks izskatīti 2.1. un 2.3. apakšnodaļā.

1.3. Aizņēmēja kredītspējas novērtēšana un ar kreditēšanu saistītie riski

Attīstīto valstu bankas pielieto komplicēto rādītāju sistēmu klienta kredītspējas noteikšanai. Vairākas komercbankas izmanto reitingu vai baļļu sistēmu, kas palīdz pieņemt lēmumu par kredīta izsniegšanu vai kredītpieteikuma noraidīšanu. Reitinga – bankas, uzņēmuma nozīmības vērtējums, kā arī uzņēmuma kredītspējas mērītājs. Katrā bankā ir sava reitingu sistēma, bet dažas Latvijas bankas to neizmanto, jo uzskata, ka katrs klients ir individuāls. Šī sistēma ir informācijas apkopojums par potenciālo aizņēmēju. Eksistē vairāki kritēriji, pēc kuriem komercbankas nosaka punktus. Pēc šiem punktiem, savukārt, tiek veidots klienta reitings. Pēc reitinga baļļu skaita visus klientus sadala vairākās klasēs. Piemēram, visus klientus pēc baļļu skaita var sadalīt četrās klasēs:

1. klases klients : visaugstākais reitinga novērtējums. Šis rādītājs ļauj secināt par potenciālā aizņēmēja finansiālo stabilitāti un augsto kredītspēju. Tie ir ļoti reti gadījumi, kad uzņēmuma reitings sasniedz maksimālo reitinga balli.

2. klases klients: tādu klientu kreditēšana ir iespējama ar nelielu riska pakāpi.

3. klases klients: zemāku punktu skaitu saņemšana nevar būt par iemeslu kredītpieteikuma noraidīšanai, ja bankai pastāv iespējas dot aizņēmumu ar minimālo riska pakāpi. Tādu iespēju var dot ļoti likvīds nodrošinājums u.c.

4. klases klients: reitinga balļu skaits norāda uz neapmierinošo aizņēmēja finansiālo stāvokli un var būt par iemeslu atteikšanām kredīta izsniegšanā.¹²

Rādītāji, pēc kuriem klientiem piešķir reitinga balles var dalīties kvalitatīvos un kvantitatīvos rādītājos. Runājot par aizņēmējiem – fiziskām personām, parasti izmanto kvalitatīvos rādītājus.

Pasaules praksē klienta novērtēšanai izmanto dažādas sistēmas. Trīs vispopulārākās ir PARTS, CAMPARI un 6"si" sistēmas (1.9.tabula). Šīs trīs sistēmas tiek balstītas uz līdzīgiem principiem. Autore vēlētos 6"si" sistēmas piemēra pievērsties katram no tiem.

- Klienta raksturojums. Kredītu inspektoram jāpārlicinās, ka klients var tieši noteikt kredīta saņemšanas mērķi un viņam ir nopietni nodomi to atmaksāt. Pēc tam kredītu inspektoram jānoteic, vai šīs mērķis ir paredzēts bankas kredītpolitikā.

1.9.tabula

Aizņēmēja kredītspējas novērtēšanas kvalitatīvo rādītāju sistēma¹³

PARTS sistēma	CAMPARI sistēma	6"si" sistēma
<ul style="list-style-type: none"> • Purpose – mērķis • Amount – daudzums • Repayment – atmaksāšanas noteikumi • Term – termiņš • Security – nodrošinājums 	<ul style="list-style-type: none"> • Character – raksturs • Ability to repay – spēja atmaksāt • Margin – ienesīgums • Purpose – mērķis • Amount – daudzums • Repayment – atmaksāšanas noteikumi • Insurance – riska apdrošināšana 	<ul style="list-style-type: none"> • Character – klienta raksturojums • Capacity – spēja aizņemties • Cash – naudas līdzekļi • Collateral – nodrošinājums • Conditions – noteikumi • Control – kontrole

- Spēja aizņemties. Kredītinspektoram jāpārlicinās, ka klientam ir tiesības iesniegt kredīta pieteikumu un parakstīt kredīta līgumu. Personām, kas nav sasniegušas 18 gadu vecumu, garīgi slimām personām pastāv noteikti ierobežojumi. Arī jāpārlicinās, vai klients ir pilnvarots parakstīt līgumu uzņēmuma vārdā. Līdzekļu piedzišana pēc līguma, kuru parakstīja nepilnvarota persona, var būt neiespējama un bankai būs zaudējumi.

¹² Жуков Е. Ф. Банки и банковские операции. – СПб.: Питер, 2001, с.172.

¹³ Autore, izmantojot Лаврушин О. И. Банковское дело: Учебник. – М.: Финансы и статистика, 2003; Миловидов В.Д. Современное банковское дело. Опыт США. - М.: Приор, 2000.

- Naudas līdzekļi. Katrā kredīta pieteikumā jānoskaidro tāds svarīgs jautājums, kā aizņēmēja iespējas saņemt pietiekamu ienākumu, lai atmaksātu kredītu.
- Nodrošinājums. Kredītu inspektoram jāsaņem informācija par nodrošinājumu – tā tirgus vērtību, tehnisko stāvokli, īpašuma tiesībām, iespējamiem apgrūtinājumiem u.c.
- Noteikumi. Kredītu inspektoram un kredītu analītiķim jābūt aizņēmēja darbības vai attiecīgas nozares pēdējo tendenču kursā, kā arī jāzina, kā ekonomiskā stāvokļa izmaiņas var ietekmēt aizdevuma atmaksāšanas procesu.
- Kontrole. Par pēdējo aizņēmēja kredītspējas noteikšanas faktoru var nosaukt kontroli, kurā ietilpst atbildes uz šādiem jautājumiem: cik lielā mērā likumdošanas un noteikumu izmaiņas ietekmēs aizņēmēja darbību, cik lielā mērā kredītpieteikums atbilst bankas un regulējošo iestāžu standartiem kredīta kvalitātes ziņā.¹⁴

Lai izvēlētos alternatīvu, kura ir mazāk riskanta vai dod vispievilcīgāko riska un labuma attiecību, investoram kādā veidā jāizmēra vai skaitliski jānoteic risks. Neskatoties uz to, ka termins “risks” ir bieži lietojams, pats riska jēdziens ir daudzpusīgs un to var dažādi definēt.

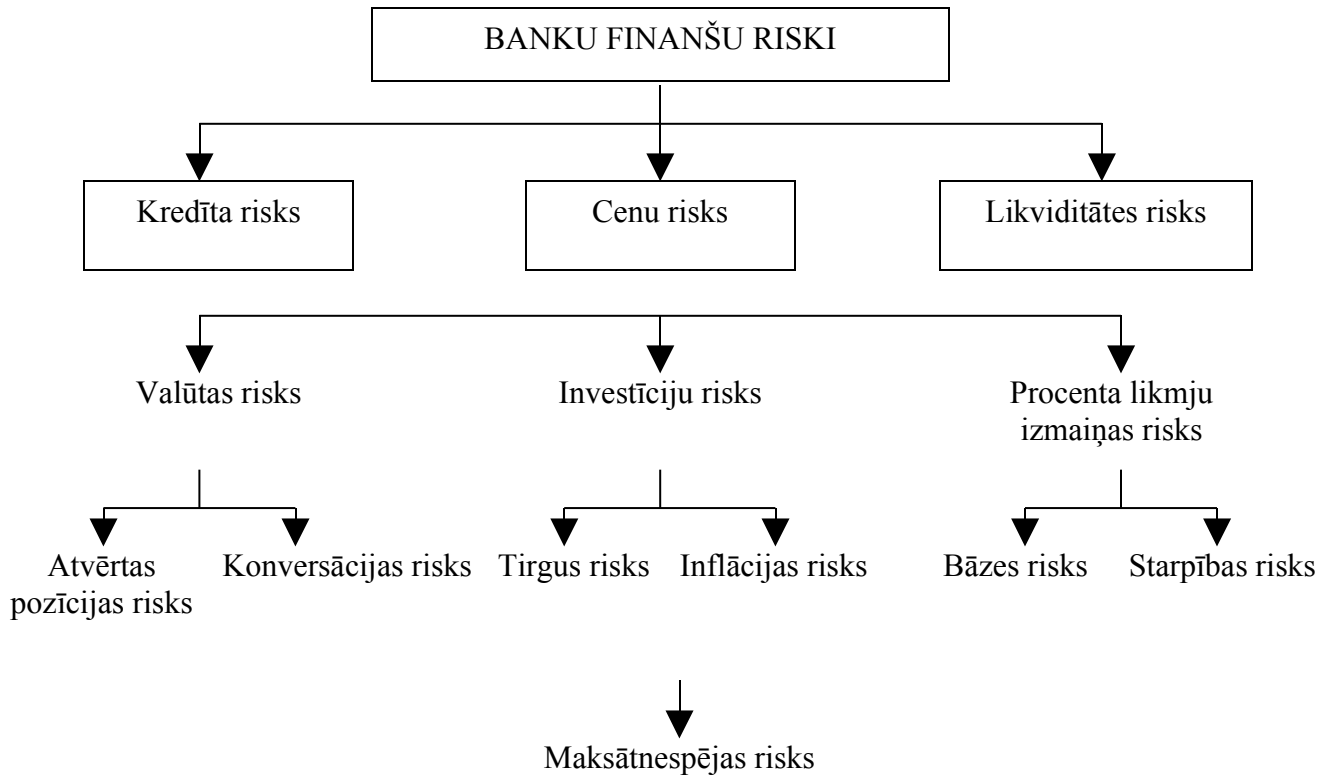
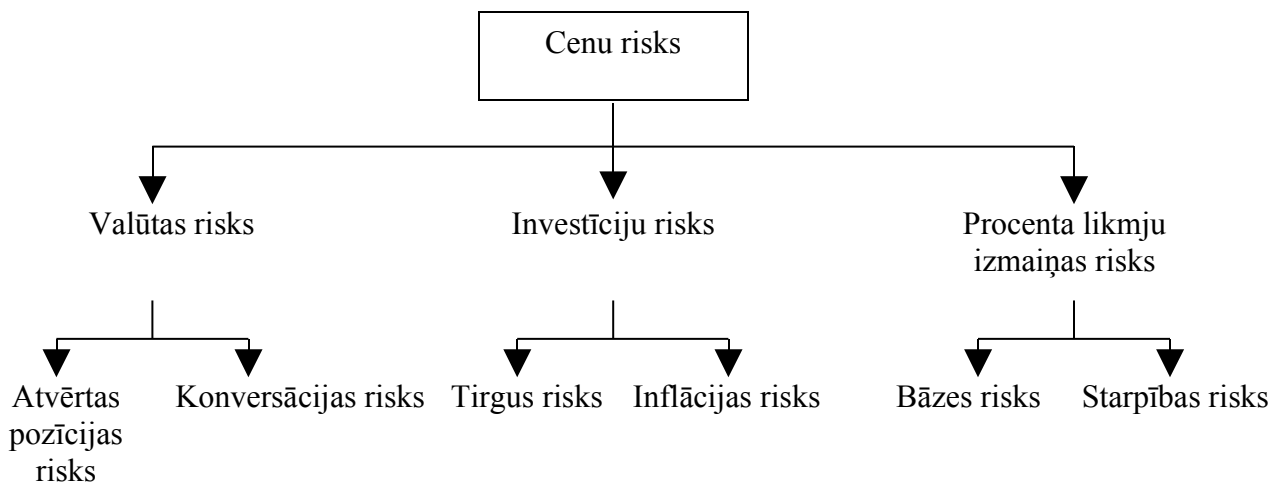
Finanšu riski ir saistīti ar neparedzētām izmaiņām aktīvu un pasīvu apjomos, vērtībā un struktūrā. Finanšu risks aptver ar finansu lēmumu pieņemšanas saistītā riska plašu sfēru. Kā tāds tas ietver kredīta riska koncepciju, kā arī citus riska veidus. Tie ietver sevī procenta riskus, valūtas riskus, likviditātes risku, inflācijas risku, tirgus risku. Šīs dažādās risku kategorijas ir cieši saistītas, un izmaiņas vienā no tām izraisa izmaiņas arī citā vai citās. Finanšu riska struktūra ir atspoguļota 1.1.att.

Cenu risks apzīmē veselu banku risku grupu, kuri līdz ar kredīta risku un likviditātes risku veido galvenos finansu riskus. Trīs noteicošie bankas riski, kuri pieder pie šīs grupas, ir:

- procenta likmju izmaiņas risks;
- investīciju risks;
- valūtas risks (1.2.att.).

Valūtas risks, kuru sauc arī par kursa zaudējumu risku, ir saistīts ar transnacionālo (kopējo) uzņēmumu un banku iestāžu nodibināšanu, ar banku operāciju tirgus internacionalizāciju, ar to darbību diversifikāciju. Valūtas risks ir naudas zaudējumu iespēja valūtas kursu svārstīšanos rezultātā.

¹⁴ Миловидов В.Д. Современное банковское дело. Опыт США. - М.: Приор, 2000, с.204.

1.1.att. Finanšu risku struktūra¹⁵1.2.att. Cenu riska struktūra¹⁶

Savukārt valūtas risku var iedalīt trīs savstarpēji saistītās kategorijās:

- ekonomiskais risks – firmas (vai bankas) aktīvu un/vai pasīvu vērtības izmaiņas riska kursa nākamo izmaiņu dēļ.

¹⁵ Autore.

¹⁶ Autore.

- konversācijas risks: tam ir grāmatvedības daba, ir saistīts ar starpību aktīvu un pasīvu uzskaitē ārzemju valūtā.
- darījumu risks – ārzemju valūtā izteiktā darījuma vērtības nenoteiktība nacionālajā valūtā nākotnē.¹⁷

Valūtas riskam ir daudz kopīga ar procenta risku. Abi šie riski ietver cenas u vērtības elementus un, tātad, nākotnes ienākumu vai zaudējumu elementus. Abu risku “cenas” faktori ir identiski – tie ir pieprasījums pēc ārzemju valūtas vai kredītiem un to piedāvājums, kurus lielā mērā ietekmē iekšējā un ārējā naudas politika. Proti, procenta risks un valūtas risks ir cieši saistīti.

Tirgus risks ir cieši saistīts ar procenta risku, valūtas risku. Tirgus risks nozīmē iespējamus zaudējumus, neparedzētus izdevumus aktīvu vai pasīvu tirgus vērtības izmaiņas vai to likviditātes pakāpes izmaiņas dēļ. Īpaši svarīgi ir uzskaitīt tirgus risku, pieņemot kredīta nodrošinājumu, tā kā stāvokļa pasliktināšanās, piemēram, nekustamā īpašuma tirgū var izraisīt ķīlas vērtības krišanos.

Inflācijas risks neviennozīmīgi ietekmē banku. Acīmredzama ir inflācijas negatīvā ietekme, kas izpaužas bankas aktīvu vērtības samazinājumā, no kuriem lielāko daļu veido naudas līdzekļi un finanšu ieguldījumi. Banka izsniedz kredītu, un tas atgriežas pēc zināma laika naudā, kuras vērtība ir kritusies inflācijas rezultātā. Taču liela inflācija var būtiski paaugstināt bankas operāciju ienesīgumu, lai gan dažkārt tas nav acīm redzams. Savas darbības rakstura dēļ bankām parasti ir vislabākās iespējas vinnēt, naudas masas apjomiem strauji palielinoties, kā uz starpbanku operāciju rēķina, tā arī uz kredīta multiplikatora darbības rēķina, kreditējot klientus. Inflācijas labvēlīgās ietekmes otrs faktors uz banku ienesīgumu izpaužas aizņēmēju maksātspējas straujā uzlabošanā tirdzniecības un starpniecības firmu vidū, kurām ir ātrs kapitāla apgrozījums. Šis riska faktors bieži darbojas ar būtisku aizkavēšanos.¹⁸

Procenta risks ir iespēja ciest zaudējumus neparedzētu, bankai nelabvēlīgu procenta likmju izmaiņas rezultātā un maržas ievērojamas samazināšanās rezultātā, samazinoties līdz nullei vai negatīvam rādītājam. Procenta risks rodas situācijā, kad nesakrīt piešķirto un piesaistīto līdzekļu atgriešanas termiņi vai kad likmes pēc aktīvu operācijām un pasīvu operācijām tiek noteiktas, izmantojot dažādus paņēmienus.

Procenta riska pārvaldīšana ietver kā bankas aktīvu (kredītu un investīciju), tā arī bankas saistību (aizņēmuma līdzekļu) vadīšanu. Tomēr abu bilances daļu vadīšanas elastīgums ir ierobežots. Aktīvu vadīšana ir ierobežota: a) likviditātes un nesamaksas riska dēļ, kas ietekmē bankas riskantu aktīvu portfeļa sastāvdaļu noteikšanu un b) cenu konkurences dēļ no citu banku puses, kas ierobežo

¹⁷ Миловидов В.Д. Современное банковское дело. Опыт США. - М.: Приор, 2000, с.204.

¹⁸ Миловидов В.Д. Современное банковское дело. Опыт США. - М.: Приор, 2000, с.205.

bankas brīvību kredītu cenu struktūras noteikšanā. Vienlaikus saistību vadīšanā sastopami finansēšanas ierobežojumi: a) parāda instrumentu ierobežotas izvēles un lieluma dēļ, kurus banka var sekmīgi izvietot savu ieguldītāju un kreditoru vidū jebkurā laikā un b) cenu konkurences dēļ no citu banku un citu nebankas kredītiestāžu puses par esošajiem līdzekļiem. [9, 81]

Bāzes risks, pretēji procenta likmju izmaiņas riskam, ir saistīts ne ar procenta likmju kopējā līmeņa izmaiņām, bet gan ar izmaiņām procenta likmju struktūrā. Citiem vārdiem sakot, to nosaka asimetrija atsevišķu procenta likmju kustībā.

Nesabalansētas likviditātes risks ir zaudējumu draudas gadījumā, ja banka nebūs spējīga segt savas saistības pēc bilances pasīviem ar prasījumiem pēc aktīviem. Šī riska minimizācija tiek sasniegta ar prasmi prognozēt pieprasījuma noguldījumu un “nedrošu” termiņnoguldījumu samazināšanas iespējas; pieprasījuma pēc kredīta palielināšanos no klientūras puses; ekonomiskās konjunktūras izmaiņas un tā tālāk.

Kredīta risks plašajā nozīmē ir finanšu zaudējumu iespējamība, kontraģentu, pirmkārt, aizņēmēju saistību neizpildes dēļ. Kredīta risks rodas gan pēc kontraģentu bilances saistībām, gan pēc ārpusbilances saistībām. Tas var izraisīt kā reālus, tā arī tīri nominālus zaudējumus.

Tāpat kredīta risks ir aizņēmēja parāda pamatsummas un procentu nesamaksas risks atbilstoši kredīta līguma termiņiem un noteikumiem. To var izraisīt: a) parādnieka nespēja gūt adekvātu naudas plūsmu sakarā ar neparedzētām nelabvēlīgām pārmaiņām viņa darbības nzarē vai citiem notikumiem; b) nepārlicība par ķīlas nakotnes vērtību, tās kvalitāti un likviditāti.

Tāpēc, izsniedzot aizdevumus, banka pēta aizņēmēja kredītspēju, proti, faktorus, kuri var izraisīt aizdevuma neatmaksāšanu. Kredītspējas analīzes uzdevumi ir noteikt:

- aizņēmēja spēju atmaksāt kredītu pilnā apjomā;
- riska pakāpi, ko banka var uzņemties;
- kredīta maksimālo summu;
- kredīta izsniegšanas nosacījumus

Visbeidzot, kredīta risks ir aizņēmuma un aizņēmēja parametru funkcija. Potenciāla aizņēmēja kredīta piedāvājuma analīze ir, galu galā, dažādu riska veidu novērtējums, kuri rodas kreditējošai bankai, izsniedzot kredītu. Galvenie jautājumi, kuri ir tieši saistīti ar aizņēmēja saistību neizpildes varbūtību nākotnē, ir sekojoši:

- 1) cik labi ir pārbaudīta aizņēmēja kredītvēsture, morālā un ētiskā reputācija, kā arī cik caurspīdīgi ir ņa ienākumi;

- 2) cik kvalitatīvi ir sagatavots kredīta piedāvājums; vai šis piedāvājums ir reālistisks no lietišķā un ekonomiskā viedokļa;
- 3) vai bankai ir pieņemams aizņēmuma mērķis.

1.4. Attīstīto rietumvalstu pieredze patēriņa kreditēšanā

Daudzus gadsimtus patēriņa kredīts bija vāji attīstīts kapitālistiskā sabiedrībā, un tam bija vesela virkne objektīvu un subjektīvu iemeslu. Līdz pat Otrajam pasaules karam attīstīto valstu komercbankas gandrīz neizsniedza iedzīvotājiem aizdevumus patēriņa nolūkiem. Pirmās to sāka darīt ASV komercbankas. Jau 1920. – 1930.gados vairāku banku grupa viena no Ņujorkas *City-Corp* un *Bank of Amerika* priekšteču vadībā izveidoja pie sevis patēriņa kredīta nodaļas. Sākotnēji šī banku grupa sniedza aizdevumus privātpersonām tādiem nolūkiem kā medicīniskās palīdzības, stomatoloģisko pakalpojumu, apmācības apmaksāšanai, bet vēlāk sāka izsniegt aizdevumus arī patēriņa preču iegādei uz nomaksu. Karam beidzoties, patēriņa kredīta sektors kļuva par vienu no visstraujāk augošiem komercbanku kredīta pakalpojumu tirgus segmentiem.¹⁹

Citās rietumvalstīs uzplaukums patēriņa kreditēšanas jomā sākās XX gadsimta 50.gadu vidū. Tādējādi patēriņa kredīts sāka īpaši strauji attīstīties galvenokārt pēc Otrā pasaules kara, un galvenokārt sakarā ar neatbilstības pastiprināšanos starp ražošanas izaugsmi un ierobežotu iedzīvotāju pieprasījumu.

Mūsdienās banku patēriņa kredīts ir plaši izplatījies praktiski visās ekonomiski attīstītās valstīs, gan arī daudzās „trešās pasaules” valstīs. Attīstīto rietumvalstu (ASV un ES-15 valstis) raksturīgā iezīme ir augsts patēriņa kreditēšanas kultūras attīstības līmenis, kas raksturojams, pirmkārt, ar speciālas likumdošanas esamību, kura detalizēti regulē dažādus patēriņa kreditēšanas aspektus, un otrkārt, ar attīstītu infrastruktūru, ko veido specializētas aģentūras un kredīta institūcijas, kas apkalpo patēriņa kreditēšanas subjektus.

Attīstītās rietumvalstīs patēriņa kredīts ir viens no izplatītākajiem banku operāciju veidiem. Attīstīto valstu lielākajā daļā patēriņa kreditēšana ir būtisks lietišķa klimata veidošanas faktors. Rietumvalstīs, it īpaši ASV, patēriņa kreditēšana stimulē ekonomiku. Ekonomisko izaugsmi tur panāk, samazinot procenta likmes. Vispirms centrālā banka (vai ASV – Federālā rezervju sistēma) samazina starpbanku likmes, tādējādi mazinās arī komercbanku piedāvātās likmes. Nauda, kas atbrīvojas, tiek vērsta ekonomikas attīstībai.

¹⁹ Масленников В.В. Зарубежные банковские системы. - М.: Элит, 2000, с.39.

Jāuzsver, ka patēriņa kredīta darbības sfēra ir daudz plašāka, nekā tikai ilgtermiņa lietošanas plaša patēriņa preču (*durable goods*), tādu kā automašīnas, sadzīves tehnika u.c. iegāde. Tā ietver arī:

- nekustamā īpašuma iegādi uz nomaksu;
- tekošos pirkumus ar debeta maksājuma kartēm, kurām ir negatīva limita (oerdrafta) iespēja, kas nozīmē, ka noteikta limita ietvaros banka, kas emitēja šo karti, faktiski kredītē kartes īpašnieku, sedzot viņa tekošos izdevumus.

Patēriņa kredīts tik plaši izplatījies attīstītās valstīs pirmkārt tāpēc ka izmantojot šo pirkumu finansēšanas tehnoloģiju būtiski paplašinās vesela patēriņa preču un nekustamo īpašumu turgus segmenta ietilpīgums. Būtībā veseli patēriņa turgus segmenti funkcionē pārsvarā pateicoties dažādu patēriņa kreditēšanas shēmu izmantošanai.

ASV patēriņa kreditēšana iekaroja stipras pozīcijas, sākot jau ar XX gadsimta otro pusi. Tieši Amerikā patēriņa kredīti izplatījušies visvairāk; speciālisti uzskata ASV patēriņa kredītu tirgu par viselastīgāko – neskatoties uz to, ka sākotnēji patēriņa kredītu pieauguma tempi rietumeiropas valstīs pārsniedza ASV turgus dinamiku. Piemēram, Vācijā XX gadsimta 70.gados tika novērots patēriņa kreditēšanas apjomu pieckāršu pieaugums, kas 2000.gadu sākumā sasniedza 190 mlrd. dolāru līmeni. Tajā pašā laikā ASV tirgū notika šī turgus trīskāršu pieaugums, pārsniedzot 600 mlrd. dolāru atzīmi. Tāpēc, analizējot rietumvalstu pieredzi, autore pirmām kārtām pievērsīsies patēriņa kredīta prakses analīzei ASV.

Oficiālā patēriņa kreditēšanas vēsture ASV sākas ar 1968.gadu, kad tur tika pieņemts Likums „Par patēriņa kredītu”. Starp citu, tas nosaka taisnīgus aizdevuma izsniegšanas noteikumus, likmju augšējās robežas, pārdošanas uz nomaksu noteikumus, atrunas kontraktiem. Likumā atrunātas arī kreditora juridiskās aizsardzības iespējas, kā arī gadījumi, kad tiesa var piedzīt parāda atlikumu, pārdodot nodrošinājumu vai uzliekot arestu uz parādnieka īpašumu.²⁰

Likums arī regulē kredīta darījumus, kas attiecas uz nekustamo īpašumu, preču un pakalpojumu pārdošanas darījumiem, kurus veic personas, kas regulāri piedalās pārdošanās uz kredīta.

Bez Likuma „Par patēriņa kredītu”, pastāv arī Vienotais Patēriņa kredītu kodekss (*The Uniform Consumer Credit Code*). Tā uzdevums Ēго задача ir aizsargāt patērētājus, kuri saņem aizdevumus pirkumu finansēšanai, garantēt pareizu, atbilstošu kredīta pakalpojumu sniegšanu un regulēt kredītu industriju kopumā.

²⁰ Масленников В.В. Зарубежные банковские системы. - М.: Элит, 2000, с.43.

Beidzot, ASV pastāv arī Likums „Par patērētāju tiesību aizsardzību”, kur ir arī patēriņa kredītiem veltīta nodaļa. Tas uzliek kreditoriem par pienākumu pilnā mērā informēt patērētāju par kreditēšanas nosacījumiem un aizliedz jebkuru diskrimināciju izsniedzot kredītus. Likums arī aizsargā patērētājus no augļotāju ļaunprātīgās darbības un ierobežo viņu peļņas gūšanas iespējas. Bez tam, tas reglamentē kredītkartes emitējošo un kredītvēstures sniedzošo kompāniju darbību, kā arī dibina Nacionālo Patēriņa finanšu komisiju, kura ir kompetenta veikt izmeklēšanu patēriņa kreditēšanas jomā.

Zem patēriņa kredīta ASV federālajā likumdošanā saprot fiziskās personas kredīta saņemšanu personīgo un ģimenes vajadzību apmierināšanai, kā arī mājsaimniecības vajadzību apmierināšanai. ASV likumdošanas praksē ir pieņemts patēriņa kredītus iedalīt pakāpeniski dzēšamos kredītos (*installment*) un kredītos, kas dzēšami ar vienreizēju maksājumu (*non-installment*). Pēdējos parasti izsniedz komercbankas (*single payment loans*) vai pakalpojumu sfēras uzņēmumi (*service credits*). Zem pakāpeniski dzēšama kredīta saprot aizdevumu, kas atmaksājams ar diviem vai vairākiem maksājumiem. Tieši šis patēriņa kredīta veids ASV ir visizplatītākais pēc hipotekārā kredīta. Tas ir lielā mērā saistīts ar tāda pakāpeniski dzēšama kredīta veida attīstību, kā atjaunojamais kredīts (*open-end credit*). Zem atjaunojamā kredīta, atšķirībā no vienreizēja kredīta (*close-end credit*) saprot aizdevuma izsniegšanu aizņēmējam caur atjaunojamu aizņēmēja kontu pie kreditora (*revolving charge account*), kura paveids ir debeta kartes.

Saskaņā ar ASV Vienoto patēriņa kredītu kodeksu, atjaunojamo kredītu var definēt kā „kredītīgumu, saskaņā ar kuru:

- kreditors piešķir patērētājam (aizņēmējam) tiesības uz kreditora izsniegtā kredīta rēķina vai ar kredītkarti laiku pa laikam pirkt (vai nomāt) preces un pakalpojumus vai saņemt aizdevumus;
- visa saņemtā kredīta summu, procentu, kā arī ar kredītooperāciju saistītie izdevumi un nodevas tiek debitētas pēc patērētāja (aizņēmēja) aizdevuma konta;
- ja par kredīta izmantošanu paredzēti procenti, tad tie tiek aprēķināti periodiski;
- patērētājam (aizņēmējam) ir priekšrocības izvēlas tiesības: atmaksāt aizdevumu ar vienreizēju maksājumu vai pa daļām vai kreditors periodiski aprēķina procentus par termiņmaksājuma nokavēšanu un ļauj patērētājam turpināt pirkumu un nomu uz kredīta”.²¹

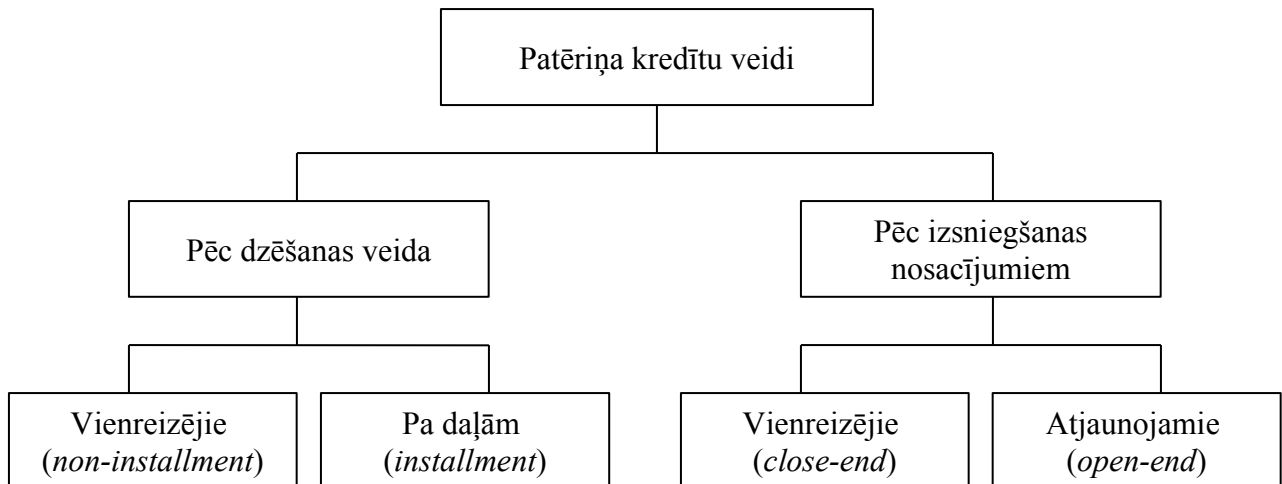
Atjaunojamais kredīts ir visvairāk izplatīts komercbanku, mazumtirdzniecības uzņēmumu un kompāniju – benzīntanku tīklu īpašnieku emitēto kredītkaršu apgrozības sfērā.

²¹ Новикова Н.А., Орлова Н.В. Потребительский кредит. Актуальные вопросы, образцы документов. – М.: Юрайт-Издат, 2007, с.81.

Cita patēriņa kredīta klasifikācijas metode ir patēriņa kredīta piegādātāju sadalījums pirmreizējos aģentos – pārdevējos (*originators*) un otrreizējos aģentos – kreditoros (*holders*). Daudzos gadījumos kredīta pārdevējs un kreditors ir viena un tā pati persona, taču tipiskas ir arī situācijas, kad tirgū ir divi aģenti: piemēram, lielāko daļu no kredītiem automobiļa iegādei noformē dīleris automašīnu pārdošanas vietās, bet tad nodod bankā vai finanšu kompānijā. Šajā gadījumā automašīnu dīleris par diskontu nodod savas tiesības pēc kredīta finanšu iestādei.

Bez tam, ASV likumdošanā patēriņa kredīti iedalāmi finanšu kredītos (*lender credits*) un preču kredītos (*vender credits*). Zem finanšu kredīta saprot naudas aizdevuma izsniegšanu, bet zem preces kredīta – preču pārdevēja piešķirtās tiesības patērētājam iegādāties precī uz nomaksu.

Kopumā patēriņa kredītu klasifikācija, kura pastāv ASV, ir atspoguļota 1.3.att.

1.3.att. Patēriņa kredītu klasifikācija ASV²²

Saskaņā ar uagstāk piedāvāto klasifikāciju, var izšķirt divas principiālas shēmas ilgstošas lietošanas preču pārdošani uz kredīta:

1) divpusējā shēma – paredz divus galvenos variantus:

- a) pārdevējs – pircējs, turklāt peces pārdevējs ir vienlaikus arī kreditors; līdz ar to, nav izslēgts patērētāja parāda pārdošanas/nodošanas variants trešajai personai (parasti komercbankai vai finanšu kompānijai),

²² Новикова Н.А., Орлова Н.В. Потребительский кредит. Актуальные вопросы, образцы документов. – М.: Юрайт-Издат, 2007.

- b) kreditors – pircējs, kad kreditors sniedz pircējam nesaistītu kredītu, bet pircējs norēķinās ar pārdevēju ar bankas čeku;
- 2) trīspusējā shēma (pircējs – pārdevējs – kreditors), kad preces pārdevējs nekavējoties iesniedz pircēja rēķinu apmaksia finanšu iestādē (bankā, finanšu kompānijā), kas apkalpo pircēju. Šo shēmu parasti apkalpo trīs neatkarīgi līgumi: pirkšanas – pārdošanas līgums starp patērētāju un pircēju, kredītlīgums starp patērētāju un finanšu iestādi un dalības līgums starp banku un pārdevēju par pircējam uzstādīto rēķinu nodošanu bankā, par noteiktu diskontu. [16, 82]

ASV ir pieredzējušas arī cita patēriņa kredīta tirgus segmenta – hipotekāro kredītu - attīstībā. ASV eksistējošo hipotekārās kreditēšanas sistēmu ekonomisti sauc par klasisku. Saskaņā ar šo shēmu, cilvēks, iegādājas gatavu mājokli, parasti apmaksājot skaidrā naudā tikai nenožīmīgu daļu no tā cenas. Atlikušo summu viņš samaksā ik mēnesi 15 – 30 gadu laikā ar specializētā hipotēku bankā paņemta kredīta palīdzību pēc likmes 8 – 10% gadā.

Vidējais ASV iedzīvotājs parasti ir spējīgs apmaksāt tikai 10 – 20% no mājokļa – savrupmājas vai dzīvokļa - vērtības, ko viņš iegādājas īpašumā. Apmaksāt atlikušo summu apņemas hipotēku banka, kas kzsniiedz kredītu pret iegādājamā nekustamā īpašuma ķīlu. Rezultātā būvniecības kompānija vai cita organizācija saņem nepieciešamo naudas summu par uzbūvēto māju. Ja aizņēmējs neievēro kredīta atmaksāšanas nosacījumus, tad uzviņa nekustamo īpašumu var uzlikt arestu. Jāatzīmē, ka ASV un dažās citās valstīs zemes gabalu un uz šī zemes gabala esošās būves aplūko kā vienotu veselo.

Amerikas modelis tikai no sākuma liekas vienkāršs. Klasiska hipotēka ir saistīta ar veselu sistēmu sarežģītu ekonomisko, finanšu un tiesisko mehānismu, kuros ir iedarbinātas ne tikai hipotēku bankas, bet arī otrreizējais hipotekāro aizņēmumu tirgus.

Noformējot hipotekārās attiecības, ASV vienmēr tiek sastādīti divi dokumenti. Pirmais ir lietišķā saistība, kurā tiek fiksētas visas kredīta detaļas: uzskaites procenta likme, maksājumu grafiks u.c. Otrais ir hipotēkas līgums, kurā tiek norādītas pušu tiesības un pienākumi, proti, nekustamā īpašuma ķīlas nosacījumi. Divi dokumenti noformējot hipotēku ir nepieciešami, lai nodrošinātu aizdevumu pārdošanas potenciālu iespēju.

Lai piesaistītu naudas līdzekļus hipotēkas sistēmas darbībai, amerikāņi ir izveidojuši otrreizējo kredītu tirgu. Tā mehānisms ir diezgan vienkāršs. No sākuma hipotēku bankas aizņemas līdzekļus parastās bankās. Šie aizdevumi tiek apvienoti hipotēku pūlā un nodoti ārējiem investoriem. Šāda aizdevumu koncentrācija ļauj tos realizēt otrreizējā tirgū. Centrālo vietu tajā aizņem Federālā Nacionālā hipotēku asociācija („*Fannie Mae*”), Valsts Nacionālā hipotēku asociācija („*Ginni Mae*”)

un Federālā mājokļu hipotekārā kredīta korporācija („*Freddie Mac*”). Tieši tās iegādājas aizdevumus hipotēku bankās, tādējādi iegādājoties kreditora tiesības uz iekīlāto nekustamo īpašumu. Līdzekļi no šo aizdevumu pārdošanas tiek atkal laisti apgrozībā, un tādējādi veidojas jauns aizdevumu cikls mājokļa iegādei.²³

Jāatzīmē, ka ASV vairāk nekā puse no visiem resursiem ilgtermiņa kredītiem iedzīvotājiem tiek piesaistīta no apdrošināšanas, investīciju un pensiju fondiem, kā arī no korporācijām un privātpersonām. Turklāt reģioni, kuros pastāv vajadzība pēc ilgtermiņa kredītresursiem, piesaista līdzekļus no reģioniem, kur izveidojies šādu resursu pārpalikums. Šādu migrāciju nodrošina droša valsts un privāta kredītrisku apdrošināšanas sistēma, kura ļauj būtiski samazināt kredīta organizāciju riskus.

Līdz ar to, Eiropas valstis dibināja un attīstīja hipotēku savādāk. Eiropā, kur pastāv apjomīgs un efektīvs hipotekāro vērtspapīru tirgus, galvenais līdzekļu avots hipotekāro kredītu izsniegšanai ir dažāda veida depozīti, ieskaitot specializētās mājokļu uzkrājumu sistēmas un hipotekārās obligācijas.

Piemēram, Vācijas modelis uzskata nekustamo īpašumu kā vienreizēju precī. Rezultātā katra ķīlu zīme ir individuāla un apgrūtināta ar daudzām detaļām. Līdz ar to, otrreizējās ķīlu zīmju tirgus ir ierobežots: ne visai prātīgi iegādāties vērtspapīru, kuras realizācijas nosacījumi katrā gadījumā ir dažādi. Tāpēc Vācijas aizdevuma kompānijas un bankas ir spiestas pašas aktīvi izlaist savus vērtspapīrus un veidot fiezgan lielu statūtu fondu.

Bez tam, ilgtermiņa līdzekļu piesaistīšanai Vācijā tiek aktīvi izmantota tā sauktā būvniecības uzkrājumu sistēma. Lai saņemtu bankas kredītu mājas būvniecībai, klientam jāatver speciālais krājkonts hipotēku bankā. Kad kontā tiek uzkrāta nepieciešama daļa no nākotnes mājokļa vērtības (parasti tas aizņem 5 – 8 gadus), viņš saņem tiesības uz valsts dotāciju (līdz 10% no mājokļa vērtības un atvieglotu kredītu atlikušās daļas apmaksāšanai). Šāds kredīts parasti tiek dzēsts 10 – 15 gadu laikā. Bez tam, Vācijas modelis jau no paša sākuma piedāvā iedzīvotājiem konkrētus mājokļu tipus apbūves rajonos, koncentrējot nepieciešamos līdzekļus apbūves teritorijas apgūšanai. Šāda shēma ir orientēta uz cilvēkiem ar vidējiem un par zemiem ienākumiem.

Populārākās privātpersonu kreditēšanas formas Lielbritānijā ietver:

- 3) personīgos aizdevumus;
- 4) automātiski atjaunojamus aizdevumus;
- 5) kredītkartes;
- 6) aizdevumus mājokļa iegādei,

²³ Масленников В.В. Зарубежные банковские системы. - М.: Элит, 2000, с.48.

kā arī tādas retāk izmantojamas formas kā:

- 7) lombarda kredīts;
- 8) kredīts izglītības iegūšanai.

Aplūkosim sīkāk divus aizdevumu veidus, kuri sastāda ap 60% no visiem kredītresursiem – aizdevumi pret nekustamo īpašumu ķīlu un aizdevumi individuāliem aizņēmējiem tekošam vajadzībām.

Aizdevumi pret nekustamo īpašumu ķīlu iedalāmi divās grupās:

- 1) Aizdevumi būvniecības organizācijām kā starpfinansējuma forma būvniecības cikla procesā. Šādu aizdevumu vidējais termiņš ir 2 gadi.
- 2) Kredīti, kurus izsniedz fiziskajām personām mājas iegādei pret ķīlu zīmi. Šāda veida kreditēšanas raksturīgā īpatnība ir ilgs termiņš – parasti 25 – 30 gadi.

Kas attiecas uz mājokļu kreditēšanu, Lielbritānijā aizdevumi mājokļa iegādei tiek izsniegti personām no 18 gadiem apmērā līdz 95% no ķīlas vērtības, ja tiek iegādāta pirmā māja vai pirmajis dzīvoklis, un līdz 80%, ja tiek iegādāta otrā māja. Kā ķīla kalpo iegādātais mājoklis. Obligāta ir aizdevuma apdrošināšana. Izsniedz arī tā sauktos „*bridging loans*” – kredītus starpības segšanai starp jaunā un vecā mājokļa cenām.²⁴

Francijā, līdz ar parasto hipotēku, tiek izsniegti kredīti uz atvieglotiem nosacījumiem – ar zemāku procentu likmi, ņemot vērā ģimenes ienākumus. Pastāv arī tā sauktie saistītie aizdevumi. Gadījumā, ja aizņēmējs veic darbus apmērā 25% no dzīvokļa vērtības vai kapitālo remontu, tad viņam tiek izsniegts kredīts ar atvieglotiem. Plasi izlatījušies mājokļu krājaizdevumi. Noguldītājs vispirms piecu gadu laikā veic uzkrājumus zem 6% gadā, turklāt ienākumi nav apliekami ar nodokli. Uzkrājumu termiņam beidzoties, viņam tiek izsniegts aizdevums proporcionāli noguldījuma summai uz laiku līdz 15 gadiem.

Vācijā bez analogiskiem mājokļu krājaizdevumiem izsniedz hipotekāros kredītus uz laiku līdz 30 gadiem un atvieglotus kredītus, ar kuru palīdzību ik gadu tiek iegādāti ap 40 tūkst. mājokļu.

Mūsdienās ASV pielieto patēriņa kredītu, apvienojot tekošos kontus ar pārdošanām uz kredīta – tā sauktais „automātiski atjaunojamais kredīts”. Šī kredīta veid būtība ir tā, ka bankas, izpētot aizņēmēja kredītspēju, individuāli nosaka maksimālo iespējamo parāda summu.

Piemēram, ja aizņēmējs ir spējīgs no saviem ienākumiem ik mēnesi atmaksāt bankai parādu 100 dolāru apmērā, tad banka nosaka maksimālo kredīta līmeni no 1200 līdz 2400 dolāru summā, ņemot vērā, ka to būs iespējams atmaksāt 12 – 24 mēnešu laikā. Šo kredīta summu aizņēmējs izlieto ar bankas izsniegto čeku palīdzību. Veicot ikmēneša maksājumus, aizņēmēja parāda summa bankai

²⁴ Масленников В.В. Зарубежные банковские системы. - М.: Элит, 2000, с.92.

samazinās, bet brīvais limita atlikums palielinās un tādējādi aizņēmējs to var izmantot atkārtoti. Bankas noteikto kreditēšanas limitu periodiski revidē ņemot vērā klienta maksāspēju. Klients arī saņem procentu, kad konts nepārsniedz kredīta līmeni. Ieņēmumi no automātiski atjaunojamā kredīta aplikami ar ienākumiem. Arī tos var samaksāt, izmantojot klienta tekošo kontu.

Mūsdienās daudzi veikali piedāvā klientiem izmantot kontus ar automātiski atjaunojamo kredītu kā kredītkaršu alternatīvu.

Personīgais aizdevums (*personal loan*) ir saistīts ar aizdevuma konta atvēršanu individuālam aizņēmējam. To parasti izsniedz ilgstošas lietošanas patēriņa preču iegādes finansēšanai (automašīnas, televizori, mēbeles) vai arī īpašu izdevumu segšanai (ceļojumi, kāzes, mājokļa remonts u.t.t.).

Aizņēmumu summa parasti ir ierobežota – 1000 līdz 10 000 dolāriem (ņemot kredītu mājokļa remontam vai labiekārtošanai – līdz 20 000 dolāru). No $\frac{1}{4}$ līdz $\frac{1}{3}$ no pirkuma vai izdevumu summas sedz aizņēmējs ar pašu līdzekļiem. Kredīts tiek dzēsts ar proporcionālām ikmēneša iemaksām, pieskaitot procentus par aizdevuma izmantošanu.

Kredīta atgriešanas avots ir klienta regulārie ienākumi. Turklāt nosakot klienta ienākumus, jāņem vērā viņa izdevumi sakarā ar plānotajiem pirkumiem, automašīnas ekspluatāciju, remontu u.tml. Tādējādi ļoti svarīgi zināt, cik reāla ir aizdevuma pamatsummas un procentu atgriešana pēc noteikta maksājumu grafika.

Aizdevumu termiņi ir dažādi. Piemēram, ja klients vēlas iegūt finansējumu personīgo izdevumu segšanai, tad vispiemērotākā kreditēšanas forma būs īstermiņa overdrafts vai ģimenes budžeta konts.

Aizdevumus jaunas virtuves vai mēbeļu iegādei izsniedz uz 3 – 5 gadiem, bet aizdevumus mājokļa labiekārtošana, piemēram, jauno logu uzstādīšanai, var tikt piešķirti uz laiku līdz pat 10 gadiem, kaut gan tipisks ir aizdevums uz 5 gadiem.

Aizdevumu automašīnas iegādei parasti izsniedz uz 2 – 5 gadiem. Personīgajiem aizdevumiem parasti nav nepieciešams nodrošinājums, izņemot aizdevumus nekustamā īpašuma iegādei un mantojumā atstātos aizdevumus, jo personīgo aizdevumu lielākā daļa ir nelieli aizdevumi. Liela personīgā aizdevuma gadījumā banka var pieprasīt nodrošinājumu, ko bieži vien piešķir jā otro ķīlu zīmi aizņēmēja mājai, ja viņa tīrā daļa īpašumā ir pietiekama (starpība starp tirgus cenu un esošo ķīlu).²⁵

²⁵ Новикова Н.А., Орлова Н.В. Потребительский кредит. Актуальные вопросы, образцы документов. – М.: Юрайт-Издат, 2007, с.115.

Francijā tikai $\frac{1}{4}$ no visiem patēriņa kredītiem izsniedz bankas un $\frac{3}{4}$ - specializētas kredītiestādes. Taču tā kā pēdējie saņem nepieciešamos līdzekļus lielākoties no banku aizdevumiem, tad sanāk, ka faktiski 9/10 no visas patēriņa kredītu summas izsniedz bankas. Patēriņa kredītu atmaksā ar vienreizēju maksājumu vai pa daļām:

- 1) Kredīts ar vienreizēju dzēšanas maksājumu. Tie ir tekošie konti, kurus pircējs atvēr uz 1 – 1,5 mēnesi lielveikalos un citos mazumtirdzniecības uzņēmumos; saņemto kredītu robežās tie iegādājas preces un, noteiktam termiņam beidzoties, dzēš savus parādus ar vienreizēju maksājumu. Pie patēriņa kredīta ar vienreizēju dzēšanas maksājumu pieder arī kredīti atliktu maksājumu veidā (par komunālo uzņēmumu, ārsts un veselības aprūpes iestāžu pakalpojumiem).
- 2) Kredīts ar sadalītiem maksājumiem – lielākā daļa no visiem patēriņa kredītiem (ASV – $\frac{3}{4}$ no patēriņa kredītu kopsummas). Vairāk nekā 80% no patēriņa kredīta paredzēti preču iegādei uz nomaksu. ASV šādu aizņēmumu lielāko daļu izsniedz bez nodrošinājuma – solīdiem klientiem ar nevainojamu reputāciju, tādēļ bankas kredīta nodaļas darbinieku veic potenciāla aizņēmēja personības un viņa kredītvēstures rūpīgu analīzi.

Caur dažādām patēriņa kredīta formām tiek apkalpota aizvien augosa mazumtirdzniecības preču apgrozījuma daļa. Banku pakalpojumu vidū svarīgu vietu aizņem kredītkartes. Kredītkarte dod bankas klientam iespēju ne tikai saņemt kredītu, izņemt skaidro naudu un apmaksāt pirkumus. Paredzēta arī virkne citu pakalpojumu, tai skaitā, piemēram, atvieglojumi, pērkot aviobiļetes, apdrošināšana pret nelaiemes gadījumiem ceļojumu laikā, dažāda veida parādu apmaksā slimības vai darba zaudēšanas gadījumā, juridiskais atbalsts. Atkarībā no kartes veida, vieni pakalpojumi ir kredītkartes neatņemama sastāvdaļa, bet citi tiek sniegti papildus par noteiktu samaksu.

Lielbritānijā kredītkaršu izmantošanas regulēšanas tiesiskais pamats ir Likums „Par patēriņa kredītu” (*Consumer Credit Act*), kas pieņemts 1974.gadā. Saskaņā ar šo likumu, bankas noslēdz ar klientiem speciālos līgumus, kur tiek atspoguļotas kredītkaršu izmantošanas īpatnības.

Parasti katra banka dod iespēju izmantot vairākus kredītkaršu veidus. Piemēram, diezgan plaša izvēle raksturīga bankai *National Westminster Bank*, kura, citu starpā, piedāvā saviem klientiem sekojošus karšu veidus: Visa Primary, Access, Visa, Mastercard, Visa Gold. Katra veida kredītkarte dod klientam savu pakalpojumu spektru, bet maksa par kartes lietošanu var būt ļoti dažāda. Piemēram, gada maksa, ko banka ieņem par Visa Primary lietošanu, ir 6 mārciņas, par Access, Visa vai Mastercard lietošanu – 12 mārciņas, bet par Visa Gold lietošanu – 35 mārciņas gadā.

Kredītkartei Visa Primary, ko izsniedz *National Westminster Bank*, ir visšaurākais tradicionālais pakalpojumu spektrs – preču apmaksā un skaidrās naudas izņemšana (līdz 50 mārciņām dienā). Šīs kartes kredītlimits ir fiksēti un sastāda 500 mārciņas. Gada procentu likme pēc nokavētiem kredītiem bezskaidru maksājumu veidā par precēm un pakalpojumiem ir 23,9%; 25,8% - pēc kredītiem skaidrās naudas formā un ārvalstu valūtas un ceļa čeku iegādei.

Klientam ir tiesības pilna vienreizēja kredīta dzēšanas maksājuma vietā izvēlēties citu kredīta atgriešanas formu – pa daļām. Šajā gadījumā mēneša likme būs 1,7%.

Access karte Lielbritānijā ir viena no vispopulārākajām. Bez kredīta pakalpojumiem (kredīta limits tiek noteikts uz konkrēta pamata), šī karte paredz bezmaksas apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem ceļojuma laikā par summu līdz 50 000 mārciņu, ja biļetes tika nopirkta, izmantojot kredītkarti. *National Westminster Bank* nosaka dienas limitu skaidrās naudas izņemšanai ar šo karti – 100 mārciņas. Šis limits var būt dažāds dažādās bankās. Piemēram, banka *Lloyds* nosaka dienas limitu 500 mārciņu vai 350 mārciņu apjomā skaidrās naudas izņemšanai ārvalstīs attiecīgās ārvalstu valūtas ekvivalentā. Gada procentu likme pēc nokavētiem kredītiem *National Westminster Bank* pēc Access kartes ir 22,4% pirkumiem un 24,3% - ārvalstu valūtas un ceļa čeku iegādei. Citas bankas nosaka likmi atkarībā no kredītlimita. Piemēram, bankā *Lloyds* pie kredītlimita 200 mārciņas šīs likmes ir attiecīgi 27,1% un 29,2%. Palielinoties limitam, šīs likmes samazinās: piemēram, pie kredītlimita 500 mārciņas likmes ir attiecīgi 19,8 un 21,6%.²⁶

Analoģiskus pakalpojumus *National Westminster Bank* sniedz pēc Visa kartes. Abām kartēm kredītlimitu nosaka pārrunu rezultātā starp banku un klientu, ņemot vērā klienta kredīspēju. Parasti šis limits nav mazāks par 1000 mārciņu. Kredīta likmes ir tādas pašas kā Access kartei.

Vislielākās iespējas ir Mastercard un Visa Gold karšu īpašniekiem. Lai saņemtu Visa Gold, *National Westminster Bank* klientam jābūt gada ienākumam, kas nav zemāks par 20 000 mārciņu. Kredītlimits ir ne mazāks kā 2500 mārciņas (slēdzot papildus vienošanos, limitu var palielināt). Limits apdrošināšanai pret nelaimes gadījumiem, ja biļetes tika iegādātas ar kredītkarti, ir 75 000 mārciņas. Bez tam, Visa Gold sniedz tās īpašniekam pakalpojumus ārkārtējās situācijās laikā, kad viņš atrodas ārzemēs, piemēram, tādus, kā kartes tūlītēja aizvietošana, avanss skaidrā naudā, medicīniskā un juridiskā palīdzība. Bez tam, Visa Gold nodrošina kompānijas *Credit Sentiel Ltd.* sniegto aizsardzību kartes zaudēšanas vai nozagšanas gadījumā.

Pastāv vēl lombarda kredīts. Zem lombarda kredīta saprot ātri realizējama īpašuma veidā tiesību ķīlu. Pie svarīgākajiem lombarda kredīta veidiem, kurus izsniedz individuāliem aizņēmējiem, pieder

²⁶ Новикова Н.А., Орлова Н.В. Потребительский кредит. Актуальные вопросы, образцы документов. – М.: Юрайт-Издатель, 2007, с.118.

lombarda kredīts pret vērtspapīru ķīlu, pret preču ķīlu, pret dārgmetālu ķīlu un prasību ķīlu. Ārvalstu banku praksē kredīts pret vērtspapīru ķīlu uzskatāms par svarīgāko lombarda kredīta formu. Kā ķīlu pieņem tikai tādus vērtspapīrus, kuri tiek kotēti fondu biržā. Aizdevumi pret vērtspapīru ķīlu tiek izsniegti uz „*on coll*” nosacījumiem – uz pieprasījumu. Kredītasumma sastāda no 50 līdz 90% no to kursa vērtības. Tādējādi kredīts sedz tikai daļu no to kursa vērtības, bet pārējo daļu – maržu jeb starpību starp pircēja un pārdevēja cenu – apmaksā aizņēmējs noslēdzot darījumu.²⁷

Vērtspapīru glabāšanas izmaksas ir nenozīmīgas, jo vērtspapīri tiek glabāti speciālā deponēto vērtspapīru kontā. Vērtspapīru vērtības izmaiņas notiek tikai fondu biržā, tādējādi priekš bankas to ķīlas vērtības novērtēšana nav sarežģīta. To vērtību banka parasti nosaka nedaudz zemāku par biržas kursu iespējamo kursa svārstību dēļ.

Kā vērtspapīru kvalitātes kritērijs, ņemot vērā to pieņemamību iekļāšanai, kalpo ātras realizācijas iespējamība un emitenta finansiālais stāvoklis. Šajā sakarā ārvalstu praksē visaugstākais kvalitātes reitings ir ātri apgrozāmiem valsts vērtspapīriem. Tos kreditējot, kredīta maksimālā summa var sasniegt līdz par 95% no vērtspapīru vērtības. Salīdzinājumam – izsniedzot kredītu pēc firmu izlaisto akciju ķīlu, kredīta summa sastāda līdz 80 – 85% no to vērtības. Šajā gadījumā runa ir nevis par tām akcijām, kuras izlaiz uzņēmums – aizņēmējs, bet gan par tām, kuras ir iegādātas vērtspapīru tirgū, jo kapitāla ieguldījums vērtspapīros ir reālais īpašums.

Tādējādi autore secina, ka attīstītās valstīs fizisko personu kreditēšanai ir masveida raksturs – vairāk kā 50% no visiem kredītiem. Tirkāt kredīta termiņš vidēji svārstās no 1 līdz 30 gadiem. Kredīta summa ir praktiski neierobežota un ir atkarīga no klienta maksātspējas.

²⁷ Новикова Н.А., Орлова Н.В. Потребительский кредит. Актуальные вопросы, образцы документов. – М.: Юрайт-Издат, 2007, с.118.

2. PATĒRĒTĀJU KREDITĒŠANA LATVIJAS KOMERCBANKĀS HIPOTĒKU UN ZEMES BANKAS PIEMĒRĀ

2.1. Komercbanku darbības regulēšana Latvijā

Lai komercbanka varētu droši un efektīvi funkcionēt, ir vajadzīga sakārtota tiesiskā vide. Sakārtota likumdošana palīdz gan aizdevējiem, jo tiem ir garantija par sava aizdevuma drošību, gan aizņēmējiem.

Mūsdienās lielākajā daļā attīstīto valstu centrālās bankas īsteno kredītiestāžu uzraudzību, tām ir būtiska ietekme uz banku sistēmu kopumā. Banku uzraudzību veic arī citas valsts institūcijas, tomēr uzraudzības sistēmā galvenā loma ir tieši centrālajai bankai.

Centrālās bankas neatkarība no valdības ir tās veiksmīgas darbības nozīmīgs priekšnosacījums. Rietumu pasaules (Vācijas u.c.valstu) pieredze rāda, ka, lai iegūtu šādu neatkarību un to nostiprinātu, paiet daudzi gadu desmiti. Austrumeiropas valstīs, pārejot uz tirgus ekonomiku, politiķi paši deva centrālajām bankām neatkarību, cerot, ka tās varēs īstenot stingru monetāro politiku.

Banku uzraudzības prakses pilnveidošana ir starptautiska mēroga jautājums. 1975.gadā pēc 10 vadošo industriālo valstu centrālo banku prezidentu iniciatīvas tika nodibināta starptautiska Bāzeles Banku uzraudzības komiteja. Tās darbības galvenie virzieni ir vairāki: apmainīties ar pieredzi banku uzraudzības veikšanā, uzkrāt informāciju par nacionālo banku sistēmu attīstību, organizēt konferences un apspriest problēmjautājumus, lai veicinātu banku sistēmas stabilitāti un drošību. 1997.gada vasarā Bāzeles komiteja izplatīja dokumentu "Bāzeles efektīvas banku sistēmas uzraudzības pamatprincipi". Dokumentā ir ietverti 25 principi, kas veido banku uzraudzības pamatu, jo satur efektīvas uzraudzības priekšnoteikumus, licencēšanas un banku darbību regulējošas prasības, uzraudzības metodes, informācijas iesniegšanas prasības, uzraudzības iestāžu oficiālās pilnvaras un principus starptautiski aktīvu banku uzraudzības veikšanai. Principi ir universāli un piemērojami banku uzraudzībai gan pasaules attīstītākajās valstīs, gan arī citās valstīs.

Bāzeles komitejas izstrādātās rekomendācijas valsts banku uzraudzības sistēmas veidošanai nav juridiski saistošas. Tomēr tās atspoguļo dalībvalstu vēlmi un nepieciešamību veidot kopīgi saskaņotu programmu, kuru tās apņemas īstenot uzraudzības procesā. Bāzeles komiteja sadarbojas ar uzraudzības iestādēm visā pasaulē. Pēc tās iniciatīvas ir izveidotas reģionālās banku uzraudzības iestāžu grupas.

Banku revīzijas un darbības reglamentācija bija pirmais instruments, kuru izgudroja valdība, lai uzturētu banku sistēmas drošību un stabilitāti. Revīziju mērķis ir noskaidrot, vai bankas neizsniedz nepamatoti riskantus aizdevumus, vai uztur pašu kapitāla lielumu ar likumu noteiktā

kārtībā. Pēdējais noteikums sakarā ar Bāzeles komitejas izveidošanu mūsdienās tiek uzskatīts par pašu svarīgāko banku stabilas darbības priekšnoteikumu.

Latvijā komercbanku darbības tiesisko un normatīvo bāzi veido 2.1.tabulā sakārtotie likumi un normatīvie akti.

2.1.tabula

Komercbanku darbību regulējošie likumi un normatīvie akti²⁸

Likumi	Normatīvie akti
<ul style="list-style-type: none"> • Par Latvijas Banku (19.05.1992) • Finanšu un kapitāla tirgus komisijas likums (01.06.2000) • Kredītiestāžu likums (05.10.1995) • Noguldījumu garantijas likums (11.10.2001) • Hipotekāro ķīlu zīmju likums (10.09.1998) 	<ul style="list-style-type: none"> • Ministru kabineta noteikumi kredītdarbības jomā • Latvijas Bankas valdes lēmumi un citi akti • Finanšu un kapitāla tirgus komisijas noteikumi • Starptautiskie normatīvie akti

Kredītiestāžu likums nosaka kredītiestāžu tiesisko statusu, reglamentē to darbību un atbildību un to uzraudzību, kā arī nosaka to personu tiesības, pienākumus un atbildību, uz kurām attiecas šī Likuma prasības. Saskaņā ar kārtējiem grozījumiem Kredītiestāžu likumā, kredītiestāde ir:

- a. banka – kapitālsabiedrība, kas pieņem noguldījumus un citus atmaksājamus līdzekļus no neierobežota klientu loka, savā vārdā izsniedz kredītus un sniedz citus finanšu pakalpojumus,
- b. elektroniskās naudas institūcija – kapitālsabiedrība, kas emitē un apkalpo elektronisko naudu un kas nav banka.

Noguldījumu garantiju likums nosaka noguldījumu garantiju fonda pārvaldi, veidošanu, pārvaldīšanu un izlietošanu, garantētās atlīdzības izmaksas Fonda pārvaldes grāmatvedības, darbības kontroli un gada pārskatu kārtību. Šie noteikumi ir spēkā līdz laikam, kad valsts pilnā apmērā būs dzēsusi ilgtermiņa parādzīmes.

Līdz 2001.gadam Latvijā finanšu sektora uzraudzību veica vairākas institūcijas - Latvijas Bankas Kredītiestāžu uzraudzības pārvaldes, Vērtspapīru tirgus komisija un Valsts apdrošināšanas uzraudzības inspekcija. Ar 2001.gada 1.jūliju darbu uzsāka Finanšu un kapitāla tirgus komisija (FKTK), kura pārņēma iepriekšminēto institūciju funkcijas. FKTK tika izveidota, lai veicinātu ieguldītāju, noguldītāju un apdrošināto personu interešu aizsardzību un finanšu un kapitāla tirgus attīstību un stabilitāti.

²⁸ Autore.

Finanšu un kapitāla tirgus komisijas izveidošanas un darbības kārtību, tās darbības mērķi un funkcijas, kā arī atbildību nosaka Finanšu un kapitāla tirgus komisijas likums.

Banka savu darbību Latvijas Republikā var uzsākt tikai pēc Finanšu un kapitāla tirgus komisijas licences (atļaujas) saņemšanas un reģistrācijas komercdarbības veikšanai likumos noteiktajā kārtībā.

Saskaņā ar FKTK Likuma 15.pantu, lai saņemtu Finanšu un kapitāla tirgus komisijas licenci kredītiestādes darbībai, tās dibinātājiem jānodrošina:

- 1) dibināšanas dokumenti, statūti un kredītiestādes darbību reglamentējošie dokumenti, kas dod skaidru priekšstatu par plānoto darbību un tai atbilstošu organizāciju;
- 2) minimālā sākotnējā kapitāla iemaksa;
- 3) likuma prasībām atbilstošas kredītiestādes, padomes, valdes, iekšējā audita dienesta vadītāja un locekļu, ārvalstu kredītiestādes filiāles vadītāju kandidatūras.

Bankas minimālais sākotnējais kapitāls ir ekvivalents pieciem miljoniem eiro, kas pārrēķināti latos saskaņā ar Latvijas Bankas noteikto valūtas kursu dienā, kad pieņemts lēmums izsniegt licenci (atļauju) bankas darbībai (FKTK Likuma 21.pants).

Latvijas Republikas kredītiestādēm ir jāpaziņo FKTK par filiāles atvēršanu Latvijas Republikā vai pārstāvniecības atvēršanu ārvalstīs. Filiāles atvēršanai ārvalstīs LR kredītiestādēm ir jāsaņem FKTK atļauja.

FKTK ir pienākums nekavējoties veikt pasākumus saskaņā ar Kredītiestāžu likumā noteikto kārtību, lai novērstu kredītiestādes darbībā un kredītiestāžu sektorā trūkumus, kuri apdraud vai varētu apdraudēt kādas kredītiestādes vai visa kredītiestāžu sektora stabilu darbību, traucē pienācīgi veikt darījumus, sniegt finansu pakalpojumus vai varētu radīt ievērojamus zaudējumus visas valsts ekonomikā.

Kredītiestādēm ir saistoši saskaņā ar FKTK Likumu un Likumu "Par Latvijas Banku" apstiprinātie Latvijas Bankas normatīvie norādījumi un noteikumi, kas izdoti, lai nodrošinātu FKTK Likumā un Likumā "Par Latvijas Banku" noteikto Latvijas Bankas funkciju un uzdevumu izpildi.

Latvijas Banka ir Latvijas Republikas centrālā banka. Tā ir viena no svarīgākajām valsts iestādēm un veic likumā noteiktus ekonomiskus uzdevumus. Likums „Par Latvijas Banku” regulē tās darbības kārtību, tās pamatmērķus un uzdevumus, nosaka tās kapitālu un peļņas sadali, naudas politikas instrumentus, Latvijas Bankas darbības kontroli un uzraudzību, regulē Latvijas Bankas pārvaldes darbību.

Latvijas Bankas darbības galvenais mērķis ir, īstenojot naudas politiku, regulēt naudas daudzumu apgrozībā, lai saglabātu cenu stabilitāti valstī.

Latvijas Banka pilda savus uzdevumus saskaņā ar likumu „Par Latvijas Banku” un nav pakļauta valdības vai citu institūciju lēmumiem un rīkojumiem. Latvijas Banka ir neatkarīga savu lēmumu pieņemšanā un to praktiskajā īstenošanā. Latvijas Bankas uzraudzību veic Saeima.

Viens no Latvijas Bankas monetārās politikas instrumentiem, kas ietekmē komercbanku kredītēšanu, ir obligāto rezervju norma. Banku obligātās rezerves aprēķina kā noteiktu procentu no uzņēmumu un privātpersonu (precīzāk, rezidentu finanšu iestāžu un nefinanšu sabiedrību un mājsaimniecību) noguldījumiem bankās un banku emitētajiem vērtspapīriem, kas jāglabā Latvijas Bankā. Obligāto rezervju normas izpilde tiek vērtēta aprēķina periodā no 24. datuma līdz nākamā mēneša 23. datumam. Tās palielināšana nozīmē, ka attiecīgi samazinās banku rīcībā esošo līdzekļu apjoms, ko tās var brīvi izmantot, arī izsniedzot jaunus kredītus.

Lai stabilizētu makroekonomisko situāciju, Latvijas Banka 2004. gada 24. jūlijā palielināja banku obligāto rezervju normu no 3% uz 4%.

Savukārt 2005.gada 24.augustā Latvijas Bankas padome palielināja obligāto rezervju normu bankām un ārvalstu banku filiālēm no 4% uz 6%, bet 2005.gada 24.decembrī – līdz 8%, lai veicinātu makroekonomisko stabilitāti kā priekšnoteikumu turpmākai ekonomiskajai izaugsmei. Lēmums balstīts uz šādiem apsvērumiem par ekonomikas attīstību: Latvijas nacionālās ekonomikas straujā izaugsme turpinājusies, vienlaikus uzrādot makroekonomiskās nesabalansētības pazīmes - noturīgu inflācijas līmeni un augstu tekošā konta deficītu.

Šobrīd Latvijas Banka turpina pakāpenisku obligāto rezervju normas un šī monetārā instrumenta piemērošanas noteikumu harmonizāciju ar Eiropas Centrālās bankas noteikumiem un praksi. Lai vienādotu banku savstarpējās konkurences nosacījumus, kā arī piebremzētu strauji augošo Latvijas banku aizņemšanos ārvalstu bankās, Latvija Banka ar 2005. gada 24. janvāri obligāto rezervju bāzē ietvēra banku saistības pret ārvalstu bankām un ārvalstu centrālajām bankām ar noteiktu termiņu vai brīdinājuma termiņu par izņemšanu līdz 2 gadiem. Sākot ar 2006. gada 24. maiju, obligāto rezervju prasības tiek piemērotas arī banku saistībām ar noteikto termiņu virs 2 gadiem.

Vēl viens Latvijas Bankas instruments, kas ietekmē tendences kredītresursu tirgū, ir refinansēšanas likme. Tā ir viena no galvenajām Latvijas Bankas noteiktajām procentu likmēm, kura ietekmē centrālās bankas piedāvāto latu resursu procentu likmes, līdz ar to atstājot iespaidu arī uz Latvijas komercbanku likmēm.

Kopš pagājušā gadsimta 90. gadu vidus refinansēšanas likme tika pakāpeniski samazināta - beidzamo reizi 2002. gada 13. septembrī par 0,5% punktiem līdz 3%. Tomēr balstoties uz jaunāko makroekonomiskās attīstības tendenču un banku sektora likviditātes analīzi, Latvijas Bankas

padome atzina, ka šobrīd Latvijas bankām piemērojamo obligāto rezervju prasību normas samazināšana nav vēlama. Sakarā ar pieaugošo iekšzemes pieprasījumu, lai bremsētu kredītu pieauguma tempu, 2004. gada martā un novembrī Latvijas Banka paaugstināja refinansēšanas likmi par 0,5 procentpunktiem – līdz 4%, bet 2006.gada laikā – vēl par 0,5 procentpunktu jūlijā un decembrī, tādējādi šobrīd tā ir 5% līmenī. Refinansēšanas likmes paaugstināšana ir vērsta uz to, lai varētu turpināties līdzšinējā veiksmīgā ekonomikas attīstība un lai mazinātu dažādu makroekonomisko risku - augsta budžeta deficīta, augstas inflācijas, ekonomikas ārējās nesabalansētības - ietekmi.

1998.gada 10.septembrī tika pieņemts Hipotekāro ķīlu zīmju likums. Šobrīd tas ir vienīgais normatīvais akts, kas tieši regulē hipotekārās kreditēšanas sistēmas darbību Latvijā. Hipotekāro ķīlu zīmju likums regulē ķīlu zīmju emisiju un apgrozības kārtību, ķīlu zīmju segumu, hipotekārais aizdevuma piešķiršanas noteikumus un uzraudzību. Tomēr tas pilnībā neietver visas hipotekārās kreditēšanas sistēmas darbībai nepieciešamās tiesību normas, tāpēc liela nozīme ir tam, kādus likumpamatotos normatīvos aktus izdod FKTK, kurai saskaņā ar Hipotekāro ķīlu zīmju likuma 4.pantu ir dotas tiesības izdot normatīvos aktus, kas skar hipotekāro kreditēšanu.

Ķīlu zīmju emisija un apgrozība notiek saskaņā ar Hipotekāro ķīlu zīmju likuma II nodaļas normām, kā arī saskaņā ar FKTK normatīvajiem aktiem, kas izdoti Finanšu un kapitāla tirgus komisijas likumā paredzētajos gadījumos. Pati ķīlu zīmju emisija sevī ietver vismaz divus pastāvīgus posmus – emisijas sagatavošana (dokumentālais posms) un ķīlu zīmju sākotnējā izvietošana un laišana apgrozībā (pārdošanas posms). Lai banka, kura vēlas darboties hipotekārās kreditēšanas laukā, varētu emitēt ķīlu zīmes, tai vispirms, kā jau iepriekš bija minēts, pašai jāatbilst jau šajā darbā agrāk minētajām likuma prasībām, bez tam, pirms banka gatavojas emitēt ķīlu zīmes, tai jāiesniedz FKTK bankas izstrādātie hipotekāro darījumu noteikumi un bankas iekšējo kārtības procedūru apraksts, kas atspoguļotu likuma prasībām atbilstošu ķīlu zīmju seguma reģistra kārtošanu un tajā iekļauto hipotekāro prasījumu un aizstājējseguma šķirtu pārvaldīšanu no bankas aktīviem. Tikai pēc FKTK akcepta saņemšanas un nepieciešamā ķīlu zīmju seguma apjoma izveidošanas varētu tikt uzsākta ķīlu zīmju emisijas reāla sagatavošana.

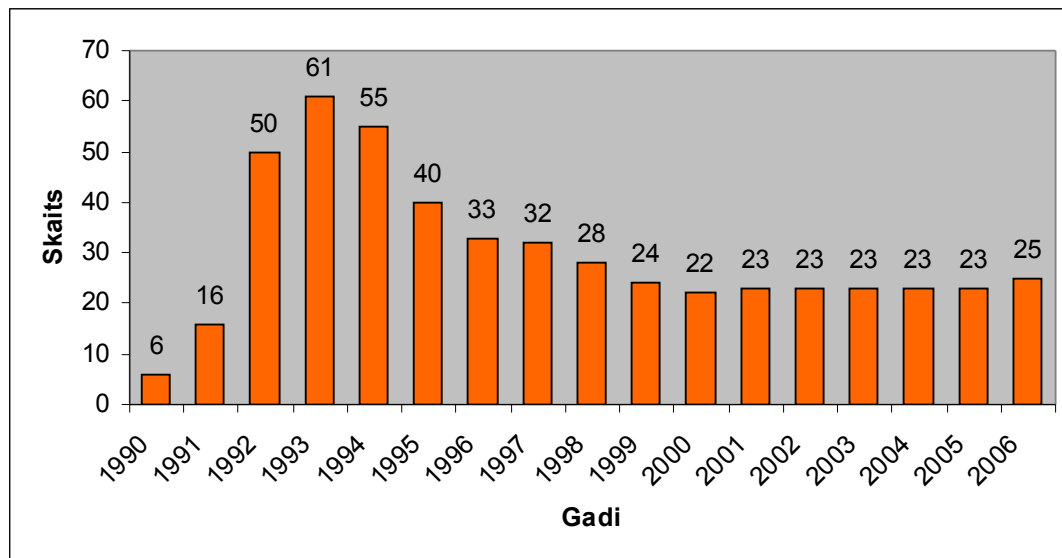
2.2. Latvijas komercbanku kredītportfeļu analīze

Latvijas banku sistēma ir nostabilizējusies, lielākajām banku apvienošanām un pārpirkšanām notiekot 1998.-2001.gadā. 2001.gadā tika dibinātas divas jaunas bankas – Reģionālā investīciju banka un Komercbanka Baltikums, tika veiksmīgi sanēta Banka Paritāte.

Banku sektora nostiprināšanos sekmēja respektablu ārvalstu banku iesaistīšanās Latvijas finanšu sektorā. Banku uzraudzība, ko kopš 2001.gada īsteno Finanšu un kapitāla tirgus komisija, pēc daudzu ārvalstu ekspertu vērtējuma, ir viena no stingrākajām visā Centrālajā Eiropā un Austrumeiropā.

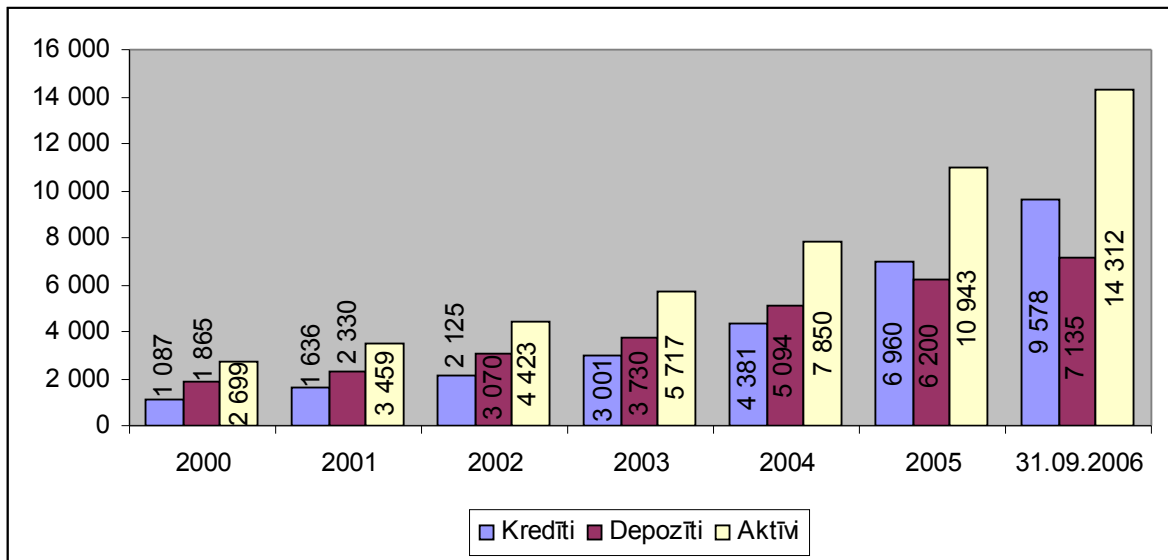
Gandrīz visas Latvijas bankas ir privātas (2006. gada 30. septembrī valsts īpašumā bija tikai 6,3% no banku apmaksātā pamatkapitāla). Latvijas valstij pilnībā pieder tikai Latvijas Hipotēku un zemes banka. Deviņas bankas bija ārvalstu banku meitas sabiedrības (tirgus daļa kopējos banku aktīvos uz 30.06.2006 – 54%).

Latvijas komercbanku skaita dinamika pēc neatkarības atgūšanas atspoguļota 2.1.att. Maksimālais komercbanku skaits tika reģistrēts 1993.gadā – 61 komercbanka, bet pēdējos gados to skaits ir stabilizējies. Uz 30.09.2006. Latvijā darbojās 22 komercbankas un 3 ārvalstu bankas filiāles. Jāatzīmē, ka 2007.gada sākumā komercbanku skaits samazinājās par vienu, jo tika anulēta Ogres komercbankas licence.

2.1.att. Latvijas komercbanku skaita dinamika 1990.-2006.gadā²⁹

Autore uzskata, ka Latvijas kredītu tirgus ir veiksmīgi attīstījies līdzšinējā laika periodā un kļūst aizvien pieejamāks plašam juridisko un fizisko personu lokam. 2.2.att. ir atspoguļota banku sektora attīstības galveno rādītāju dinamika 2000.-2006.gadā. Tādējādi var secināt, ka Latvijas komercbanku aktīvi laika periodā no 2000.gada līdz 2005.gadam 4 reizes (no 2699 milj. latu līdz 10 943 milj. latu), bet par 2006.gada trim ceturkšņiem to summa pieauga vēl par 30,8%, sasniedzot 14 312 milj. latu.

2.2.att. Latvijas komercbanku kredītu, depozītu un aktīvu dinamika 2000.-2006.gadā, milj. latu³⁰

Piesaistīto noguldījumu apjoms no 2000.gada līdz 2005.gadam pieauga 3,3 reizes (no 1885 milj. latu 2000.gadā līdz 6200 milj. latu 2005.gadā), tai skaitā 2005.gadā tas palielinājies par 1106 milj. latu jeb par 21,7%, kas liecina gan par iedzīvotāju augošu uzticību banku sektoram. Par 2006.gada trim ceturkšņiem Latvijas komercbanku piesaistīto noguldījumu apjoms pieauga par 15,1% un uz 30.09.2006. sastādīja 7135 milj. latu.

²⁹ Latvijas komercbanku asociācijas mājas lapa // <http://www.bankasoc.lv>.

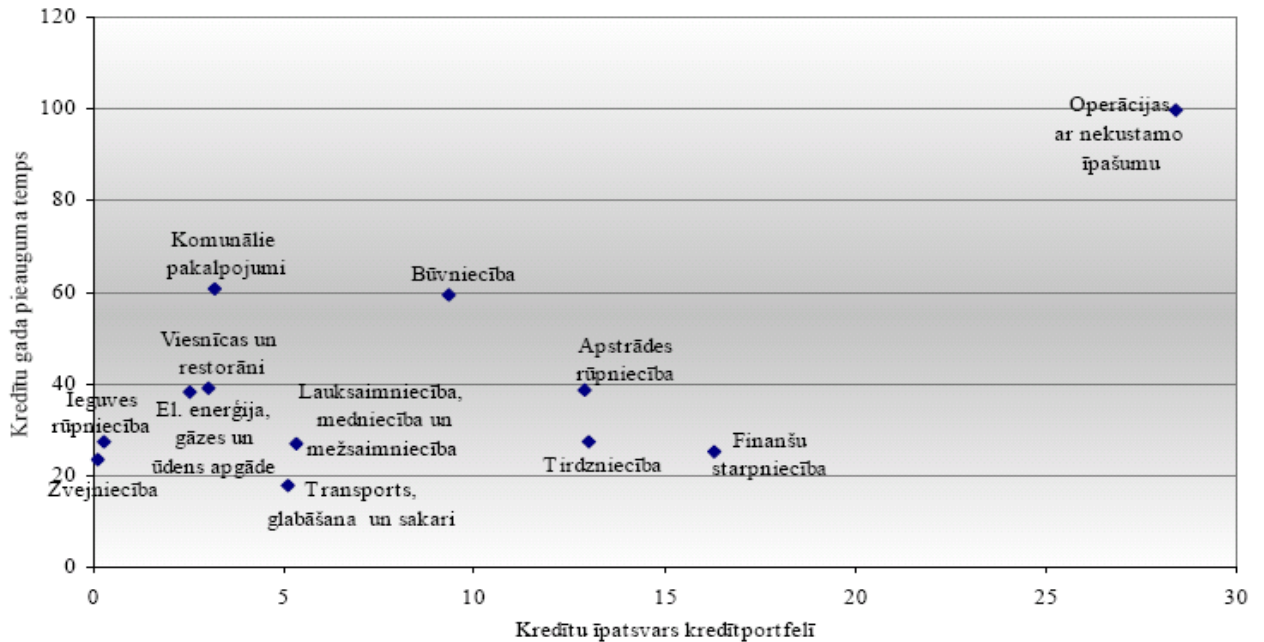
³⁰ Finanšu un kapitāla tirgus komisijas mājas lapa: likumi, statistika par tirgus dalībniekiem. // <http://www.fk.lv>.

Savukārt izsniegto kredītu apjoms pieauga visstraujāk – no 2000.gada līdz 2005.gadam tas palielinājās 6,4 reizes (no 1087 milj. latu 2000.gadā līdz 6960 milj. latu 2005.gadā), kas liecina par iedzīvotāju pirktspējas palielināšanos un pārliecību par saviem ienākumiem un materiālās labklājības līmeni ilgtermiņa periodā, kas ir īpaši pozitīvi. 2005.gadā izsniegto kredītu apjoms pieauga par 2579 milj. latu jeb par 58,9%, salīdzinot ar 2004.gadu, kas ir visstraujākais pieaugums aplūkojamajā periodā.

Jāatzīmē, ka aplūkojamajā periodā pieauga arī izsniegto kredītu īpatsvars aktīvos – no 40,3% 2000.gadā līdz pat 63,6% 2005.gadā un 66,9% uz 30.09.2006.

Autore atzīmē, ka 2005.gadā izsniegto kredītu summa pirmo reizi pārsniedza piesaistīto noguldījumu apjomu (attieci 6960 milj. lati un 6200 milj. lati). Liela starpība starp saņemtajiem noguldījumiem un izsniegtajiem kredītiem parādījās sākot jau ar 2001.gadu. Tas ir izskaidrojams ar ārvalstu līdzekļu ieplūšanu Latvijā. Visspilgtāk tas izpaužas kā līdzfinansējums ES pirmsstrukturālajiem fondiem (SAPARD). 2006.gada trijos ceturkšņos saglabājās iepriekšējā gada dinamika – izsniegto kredītu apjoms pieauga daudz straujākiem tempiem, salīdzinot ar piesaistītajiem noguldījumiem – par 37,6%, sasniedzot uz 30.09.2006. 9578 milj.latu. Viens no iemesliem bija izsniegto hipotekāro kredītu apjomu straujš pieaugums.

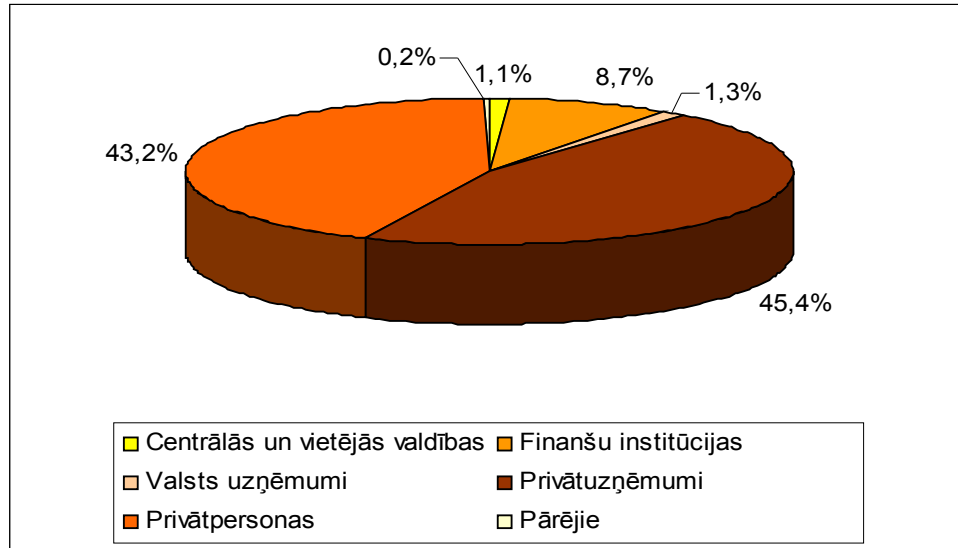
Ekonomikas attīstībai izsniegto kredītu apmērs 2005.gadā palielinājās par 1282,6 milj. latu jeb 53,4% un gada beigās sasniedza 3685,8 milj. latu, bet 2006.gada septembra beigās ekonomikas attīstībai kopumā bija izsniegti kredīti 4 783 milj. latu apmērā. Visaktīvāk kreditētās ekonomikas nozares joprojām bija: operācijas ar nekustamo īpašumu, finanšu starpniecība, apstrādes rūpniecība un tirdzniecība, kuras saņēma attiecīgi 28,4%, 16,3%, 13% un 12,9% no ekonomikas nozarēm izsniegto kredītu apmēra (2.3. att.).

2.3.att. Ekonomikas nozarēm izsniegto kredītu īpatsvars banku aktīvos un šo kredītu gada pieauguma tempi (30.09.2006, %)³¹

Laika posmā no 1994.gada līdz 2006.gada vidum visvairāk tika kreditēti privātie uzņēmēji. Jau sākot ar 1997.gadu, privātuzņēmējiem izsniegto kredītu apjoms patstāvīgi un strauju pieaug. Tas izskaidrojams ar stabilu Latvijas ekonomiskās situācijas uzlabošanos un aizdevumu procentu likmju samazināšanos. Šāda ekonomiskā vide piesaista jaunus investorus, kā arī rosina esošos uzņēmējus paplašināt savu uzņēmējdarbību. Tā kā lielākā daļa kredītu ir ņemti ilgtermiņā, tas parāda, ka kredīti ir ņemti investīcijām, kas atmaksāsies pēc vairākiem gadiem, nevis tūlītēju problēmu risināšanai. Privātuzņēmumiem izsniegto kredītu apmērs uz 30.09.2006 sastādīja 45,4% no visiem izsniegtajiem kredītiem, kas tomēr ir mazāk nekā 2005.gadā, kad privātuzņēmumiem izsniegto kredītu īpatsvars sastādīja 46,4% (2.4.att.). Tas izskaidrojams ar to, ka privātpersonu kreditēšana augusi straujākiem tempiem, it īpaši uz izsniegto hipotekāro kredītu rēķina.

³¹ Finanšu un kapitāla tirgus komisijas mājas lapa: likumi, statistika par tirgus dalībniekiem. // <http://www.fk.lv>.

2.4.att. Aizņēmēju sektorālais dalījums uz 30.09.2006., %³²

Lai gan laika posmā no 1994.gada līdz 1998.gadam kredīti privātpersonām tika izsniegti par samērā mazām summām (vidēji 25 - 35 milj.latu), tomēr sākot ar 1999.gadu izsniegto kredītu apjoms privātpersonām strauji pieaug. Privātpersonu kreditēšanas apjoma gada pieaugums temps apbrīna, it īpaši pēdējos gados: 2004.gadā – 76,2%, 2005.gadā – 85,4%.

Uz 30.09.2006 privātpersonām tika izsniegti 43,2% no izsniegto kredītu kopapjoma. Visvairāk šādu izsniegto kredītu apjomu palielināšanos izsauc straujš hipotekāro kredītu pieaugums, ko savukārt pēdējos gados izraisīja tādi faktori, kā iedzīvotāju ienākumu palielināšanās, majokļu tirgus attīstība, izdevīgi kreditēšanas nosacījumi (starptanku likmju kritums laika posmā no 2000.gada līdz 2004.gadam, garāki kreditēšanas termiņi, kredīta brīvdienas, iespēja saņemt kredītu 90-100% apjomā no dzīvokļa tirgus vērtības), kā arī liels spekulatīvo darījumu īpatsvars.

Strauji attīstījies arī līzinga pakalpojumu sektors, pēdējos gados būtiski pieaugot banku mātes kompāniju līzinga portfelim. Tā pieaugumu noteikuši vairāki svarīgi faktori: Latvijas pozitīvā makroekonomiskā attīstība, iedzīvotāju ienākumu pieaugums, līzinga kompāniju iekšējā servisa izaugsme, produktu piedāvājuma stabilizēšanās, patērētāju izpratne un līzinga pakalpojumu augoša

³² Finanšu un kapitāla tirgus komisijas mājas lapa: likumi, statistika par tirgus dalībniekiem. // <http://www.fk.lv>.

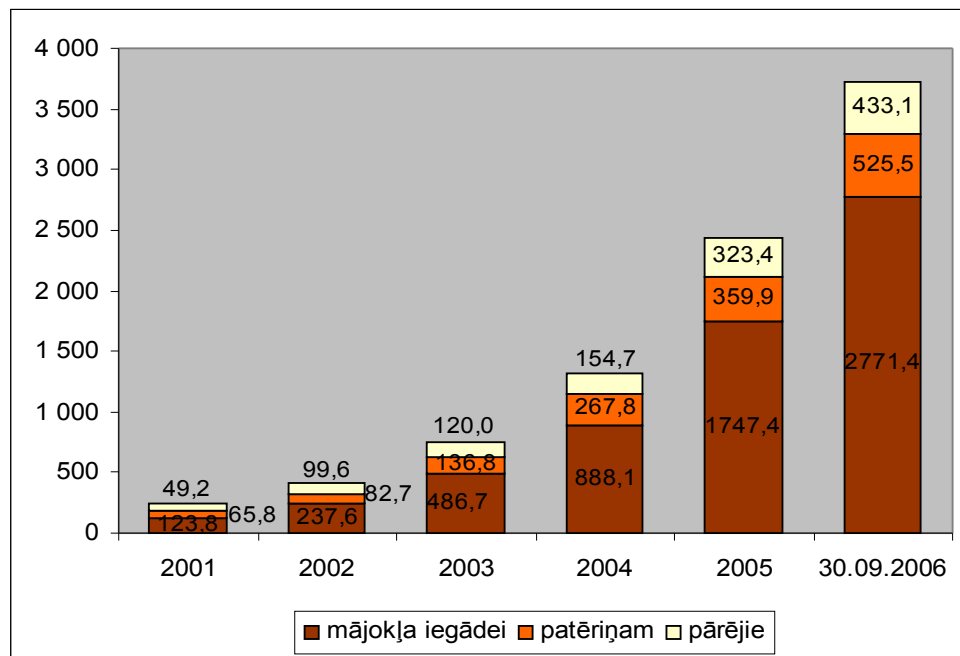
popularitāti Latvijā, procentu likmju kritums. Īpaši strauji attīstījies auto līzings, ko veicināja jaunu auto dīleru ienākšana Latvijā, kuri sadarbībā ar līzinga kompānijām veido pievilcīgus noteikumus jauno auto iegādei, ko plaši izmanto iedzīvotāji un uzņēmumi.

Tomēr privātpersonas kredītus nav ņēmušas tikai ilgtermiņa investīcijām. Arvien vairāk privātpersonām tiek izsniegti arī īstermiņa aizdevumi. Aizdevumi tiek pieprasīti, lai:

- atrisinātu īslaicīgas naudas grūtības;
- iegādātos nelielas preces (sadzīves tehniku, elektroniku u.c.)
- aizņemt nelielas summas;

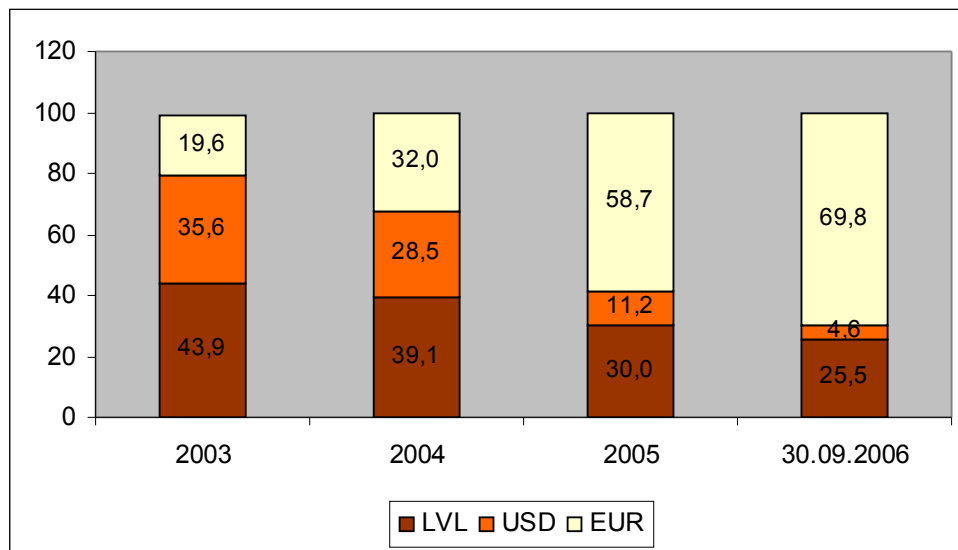
Sadzīves tehnikas un elektronikas tirgū ir izteikta sīva konkurence preču piedāvātāju vidū, tādēļ preču piedāvātāji piedāvā iegādāties preces uz kredīta, nemaksājot procentus. Arī šis fakts ir minams par iemeslu tam, ka sākot ar 2001.gadu pieaug privātpersonu interese par īstermiņa aizdevumiem.

Uz 30.06.2006 privātpersonām mājokļa iegādei izsniegto kredītu kopējais apmērs sasniedza 2771,4 milj. latu, savukārt patēriņam – 525,5 milj. latu, t.i., attiecīgi 74,3% un 14,1% no mājāsaimniecībām izsniegto kredītu kopējā apmēra (2005.gada beigās – 71,9% un 14,8) (2.5.att.).

2.5.att. Privātpersonām izsniegto kredītu kopapjoms, milj. latu³³

2006.gadā rezidentu kredītportfelī pakāpeniski turpināja samazināties gan latos izsniegto kredītu (par 4,5 procentpunktu), gan ASV dolāros izsniegto kredītu īpatsvars (par 6,6 procentpunktiem), un uz 30.09.2006 tas sasniedza attiecīgi 25,5% un 4,6%. Savukārt eiro izsniegto kredītu īpatsvars tajā pašā laikā palielinājās par 11,1 procentpunktiem un 2006.gada septembra beigās sasniedza jau 69,8% (2.6.att.). Pēc autores domām, kredītu eiro valūtā augošā popularitāte izskaidrojama ar eiro stabilitāti, lata piesaisti eiro un – galvenais – ar zemākām procenta likmēm, ko nosaka attiecīgo centrālo banku likmju dinamika – piemēram, uz doto brīdi Eiropas Centrālās bankas noteiktā refinansēšanas likme ir 3,5%, bet ASV federālās rezervju sistēmas likme ir 5,25%. Nerezidentiem izsniegto kredītu portfelī dominējošās valūtas joprojām bija ASV dolāri – 53% un eiro – 43,7% (2005. gada 31. decembrī – 63,5% un 33,8%).

2.6.att. Rezidentu kredītportfelis valūtu griezumā³⁴

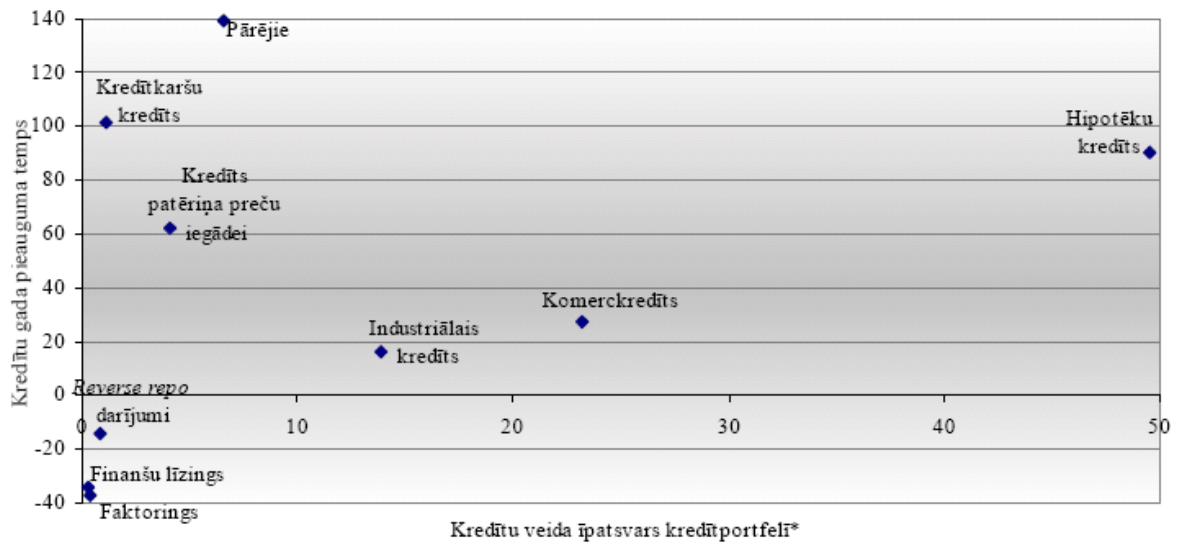
Jau kopš 2004. gada vidus nozīmīgākais kreditēšanas veids ir hipotekārie kredīti. Pret hipotēku izsniegto kredītu apmērs 2005.gadā palielinājās par 1477,8 milj. latu jeb par 103,1%, un to īpatsvars izsniegto kredītu kopsummā decembra beigās sasniedza 42,4%, bet uz 30.06.2006 – jau 49,5%. Ievērojama loma banku kredītportfeļu kopsummā bija komerc kredītiem (uzņēmumu apgrozāmo līdzekļu palielināšanai) un industriālajiem kredītiem (pamatlīdzekļu iegādei un ilgtermiņa

³³ Finanšu un kapitāla tirgus komisijas mājas lapa: likumi, statistika par tirgus dalībniekiem. // <http://www.fk.lv>.

³⁴ Finanšu un kapitāla tirgus komisijas mājas lapa: likumi, statistika par tirgus dalībniekiem. // <http://www.fk.lv>.

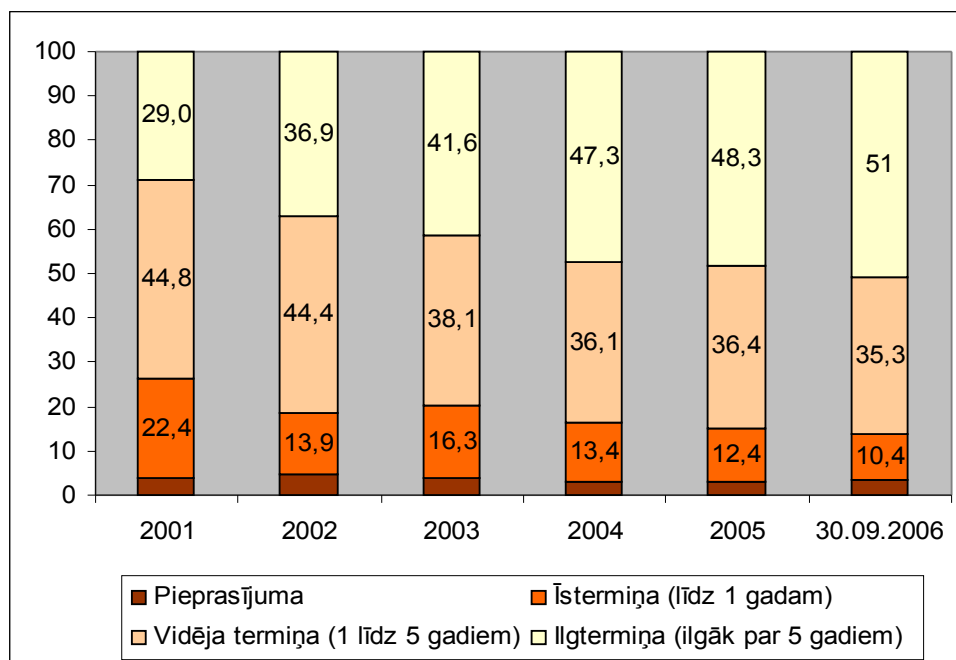
ieguldījumu projektu finansēšanai). To īpatsvars kredītportfelī uz 30.09.2006 sasniedza attiecīgi 23,2% un 13,9% (2005.gadā – 28% un 17,9%) (2.7.att.).

2006.gada 30.septembrī banku kredītportfelī lielākais īpatsvars joprojām bija ilgtermiņa kredītiem (ilgāk par pieciem gadiem) – 51% un vidēja termiņa kredītiem (no 1 līdz 5 gadiem) – 35,3% (2005.gadā attiecīgi – 48,3% un 36,4%) (2.8.att.). Pašlaik vērojama tendence samazināties pieprasījumam pēc īstermiņa kredītiem, kas kompensējas ar ilgtermiņa kredīta pieprasījuma pieaugumu, kas liecina par banku sistēmas stabilitāti, kā arī augošiem iedzīvotāju ienākumiem un viņu pārliecību par savu nākotni, ņemot kredītu. Svarīgs faktors izsniegto kredītu apjomu palielinājumā ir kredītu procentu likmju samazināšana.

2.7.att. Kredītu veidi un to gada pieauguma tempi (30.09.2006; %)³⁵

³⁵ Finanšu un kapitāla tirgus komisijas mājas lapa: likumi, statistika par tirgus dalībniekiem. // <http://www.fk.lv>.

2.8.att. Kredītportfeļa terminstruktūra, %³⁶

Pieaugot kreditēšanas apmēram, kredītu kvalitāte būtiski neizmainījās. 2006.gada 30.septembrī bankas 99,2% kredītportfeļa novērtēja kā standarta, 0,4% – kā uzraugāmos un 0,4% – kā ieņēmumus nenesošus kredītus un 0,5% – kā uzraugāmos (2005.gada beigās – attiecīgi 98,8%, 0,5% un 0,7%). 2006.gadā bankas turpināja realizēt piesardzīgu kredītu vērtēšanas politiku. Speciālie uzkrājumi prasībām pret nebankām jūnija beigās sasniedza 51,4 milj. latu, kas pārsniedza ieņēmumus nenesošo kredītu apmēru par 22,4%.

Atbilstoši Latvijas Bankas prasībām ienākumus nenesošie kredīti tiek nodrošināti ar speciāliem uzkrājumiem, tādējādi šī kredītu daļa neapdraud banku stabilitāti.

Bankas, izsniedzot kredītus, izvērtē aizņēmēja kredīspēju, un parastā prakse ir tāda, ka klienta ikmēneša maksājumi nepārsniedz 40% no viņa ikmēneša ieņēmumiem. Lai izvērtētu banku praksi to aizņēmēju kredīspējas novērtēšanā, Finanšu un kapitāla tirgus komisija 2004.gada oktobrī veica lielāko banku aptauju par to pēdējo 200 izsniegto hipotekāro kredītu ņēmēju – privātpersonu ikmēneša maksājumu par kredītsaistībām un ienākumu attiecību. Saņemtie dati liecināja, ka 80% aizņēmēju ikmēneša maksājumi par kredītu nepārsniedza 30% no viņu ikmēneša ienākumiem.

Valsts makroekonomiskā attīstība liecina, ka kredītu kvalitātes rādītāju dinamika pēdējo gadu laikā ir likumsakarīga, un gaidāms, ka kredītu kvalitāte arī turpmāk saglabāsies augstā līmenī.

³⁶ Finanšu un kapitāla tirgus komisijas mājas lapa: likumi, statistika par tirgus dalībniekiem. // <http://www.fk.lv>.

Tomēr, lai gan Latvijas banku kredītpolitika bijusi pietiekami stingra, tomēr nākotnē bankām vēl kritiskāk jāvērtē to projektu perspektīvas, kuriem tiek izsniegti kredīti.

Ievērojot to, ka galvenie kredītu apjomu un valsts monetizāciju raksturojošie rādītāji (kredītu attiecība pret IKP, kredītiegulājumi uz vienu iedzīvotāju, plašā nauda pret IKP, plašā nauda uz vienu iedzīvotāju u.c.) Latvijā vēl atpaliek gan no Rietumeiropas, gan vairākuma Centrālās Eiropas valstu, prognozējams, ka kredītu atlikumu pieaugums turpināsies arī tuvākajos gados.

2005. gadā visas bankas strādāja ar peļņu, kas pēc nodokļu nomaksas bija 193,1 milj. latu jeb par 66,4% vairāk nekā iepriekšējā gadā, kad peļņa sasniedza 116 milj. latu. 2006. gada pirmajos deviņos mēnešos bankas nopelnīja 177,8 milj. latu (pēc nodokļu nomaksas), t.i., par 23,4% vairāk nekā iepriekšējā gada attiecīgajā periodā, kad peļņa sasniedza 144,1 milj. latu.

2005. gada laikā banku gūtā peļņa palielinājās ievērojami straujāk nekā aktīvu, kā arī kapitāla un rezervju apmērs – attiecīgi par 66,4%, 39,4% un 32,5%, tādēļ palielinājās gan aktīvu atdeve (ROA³⁷), gan kapitāla atdeve (ROE³⁸), gada beigās sasniedzot attiecīgi 2,1% un 27,1% (2004. gada 31. decembrī – 1,7% un 21,4%). Uz 30.09.2006. ROA un ROE rādītāji samazinājās un sastādīja attiecīgi 1,9% un 24,5%.

2.3. Fizisko personu kreditēšanas regulēšana Latvijā

Atbilstoši Kredītiestāžu likumam, termini „kredīts” un „klients” tiek skaidroti šādi:

Kredīts - atlīdzības darījums, kurā banka uz rakstveida līguma pamata nodod klientam naudu vai citas lietas un kurš klientam rada tiesības rīkoties ar tām un pienākumu noteiktā laikā un kārtībā atdot bankai naudu vai citas lietas.

Klients - persona, kurai kredītiestāde sniedz finanšu pakalpojumus.

Kredītiestādes, to nodaļas (filiāles) un pārstāvniecības savu darbību Latvijā var uzsākt tikai pēc FKTK izsniegtās licences (atļaujas) saņemšanas un reģistrācijas likumos noteiktajā kārtībā. Pēc šo procedūru veikšanas bankai ir tiesības saņemt licenci bankas un kredītooperāciju veikšanai.

Kredītiestāde kreditēšanu veic saskaņā ar tās kredītpolitiku, kas nosaka kredītu izsniegšanas un atmaksāšanas kārtību, izsniegto kredītu uzraudzības kārtību un to kvalitātes novērtēšanas kritērijus. Katra banka pati veido savu kredītpolitiku. Veidojot kredītpolitiku bankai, tiek ņemts vērā, ka

³⁷ ROA – peļņas/zaudējumu no gada sākuma attiecība pret aktīviem (vidējiem).

³⁸ ROE – peļņas/zaudējumu no gada sākuma attiecība pret kapitālu un rezervēm (vidējām).

aizdevuma operāxcijas nodrošina bankai lielāko daļu no tās ienākumiem. Kredītpolitikas saturā tiek paredzēti šādi galvenie elementi:

- a) mērķi, no kuriem vadoties tiek noteikts bankas kredītportfelis (kredītu veidi, dzēšanas termiņi, apjomi un kvalitāte);
- b) pilnvarojuma apraksti kredītēšanas jomā, kuri tiek piešķirti bankas viceprezidentam, kas atbild par kredītiem, kredītkomitejas priekšsēdētājam un kredītinspektoram (kredīta maksimālās summas un veidi, kas var tikt akceptēti konkrētam vadītājam vai darbiniekam un nepieciešamie paraksti);
- c) tiesību nodošanas un informācijas piestādīšanas pienākumi bankas kredītu dienesta teivaros;
- d) kredīta pieteikumu pārbaude, novērtēšana un lēmuma pieņemšana par klientu kredīta pieteikumiem;
- e) nepieciešamo dokumentu saraksts, kuri tiek pievienoti kredīta pieteikumam, un dokumentācijas saraksts obligātai glabāšanai kredītodaļā (aizņēmēja finanšu atskaites, kredītlīgums, ķīlas līgumi, garantijas u.t.t.);
- f) konkrēti un detalizēti norādījumi par to, kas atbild par kredītlietu glabāšanu un pārbaudi, kam ir tiesības šo lietu piekļūšanai un kādos gadījumos;
- g) kredīta nodrošinājuma pieņemšanas, novērtēšanas un realizācijas pamatnoteikumi;
- h) procenta likmju, kredīta komisijas maksas un to dzēšanas nosacījumu politikas un prakses noteikšanas apraksts;
- i) standartu apraksti, pēc kuriem tiek noteikta visu kredītu kvalitāte;
- j) norādījums attiecībā uz maksimālo kredītu limitu (tās ir maksimāli pieļaujamo kredītu summas pret bankas pašu kapitālu);
- k) bankas apkalpojošā reģiona, ekonomikas nozares, sfēras vai sektora apraksts, kurās ir jāveic vislielākie kredītieldevumi;
- l) problemātisku kredītu diagnostikas raksturojums, to analīze un problēmu risināšanas ceļi.

Saskaņā ar Kredītiestāžu likuma IV nodaļas 42.pantu, riska darījumu apmērs ar vienu klientu (savstarpēji saistītu klientu grupu) nedrīkst pārsniegt 25% no kredītiestādes pašu kapitāla.

Riska darījumu apmērs ar personām, kuras saistītas ar kredītiestādi, nedrīkst kopsummā pārsniegt 15% no kredītiestādes pašu kapitāla.

Kredītiestāde pirms un pēc kredīta izsniegšanas pārbauda kredīta ņēmēja maksātspēju, regulāri pieprasot dokumentus, kas apliecina kredīta ņēmēja finansiālo stabilitāti, spēju atmaksāt kredīta pamatsummu un procentus.

Kredītiestāde, izsniedzot kredītu, slēdz rakstiskā veida līgumu, kurā norāda kredīta mērķi, apmēru, izsniegšanas un atmaksāšanas kārtību, procentu likmi un procentu aprēķināšanas kārtību, kredīta nodrošinājumu un citus nosacījumus.

Kredītiestādes pienākums ir garantēt klientu personas, kontu un darījumu noslēpumu. Ziņas par fizisko personu kontiem un veiktajām banku operācijām sniedzamas pašām fiziskajām personām un to likumīgajiem pārstāvjiem.

Ziņas par fizisko personu kontiem un veiktajiem darījumiem sniedzamas tādā apjomā, kāds nepieciešams attiecīgo funkciju veikšanai, vienīgi šādām valsts institūcijām likumos noteiktajā kārtībā:

- 1) Tiesai un prokuratūrai, ja ziņas ir nepieciešamas:
 - krimināllietā vai lietā, kurā likumā noteiktajos gadījumos var piemērot mantas konfiskāciju;
 - civillietā, ar kuru apmierina civilprasību, kas radusies no krimināllietas;
 - civillietā par uzturaudas (alimentu) piedziņu, ja nav izpeļņas vai citas mantas, uz kuru vērst piedziņu;
 - lietā par parādnieka maksātspēju un bankrotu.
- 2) Valsts ieņēmumu dienestam, ja:
 - nodokļu maksātājs neiesniedz nodokļu administrācijai konkrēto nodokļu likumos paredzētās deklarācijas vai nodokļu aprēķinus;
 - nodokļu maksātājs neveic nodokļu maksājumus atbilstoši nodokļu likumu prasībām.
- 3) Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas dienestam – likumā “Par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu” paredzētajos gadījumos un kārtībā.

Kredītiestāde ziņas sniedz, pamatojoties uz valsts institūcijas rakstveida pieprasījumu, kurā norādīta konkrētā pārbaudamā persona un pamatota ziņu nepieciešamība atbilstoši konkrētā likuma prasībām.

Attīstoties patēriņa kreditēšanai Latvijā, kā arī pakāpeniski pieaugot iedzīvotāju ienākumiem un viņu maksātspējai, kā arī viņu pārliecībai par nākotni, fiziskās personas aizvien biežāk izmanto iespējas naudas līdzekļu piesaistei caur kredītiestādi. Saskaņā ar LR Civillikuma (tālāk – CL)

1934.pantu, ar aizņēmuma līgumu saprotama zināma daudzuma nomaināmu lietu nodošana īpašumā ar pienākumu atgriezt atpakaļ šādas pašas šķīras un kvalitātes lietas šādā pašā daudzumā.

Autore vēlas uzsvērt sekojošus momentus, kurus reglamentē CL un kuri attiecas uz aizņēmuma līguma noslēgšanu:

Pirmkārt, aizņēmējam jābūt rīcībspējīgam, tāpēc aizņēmuma līgums, kuru noslēgusi persona, kas atrodas aizbildnībā vai apgādībā, bez aizbildņa vai apgādnieka piekrišanas, ir soēkā neesošs. Lai būtu pārliecinātam par otras puses rīcībspēju un lai izvairītos no citām problēmām, līgumu vēlams noslēgt pie zverināta notāra uzrādījuma kārtībā.

Otrkārt, ņemot vērā CL 1935.pantu “Līgums, ar ko viena puse apsola aizdevumu dot, bet otra – to pieņemt, ir spēkā tikai no tā laika kad līdzēji vienojas savā starpā par aizdodama daudzuma apmēru. Ja apsoltājs pēc tam atteicas izpildīt, tad viņam jāatlīdzina otrai pusei visi zaudējumi”, 1940.pantu “Aizņēmējam jābūt rīcībspējīgam, tādēļ aizņēmums, ko noslēgusli aizbildnībā esoša persona, bez aizbildņa vai aizgādņa piekrišanas, nav spēkā. Aizdevējs tomēr var prasīt atpakaļ visu to, kas patiesi izlietots aizņēmējam par labu” un 1943.pants “Aizņēmējam jāatdod tāda pati summa vai tāds pats daudzums, kādu viņš saņēmis”, - aizņēmuma līgumā precīzi un detalizēti jānorāda aizņēmuma summa un summa, kas aizņēmējam ir jāatgriež. Pusēm jāvienojas, kad aizņēmuma līgums stājas spēkā, kādā valūtā aizņēmums tiek izsniegts un veikti visi norēķini pēc līguma, kā arī rekvizīti (adrese, norēķinu konta numurs), kur aizņēmējam jāatgriež aizņēmums. Ja līguma noslēgšanas momentā aizņēmums bijis izsniegts, ļoti svarīgi ir norādīt, kad tieši to ir saņēmis aizņēmējs, un to, ka ar savu parakstu aizņēmuma līgumā pēdējais apstiprina tā saņemšanu pilnā apjomā. Tādējādi, aizņēmējs nevarēs apstrīdēt līgumu uz tā pamata, ka viņš aizņēmumu bav saņēmis vai saņēmis mazākā apjomā.

Ja aizņēmums tiek izsniegts pēc līguma noslēgšanas, tad līgumā uzrādāms attiecīgais datums un aizņēmēja izsniegšanas noteikumi, ja puses tādus ir paredzējušas.

Viens no vissvarīgākajiem aizņēmuma izsniegšanas noteikumiem abām pusēm ir tā atgriešanas datums, procenti par izmantošanu un procenti (soda nauda) par maksājumu kavējumiem. Puses var vienoties, ka aizņēmums tiek izsniegts bez atlīdzības vai par noteiktiem procentiem par tā izmantošanu. Procenti par kredīta izmantošanu un procenti par maksājumu kavējumiem tiek sīki atrunāti līgumā. Saskaņā ar CL 1946.pantu: “Ja procentu nomaksas termiņš nav noteikts, tad tie nomaksājami ik gadu, aizņēmuma izsniegšanas dienā, par pagājušo gadu, bet par aizņēmumiem uz termiņu, īsāku par vienu gadu, - vienlaicīgi ar kapitāla atgriešanu.”

Jap uses, noslēdzot līgumu, nav vienojušās par procentiem, kas samaksājami par maksājumu kavējumiem, tad, saskaņā ar CL 1765.pantu “Procentu apmērs cieši jānosaka aktā vai darījumā. Ja

tas nav darīts, kā arī tajā gadījumā, ja likums nosaka aprēķināt likumiskos procentus, tas ir, seši procenti no simta gadā. Procentu pamatlikme ir četri procenti. Šī pamatlikme mainās katru gadu 1.janvārī un 1.jūlijā par tik procentpunktiem, kādā apmērā kopš iepriekšējām procentu pamatlikmes izmaiņām ir palielinājusies vai samazinājusies jaunākā refinansēšanas likme, ko Latvijas Banka noteikusi pirms attiecīgā pusgada pirmā datuma. Pēc katra gada 1.janvāra un 1.jūlija Latvijas Banka nekavējoties publicē laikrakstā “Latvijas Vēstnesis” paziņojumu par attiecīgajā pusgadā spēkā esošo procentu pamatlikmi. Procenti aprēķināmi tikai no paša kapitāla. Bet, ja noliktajā termiņā nesamaksā procentus vismaz par gadu, tad pēc kreditora pieprasījuma par viņam pienākošos procentu summu aprēķina likumiskos procentus par minēto termiņu.”, tiek piedzīti likumīgie procenti – 6% no 100% gadā. Procenti tiek aprēķināti tikai no aizņēmuma pamatsummas. Bet, ja noteiktajā termiņā netiek samaksāti procenti mazāk nekā par vienu gadu, tad, pēc aizņēmuma devēja pieprasījuma, no viņam pienākošās summas, kuru veido procentui, no minētā termiņa tiek aprēķināti likumīgie procenti.

Likums paredz gadījumus, kad arī bez noteiktas vienošanās, tikai uz līguma pamata, jāmaksā procenti.

Ja puses nav vienojušās par aizņēmuma atgriešanās termiņu, tad tiek uzskatīts, ka aizņēmuma līgums noslēgts uz nenoteiktu laiku un aizņēmuma devējam ir tiesības pieprasīt parāda dzēšanu jebkurā laikā, brīdinot aizņēmēju un atgriešanas termiņš tiek aprēķināts no tās dienas, kad brīdinājums paziņots aizņēmējam, bet, ja brīdinājuma termiņš nav noteikts, tas tiek uzskatīts kā 6 mēnešu termiņš.

Ja aizņēmuma devējs saņēmis no aizņēmēja procentus par noteiktu periodu, tad līdz šī termiņa beigām viņam nav tiesību pieprasīt aizņēmuma pamatsummas atgriešanu.

Lai aizņēmuma devējs būtu pārliecināts par aizņēmuma atgriešanu, vēlams pastiprināt savas prasības tiesības. Atbilstošo CL 1691.pantam: “Saistību spēku bez ķīlas tiesības (1278. un turpm.p.) pastiprina: 1) ar galvojumu, 2) ar līgumsodu un 3) ar rokas naudu.”

Galvojums ir ar līgumu uzņemts pienākums atbildēt kreditoram par trešās personas parādu, neatsvabinot tomēr pēdējo no viņas parāda. Galvojums tiek sniegts rakstiskā formā. Galvotājs var uzņemties saistības gan par galveno parādu, gan par blakusprasībām (zaudējumi, maksājuma termiņu kavējumi un tiesas izdevumi), gan arī par tā daļu. Galvojums tiek pārtraukts ar jebkuru darbību, ar kuru tiek dzēsta galvenā saistība, atbrīvojot no tās aizņēmēju. Ja galvotājs uzņemties saistības tikai uz noteiktu laiku, tad viņš ir tabildīgs tikai par šo laika periodu. Galvotājs ir atbildīgā persona (vai atbildīgās personas solidāro saistību gadījumā), kurš gadījumā, ja viņam tiek uzrādīta prasība, var pieprasīt, lai aizņēmuma devējs grieztos vispirms pie galvenā parādnieka – aizņēmēja, ja no viņa var piedzīt parādu tikpat veiksmīgi, kā no galvotāja. Šīs tiesības atkrīt, ja galvotājs

noteikti no tām atteicies. Galvotājam prasība var tikt uzrādīta uzreiz un gadījumā, ja aizņēmējs atrodas prpmbūtnē vai galvotājs nevar uzrādīt viņa dzīvesvietu, kā arī ja pierādīta aizņēmēja faktiskā maksātnespēja. Galvotājam ir ne tikai saistības, bet arī tiesības attiecībā uz aizņēmēju. Šīs tiesības regulē CL.

Saskaņā ar CL 1716.pantu “Līgumsods ir pametums, ko kāda persona uzņemas ciest sakarā ar savu saistību tajā gadījumā, ja viņa šo saistību neizpildītu vai neizpildītu pienācīgi.” Līgumsods var būt noteikts ne tikai naudā, bet arī citās vērtībās. Līgumsoda apjomu nosaka puses. Ar galvenās saistības pārtraukšanu tiek pārtrauktas tiesības pieprasīt līgumsodu.

Ar rokas naudu jāsaprot tas, ko līgumu noslēdzot viena puse dod otrai nevien par galīgi noslēgta līguma pierādījumu, bet līdz ar to arī par tā izpildījuma nodrošinājumu. Kā rokas naudu var dot nevien naudu, bet arī citas vērtības. Tās apmēru noteic puses pēc vienošanās.

Kad ar rokas naudu nodrošinātais līgums izpildīts, rokas nauda vai nu atdodama tam, no kā tā saņemta, vai ieskaitāma viņam līguma izpildījumā, ja vien līdzēji nav noteikti norunājuši citādi. Ja līgumu neizpilda vai nu tādēļ, ka tas, pusēm savstarpēji labprātīgi vienojoties, atcelts, vai tādēļ, ka tā izpildīšana kļuvusi neiespējama bez rokas naudas devēja vainas, tad rokas nauda jānodod pēdējam atpakaļ.

Hipotekārās kredītsistēmas tiesiskos pamatus sastāda CL un Zemesgrāmatu likuma normas. Ķīlu tiesību vispārējās normas attiecas uz nekustamā īpašuma iekļilāšanu (hipotēku). Nekustamā īpašuma iekļilāšana saistīta ar šo ķīlu tiesību reģistrāšanu Zemesgrāmatā (jo hipotēka piešķir kreditoram īpašuma tiesības uz iekļilāto nekustamo īpašumu tikai pēc ierakstīšanas Zemesgrāmatā). Ķīlas tiesību ierakstīšana pieļaujama tikai noteiktas naudas summas apmērā un noteiktam nekustamajam īpasumam, kuras īpašnieks Zemesgrāmatā norādīts kā iekļilātājs. Tādējādi CL rada tiesiskos pamatus visu būtiskāko, ar hipotēkām saistīto jautājumu risināšanai. To praktiskai realizācijai kalpo Zemesgrāmatu likuma normas. Šis likums nosaka, ka Zemesgrāmatā tiek ierakstīts nekustamais īpašums un nostiprinātas ar to saistītās tiesības. Ierakstiem Zemesgrāmatā piemīt publiskā ticamība.

Sākot ar Ministru kabineta Noteikumu Nr. 257 “Par patērētāja kreditēšanas līgumu” iznākšanu 1999.gada 13.jūlijā patēriņa kredīts juridiski pastāv arī Latvijā. Šie Ministru kabineta noteikumi nosaka procentu gada likmes aprēķina metodiku tādiem kredītiem, lai taisnīgi samazinātu kredīta kopējās izmaksas.

Tādējādi paterētāju kredīta saņēmējs (fiziska persona), vadoties pēc Ministru kabineta Noteikumiem Nr. 257, no piedāvātajiem piešķiramā patērētāju kredīta noteikumiem, var pats

aprēķināt gada procentu likmi un izvēlēties sav piedāvātās kreditēšanas visizdevīgāko variantu, salīdzinot to ar cita aizdevuma devēja nosacījumiem.

2.4. Patēriņa kreditēšanas sistēma Hipotēku un zemes bankā

Latvijas Hipotēku un zemes banku nodibināja Latvijas valdība 1993. gada 19. martā ar LR Ministru kabineta rīkojumu Nr. 140 kā valsts komercbanku. Banka tika reģistrēta LR Uzņēmumu reģistrā 1993. gada 3. jūnijā. Šodien Hipotēku banka ir vienīgā komercbanka, kas pilnībā pieder valstij.

Bankas darbību regulē Kredītiestāžu likums, kā arī citi LR spēkā esošie likumi, tās Statūti, Latvijas Bankas un Finanšu un kapitāla tirgus komisijas norādījumi, kā arī LR Ministru kabineta rīkojumi un noteikumi. Banka atrodas LR Finanšu ministrijas pārziņā, kas Latvijas Republikas Ministru kabineta vārdā pārstāv akcionāra intereses un ir 100% Bankas akciju turētāja.

Saskaņā ar 1998. gada 10. septembrī Saeimā pieņemto "Hipotekāro ķīlu zīmju likumu" Bankai ir tiesības emitēt hipotekārās ķīlu zīmes. Hipotēku banka ir viena no divām bankām Latvijā, kas veic hipotekāro ķīlu zīmju emisiju (otrā banka ir Baltic Trust Bank).

Saskaņā ar Bankas attīstības stratēģiju tās misija ir sekmēt Latvijas ekonomisko attīstību, nodarbojoties ar finanšu starpniecību un sniedzot ar to saistītos pakalpojumus. Lai īstenotu šo misiju, Banka ir izvēlējusies trīs darbības pamatvirzienus:

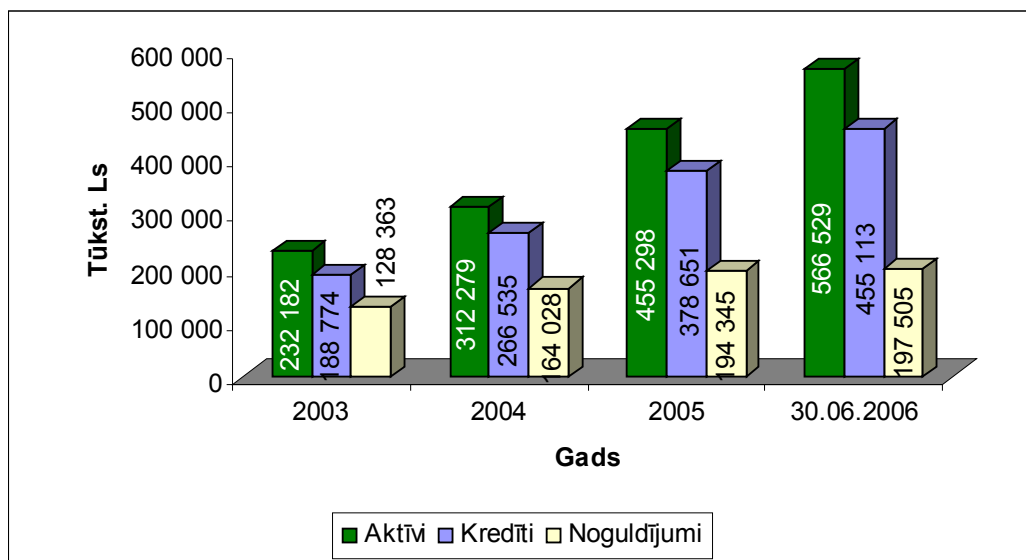
- mazo un vidējo uzņēmumu (MVU) kreditēšana - ekonomiskās aktivitātes veicināšana saskaņā ar valsts atzītām un atbalstītām programmām;
- likumdošanas aktu izstrāde un ķīlu zīmju emisija - hipotekārās kreditēšanas sistēmas attīstība;
- bankas pakalpojumu sniegšana visā Latvijā - finanšu starpniecība.³⁹

Īstenojot šo misiju, banka vienlaicīgi ir gan attīstības banka, gan komercbanka. Banka aktīvi līdzdarbojas Latvijas hipotekārās kredītsistēmas attīstīšanā, hipotekāro vērtspapīru tirgus izveidē un attīstīšanā, kā arī hipotekāro vērtspapīru popularizēšanā.

Banka īpašu uzmanību pievērš mikrokredītu (līdz 25 000 EUR) izsniegšanai un sadarbības ar kooperatīvajām krājaizdevu sabiedrībām attīstīšanai. Šobrīd Bankai ir 30 filiāles katrā Latvijas rajona centrā un 8 norēķinu grupas dažādos Latvijas reģionos, kas nodrošina klientu apkalpošanu visā Latvijas teritorijā. Bankas centrālais birojs atrodas Doma laukumā 4, Rīgā.

³⁹ Hipotēku un zemes bankas mājas lapa. // <http://www.hipo.lv>.

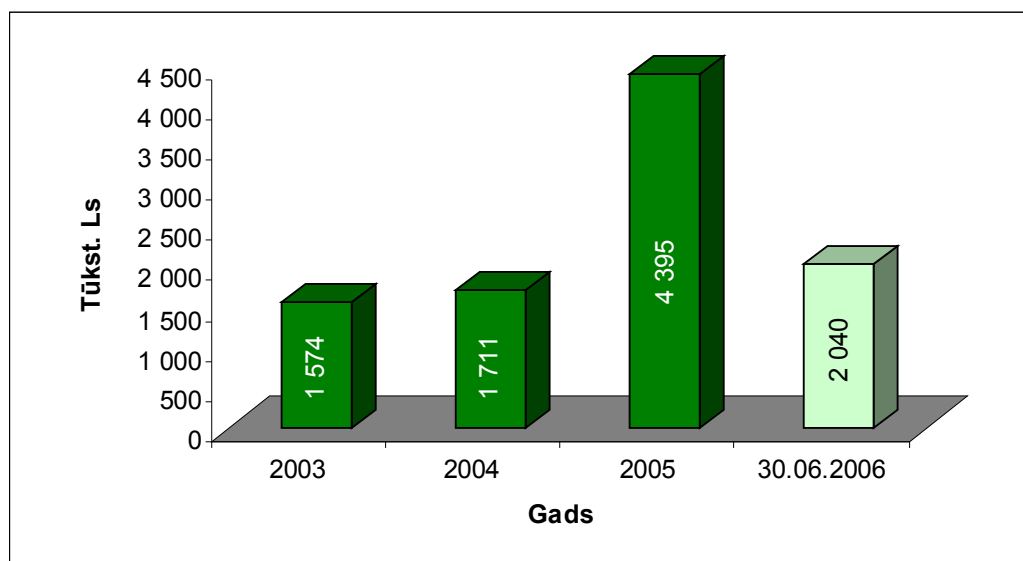
Hipotēku bankā pēc visiem galvenajiem finansu rādītājiem turpinās izaugsme (2.9.att.). 2005. gada beigās Bankas bruto aktīvu apjoms ir sasniedzis 455,3 milj. latu un no gada sākuma ir pieaudzis par 45,8%, savukārt par 2006.gada pirmo pusgadu bankas aktīvi palielinājas vēl par 24,4%, sasniedzot uz 30.06.2006 566,5 milj. latu.

2.9.att. Hipotēku un zemes bankas aktīvu, kredītu un noguldījumu dinamika 2003. - 2006.gadā, tūkst. latu ⁴⁰

Bankas peļņa 2005.gadā sastādīja ir 4 395 tūkst. latu, kas 2,6 reizes pārsniedz iepriekšējā gada attiecīgo rādītāju (2.10.att.). Par 2006.gada pirmo pusgadu Hipotēku bankas peļņa sastādīja 2 040 tūkst. latu, kas ir par 72,4% vairāk nekā 2005.gada pirmajā pusgadā.

⁴⁰ Hipotēku un zemes bankas gada pārskats 2004; Hipotēku un zemes bankas gada pārskats 2005; Hipotēku un zemes bankas mājas lapa. // <http://www.hipo.lv>.

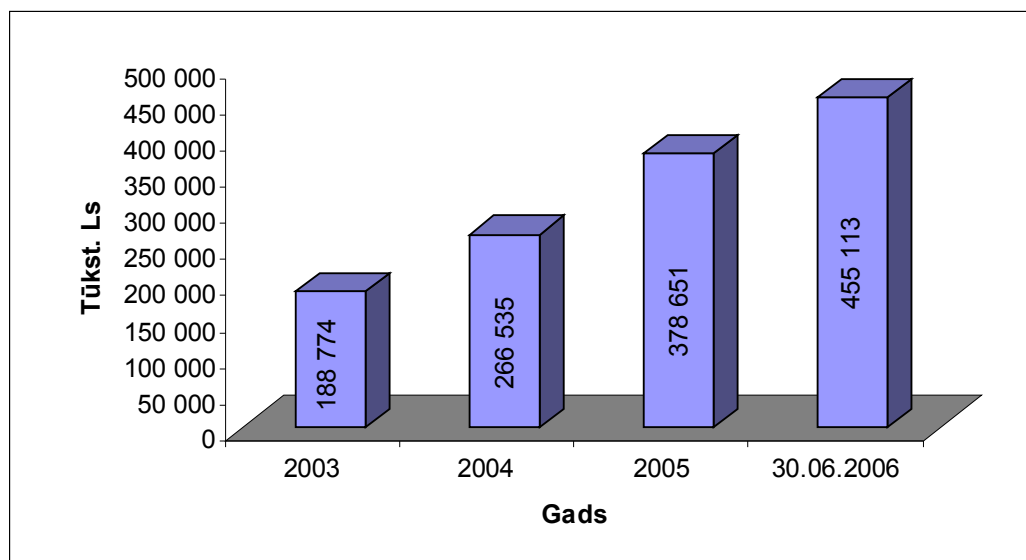
2.10. Hipotēku un zemes bankas tīrās peļņas dinamika 2003. – 2006.gadā, tūkst. latu⁴¹

Iepriekšējos darbības gados Hipotēku bankas pamatkapitāls tika palielināts līdz apmēram, kas ļauj Bankai attīstīties un turpināt kreditēšanu, nodrošinot likumdošanā noteikto bankas normatīvu izpildi (saskaņā ar LR Kredītiestāžu likuma 35.panta 1.punktu, bankas pašu kapitāla attiecība pret svērto aktīvu un ārpusbilances posteņu kopsummu (kapitāla pietiekamība) nedrīkst būt mazāka par 8%). 2005. gada beigās Hipotēku bankas pašu kapitāls bija 48,5 milj. latu. 2005. gada beigās saskaņā ar starptautiskajiem standartiem aprēķinātais bankas kapitāla pietiekamības rādītājs bija 16,7%, kas vairāk nekā divreiz pārsniedz 8% minimumu.

Bankas bruto kredītportfelis 2005. gada laikā ir palielinājies par 112,1 milj. latu jeb par 42,1% un 2005.gada decembra beigās sasniedza 378,7 milj. latu. Savukārt par 2006.gada pirmo pusgadu Hipotēku bankas kredītportfelis pieauga vēl par 20,2%, sasniedzot uz 30.06.2006 455,1 milj. latu. (2.11.att.).

Saskaņā ar Latvijas Komerčbanku asociācijas datiem par banku sektoru uz 30.06.2006., Hipotēku banka ir sestā lielākā banka pēc izsniegto kredītu apjoma (5,3% tirgus daļa).

⁴¹ Hipotēku un zemes bankas gada pārskats 2004; Hipotēku un zemes bankas gada pārskats 2005; Hipotēku un zemes bankas mājas lapa. // <http://www.hipo.lv>.

2.11.att. Hipotēku un zemes bankas kredītu dinamika 2003. – 2006.gadā, tūkst. latu⁴²

Saskaņā ar maģistra darba tēmu, sīkāk aplūkosim Hipotēku bankas piedāvātos patēriņa kredītēšanas pakalpojumus. 2.2.tabulā atspoguļota informācija par fiziskajām personām piedāvāto kredītu veidiem un nosacījumiem.

2.2.tabula

Hipotēku un zemes bankas fiziskajām personām piedāvāto kredītu veidi un nosacījumi⁴³

Kredīta veids	Kredīta summa	Procentu likme	Kredīta termiņš
Aizdevums mājokļa iegādei	90% no Zemesgrāmatā reģistrēta nekustamā īpašuma tirgus vērtības, ja nams celts pēc 2000.gada un 85% - ja vecāks	Mainīgā - no 0,75% + RIGIBOR vai 0,9% + EURIBOR, LIBOR; fiksētā - no 6,5% LVL (no 6% - EUR, no 7% - USD)	Līdz 30 gadiem
Aizdevums nekustamā īpašuma	Līdz 90% no Zemesgrāmatā reģistrēta nekustamā	Mainīgā - no 0,75% + RIGIBOR vai 0,9% +	Līdz 30 gadiem

⁴² Hipotēku un zemes bankas gada pārskats 2004; Hipotēku un zemes bankas gada pārskats 2005; Hipotēku un zemes bankas mājas lapa. // <http://www.hipo.lv>.

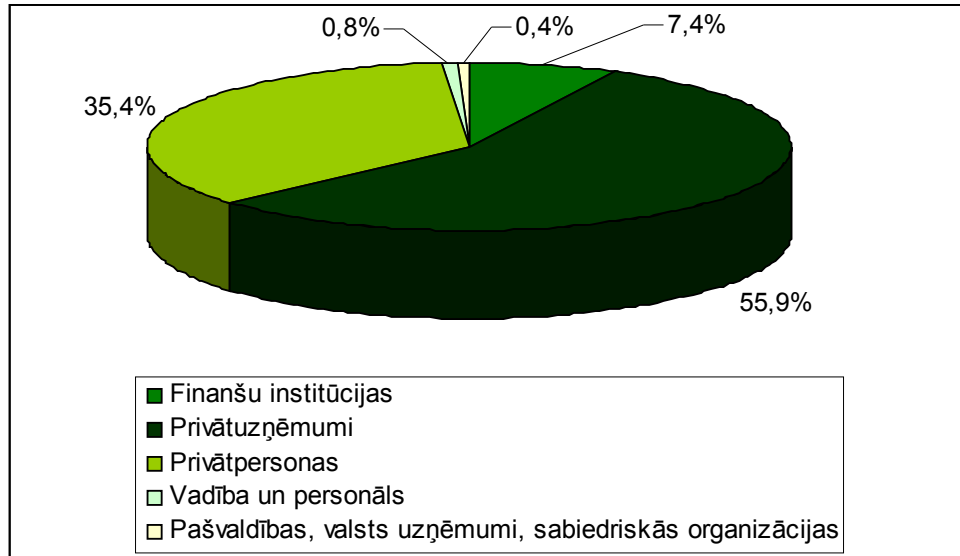
⁴³ Hipotēku un zemes bankas mājas lapa. // <http://www.hipo.lv>.

remontam, rekonstrukcijai un labiekārtošanai	īpašuma vērtības	EURIBOR, LIBOR; fiksētā - no 6,5% LVL (no 6% - EUR, no 7% - USD)	
Aizdevums privātmājas būvniecībai	līdz 90% no Zemesgrāmatā reģistrētā nekustamā īpašuma tirgus vērtības vai 80% no tā nākotnes vērtības	Mainīgā - no 0,75% + RIGIBOR vai 0,9% + EURIBOR, LIBOR; fiksētā - no 6,5% LVL (no 6% - EUR, no 7% - USD)	Līdz 30 gadiem

2.2.tabula (turpinājums)

Kredīta veids	Kredīta summa	Procentu likme	Kredīta termiņš
Pērkot mājokli jaunā projektā, pirmā iemaksa parasti jāveic, kamēr dzīvoklis vēl nemaz nav uzbūvēts un nav īpašuma, ko ieķīlāt	Līdz 10% no mājokļa vērtības, maksimāli Ls 10 000	Tiek noteikta individuāli	Līdz 2 gadiem
Patēriņa aizdevums	No 2000 LVL līdz 90% no ieķīlājamā nekustāmā īpašuma vērtības	Tiek noteikta individuāli	Līdz 10 gadiem
Pieprasījuma noguldījuma konta overdrafts	Līdz 100% no konta vidējā kredīta apgrozījuma	Tiek noteikta individuāli	Jādzēš vismaz vienu reizi mēnesī
Kredītlimits/ Overdrafts	Līdz 400% no ikmēneša ienākumiem	Tiek noteikta individuāli	Parasti līdz 1 – 2 gadiem

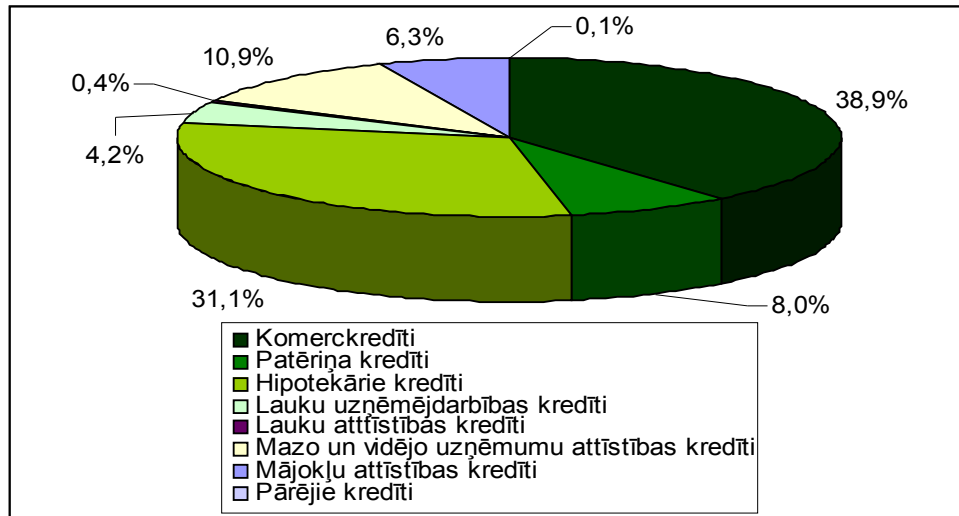
No visiem Hipotēku bankas kredītiem uz 2005.gada beigām 55,9% tika izsniegti privātuzņēmumiem, 35,4% - privātpersonām, bet 7,4% - finanšu institūcijām (2.12.att.). Pārējo aizņēmēju īpatsvars ir nenozīmīgs (nepārsniedz 1%).

2.12.att. Hipotēku un zemes bankas kredītu struktūra aizņēmēju griezumā uz 31.12.2005⁴⁴

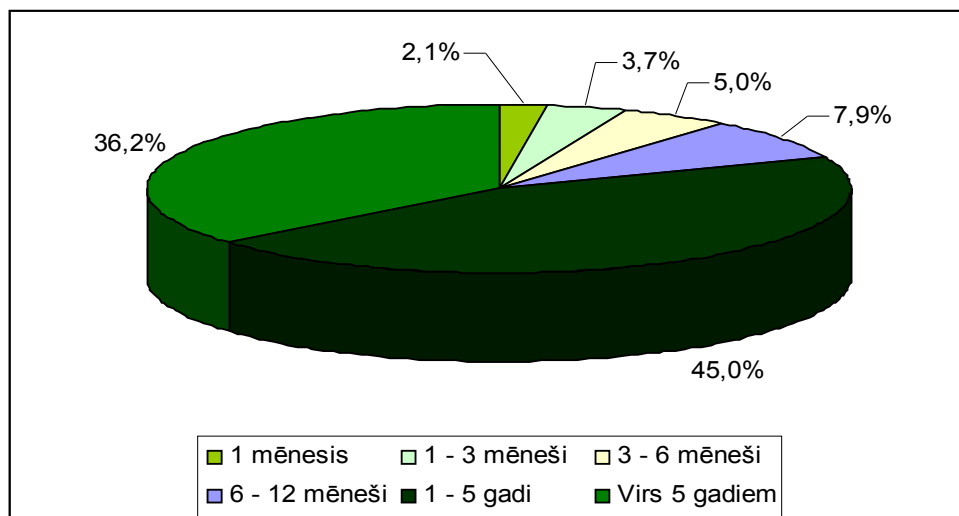
Analizējot Hipotēku bankas izsniegto kredītu struktūru, autore secina, ka 38,9% no izsniegtajiem kredītiem uz 2005.gada beigām bija komerckredīti (2.13.att.). Liels īpatsvars jeb gandrīz viena trešdaļa (31,1%) bija hipotekārajiem kredītiem, jo hipotekārā kreditēšana ir viens no Bankas prioritārajiem darbības virzieniem. 10,9% no izsniegtajiem kredītiem sastādāja mazo un vidējo uzņēmumu attīstības kredīti, 6,3% - lauku attīstības kredīti un 4,2% - lauku uzņēmējdarbības kredīti. Pārējo kredītu veidu īpatsvars ir nenozīmīgs – 0,4%.

⁴⁴ Hipotēku un zemes bankas gada pārskats 2005.

2.13.att. Hipotēku un zemes bankas kredītu struktūra pēc kredītu veida uz 31.12.2005⁴⁵

Hipotēku bankas izsniegto kredītu termiņstruktūrā dominē vidējā termiņa un ilgtermiņa kredīti (2.14.att.). Uz 2005.gada beigām 45% no visiem kredītiem sastādīja kredīti uz 1 – 5 gadiem, 36,2% - uz laiku virs 5 gadiem, 7,9% - uz 6 – 12 mēnešiem, 10,8% - īstermiņa kredīti.

⁴⁵ Hipotēku un zemes bankas gada pārskats 2005.

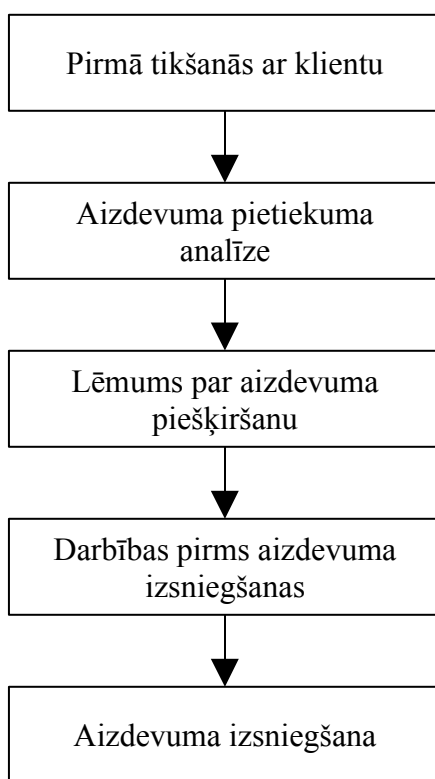
2.14.att. Hipotēku un zemes bankas kredītu struktūra pēc dzēšanas termiņa uz 31.12.2005⁴⁶

Vidējā Bankas kredītportfeļa gada procentu likme 2005.gada 31.decembrī bija 5,72% (2004.gada 31.decembrī – 7,17%).

Turpinot paplašināt savu pakalpojumu loku, 2003. gada sākumā Hipotēku banka izveidoja meitas uzņēmumu SIA “Hipolīzings”, kas nodarbojas ar līzinga pakalpojumu sniegšanu.

Hipotēku bankas kredītpolitika ir izstrādāta atbilstoši bankas stratēģiskās attīstības pamattēzēm. Banka kredītpolitiku īsteno saskaņā ar spēkā esošajiem likumdošanas aktiem, kredītiestāžu likumu, bankas statūtiem un Latvijas Bankas izdotajiem normatīviem un noteikumiem.

Tālāk 2.15.att. ir atspoguļots Hipotēku bankas īstenotais kreditēšanas process pa soļiem.

2.15. Kreditēšanas process pa soļiem⁴⁷

⁴⁶ Hipotēku un zemes bankas gada pārskats 2005.

⁴⁷ Autore.

Aplūkosim sīkāk kreditēšanas procesa elementus.

- Pirmā tikšanās ar klientu. Klients vēlas saņemt aizdevumu. Pirmās sarunas gaitā darbinieks iegūst informāciju par klientu un piedāvā klientam piemērotāko aizdevuma shēmu, kā arī informē par nepieciešamajiem aizdevuma dokumentiem; izsniedz klientam aizdevuma pieteikuma veidlapu un noteikumus. Klients iesniedz aizpildītu aizdevuma pieteikuma veidlapu un citus nepieciešamos dokumentus kredītdarbiniekam.
- Aizdevuma pieteikuma analīze. Kredītdarbinieks saņem un pārbauda iesniegtos dokumentus; identificē nodrošinājumu un saistītos klientus un vienojas par aizdevuma nodrošinājumu un tā novērtējumu. Pēc nepieciešamajām formalitātēm klients samaksā par aizdevuma pieteikuma izskatīšanu. Aizdevuma pieteikumu kredītdarbinieks iesniedz Centrāles kredītkomitejā vai Valdē.
- Lēmums par aizdevuma piešķiršanu. Aizdevuma lieta tiek nosūtīta uz Aizdevumu departamentu, kura analītiķis izvērtē aizdevuma pieteikumu un veic analīzi. Pieteikums tiek izskatīts nodaļas vai reģiona kredītkomitejā, ja nepieciešams valdē.
- Darbības pirms aizdevuma izsniegšanas. Klients tiek informēts par pieņemto lēmumu. Ja klients piekrīt aizdevuma noteikumiem, tad klients tiek identificēts EQ sistēmā, iegrāmato piešķirto aizdevumu ārpusbilancē. Noformē aizdevuma lietu un tiek sagatavoti juridiskie dokumenti. Pēc līgumu sagatavošanas aizdevumu paraksta klients un solidārie aizņēmēji (ja tādi ir). Tālāk tiek veiktas darbības, kas paredz nodrošinājuma apdrošināšanu, iekļāšanu un apdrošināšanas polises oriģināls tiek nodots Bankas glabāšanā. Klients samaksā komisiju par aizdevuma noformēšanu un izsniegšanu, kā arī naudas līdzekļu rezervēšanas maksu un aizpilda maksājuma uzdevumi aizdevuma pārskaitījumam.
- Aizdevuma izsniegšana. Maksājumu uzdevumu aizdevuma pārskaitījumam akceptē Aizdevumu departamenta kredītadministrācijas daļa. Pēc visa aizdevuma izsniegšanas vai apgūšanas termiņa beigām nodaļas grāmatvedis sagatavo aizdevuma atmaksas grafiku un nodod klientam.

Kredītu aizņēmējam var izsniegt, ja tā maksāspēja ir stabila un pietiekoša un ja tam nav reģistrēti negatīvi fakti kredītvēsturē (nav iekļauts Latvijas Bankas parādnieku datubāzē). Kredīta maksājumi parasti nedrīkst pārsniegt no 30 – 40% no aizņēmēja un viņa ģimenes kopējiem neto mēneša ienākumiem. Izsniegtā aizdevuma atmaksa nepieciešamības gadījumā jāpastiprina ar trešo personu galvojumiem.

Patēriņa aizdevumu Hipotēku banka piedāvā preču iegādei vai jebkuram citam mērķim. Par nodrošinājumu var kalpot klientam piederošs Zemesgrāmatā reģistrēts nekustamais īpašums. Kredīta summa var sasniegt līdz pat 90% no šī īpašuma tirgus vērtības (2.2.tabula). Aizdevuma summa sākas ar 2000 latiem, bet termiņš var sasniegt līdz pat 10 gadiem. Klientam ir iespēja izvēlēties aizdevuma valūtu – latus, eiro vai ASV dolārus, kā arī izvēlēties fiksētu vai mainīgu likmi un aizdevuma atmaksāšanas kārtību. Aizdevuma pirmstermiņa atmaksa notiek bez komisijas maksas.

Patēriņa aizdevuma saņemšanai Hipotēku bankā nepieciešamie dokumenti ir:

- [Aizdevuma pieteikums](#) uz Hipotēku bankas veidlapas;
- Pase vai personas apliecība;
- Izziņa no darba vietas par algas apmēru pēc nodokļu ieturēšanas par pēdējiem 6 mēnešiem un uz pašreizējo brīdi;
- Paziņojums par algas nodokli vai VSAA izziņa par apdrošinātās personas iemaksām par pēdējiem 12 mēnešiem vai ienākumu deklarācija ar VID atzīmi par iepriekšējo kalendāro gadu;
- Īpašuma (nodrošinājuma) tiesības apliecinoši dokumenti: Zemesgrāmatu akts (apliecība), inventarizācijas lieta, transporta līdzekļa reģistrācijas apliecība u.c.;
- Pirkuma-pārdevuma līgums / vai rēķins / vai nodomu protokols u.t.t. par pērkamo īpašumu, precī vai pakalpojumu;
- Tāme (remonta, rekonstrukcijas vai celtniecības gadījumā);
- Īpašuma novērtējums;
- Hipotēku bankas vai citas bankas konta apgrozījuma izdruka.⁴⁸

Nepieciešamības gadījumā kredītspeciālists var lūgt papildu dokumentus.

Aizdevuma pieprasījuma izskatīšanas gaitā filiāles uzdevums ir apsekot aizņēmēju un pārbaudīt ziņas, ko aizņēmējs uzrādījis aizdevuma pieprasījumā un iesniegtajos dokumentos, kā arī noteikt aizņēmēja maksātspēju, par ko jāstāda motivēts slēdziens. Juristi pārbauda, uz kādu dokumentu pamata iekļājamais īpašums pieder iekļātājam, iesniegto dokumentu atbilstību Latvijas Republikas likumu prasībām, un nepieciešamības gadījumā var tikt pieprasīti papildus dokumenti.

Fiziskajām personām, kuras ir Hipotēku bankas klienti (ar nīcījumu, ka viņi vismaz 3 mēnešus lieto Hipotēku bankas norēķinu kontu), bankas piedāvā mazos patēriņa aizdevumus – no 300 līdz 2000 latiem, kurus var saņemt dienas laikā bez nodrošinājuma. Tāpat kā parasto patēriņa aizdevumu, mazo aizdevumu var saņemt latos, eiro vai ASV dolāros, kā arī izvēlēties aizdevuma

⁴⁸ Hipotēku un zemes bankas mājas lapa. // <http://www.hipo.lv>.

termiņu – no 3 mēnešiem līdz 2 gadiem. Aizdevuma pirmstermiņa atmaksa notiek bez komisijas maksas.

Mazā aizdevuma saņemšanai Hipotēku bankā nepieciešamie dokumenti ir:

- [Aizdevuma pieteikums](#) uz Hipotēku bankas veidlapas;
- Pase vai personas apliecība;
- Izziņa no darba vietas par algas apmēru pēc nodokļu ieturēšanas uz pašreizējo brīdi;
- Paziņojums par algas nodokli, VSAA izziņa vai ienākumu deklarācija par iepriekšējo kalendāro gadu.

Nepieciešamības gadījumā kredītspeciālists var lūgt papildu dokumentus.⁴⁹

Patstāvīgi piešķiramā aizdevuma apjoma limitu katram līmenim nosaka bankas valde. Ja aizdevuma izsniegšanai ir nepieciešams valdes akcepts, lēmums par tā piešķiršanu ir jāpieņem visos trīs līmeņos. Lai izlemtu jautājumu par aizdevuma piešķiršanu augstākā līmenī, bankas filiālei jāiesniedz kredītu pārvaldē klienta aizdevuma pieprasījums ar pievienotiem dokumentiem, motivēts kredītdarbinieka slēdziens, apsekošanas akts un filiāles kredītkomitejas lēmums par aizdevuma piešķiršanu. Lēmumā par aizdevuma piešķiršanu jābūt noteiktiem galvenajiem nosacījumiem - summai, procentu likmei, terminam, nodrošinājumam, atmaksas kārtībai, kā arī citiem nosacījumiem, kuri ar lēmumu ir pieņemti kā obligāti izpildāmi. Jāatzīmē, ka par iesniegto dokumentu noformēšanas atbilstību kreditēšanas noteikumiem atbild bankas filiāles kredītdarbinieks.

Aizdevumu klientam izsniedz tikai tad, kad no viņa ir saņemti pilnīgi visi pieprasītie dokumenti, kā arī no Bankas puses noformēti visi ar aizdevuma izsniegšanu saistītie dokumenti:

- visām aizdevuma un ķīlas līgumu lappusēm ir jābūt parakstītām;
- aizdevuma un ķīlas līgumiem ir jābūt ar kredītdarbinieka un jurista vīzām;
- līgumu uzglabāšana - aizdevuma līguma, ķīlas līguma, hipotēkas līguma un apdrošināšanas polises oriģināliem ir jāglabājas bankas filiāles arhīvā.

Aizdevuma līgumu kredītdarbinieks reģistrē datorā, - elektroniskajā tabulā. Bankas filiāles kredītdarbinieks noformē kredītlietu, kurā ir jābūt:

- lēmumam par aizdevuma piešķiršanu (kopija vai izraksts);
- aizņēmēja iesniegtiem dokumentiem vai to kopijām, maksājumu dokumentu kopijām par pakalpojumu apmaksu (aizdevuma pieprasījuma izskatīšanu);
- aizdevuma un ar to saistīto noslēgto līgumu kopijām;

⁴⁹ Hipotēku un zemes bankas mājas lapa. // <http://www.hipo.lv>.

- apdrošināšanas polises kopijai;
- aizdevuma izsniegšanu apliecinošiem dokumentiem;
- ar aizdevuma uzraudzību saistītiem dokumentiem.

Bankas filiāle izsniedz aizņēmējam aizdevumu tikai pēc aizdevuma līguma parakstīšanas, aizdevuma saistību nodrošinājuma attiecīgas noformēšanas un visu pieprasīto dokumentu un ziņu iesniegšanas kā arī attiecīgo kreditēšanas pakalpojumu apmaksas. Aizdevums atzīstams par izsniegtu no dienas, kad:

- bankas filiāle no aizņēmēja aizdevuma konta pārskaitījusi naudu saskaņā ar viņa iesniegtajiem maksājumu uzdevumiem;
- aizņēmējam aizdevums izsniegts skaidrā naudā Bankas filiāles kasē.

Bankas filiāles pilnībā atbild par dokumentu noformēšanas pareizību, izsniegšanu un izsniegto aizdevumu uzraudzību.

Aizņēmējam aizdevums bankai jāatmaksā un procenti par aizdevuma lietošanu jāmaksā aizdevuma līgumā noteiktajos termiņos un kārtībā. Parasti procenti par aizdevuma lietošanu jāmaksā katru mēnesi. Procentus aprēķina no izsniegtās aizdevuma summas bet, ja aizdevumu atmaksā pa daļām, tad no aizdevuma faktiskā atlikuma. Procenti jāaprēķina no dienas, kad aizdevums daļēji vai pilnīgi izsniegts, un līdz dienai, kad aizdevums daļēji vai pilnīgi atmaksāts (neieskaitot maksājuma dienu). Aprēķinot procentus pielieto faktisko dienu skaitu attiecīgajā mēnesī un pieņēmumu, ka gadā ir 360 dienas. Nosakot aizdevuma atmaksas termiņus un grafiku jāņem vērā izsniegtā aizdevuma mērķis, aizdevuma atmaksas avoti un riska pakāpe.

Izsniegto aizdevumu uzraudzība ir nepieciešama, lai kontrolētu aizņēmēja maksātspēju. Tas ir īpaši aktuāli, ņemot vērā strauji augošus hipotekāro kredītu apjomus un tikpat strauji augošas cenas nekustamo īpašumu tirgū, kas liek nekustamo īpašumu ekspertiem diskutēt par krīzes iespējām, salīdzinot Latvijas nekustamo īpašumu tirgus attīstības vēsturi ar Skandināvijas valstīm. Turpinājumā autore izskatīs Hipotēku bankas hipotekāro kredītu izlietošanas un atmaksāšanas kontroles sistēmu.

Hipotēku banka regulāri veic hipotekāro kredītu uzraudzību un novērtēšanu, lai nodrošinātu aizdevumu atgūšanu, kā arī savlaicīgi atklātu iespējamās problēmas un to cēloņus. Aizdevuma uzraudzības regularitāti un aizdevuma uzraudzībai veicamos pasākumus Banka plāno atkarībā no aizdevuma apjoma, riska pakāpes un citiem faktoriem. Banka nodrošina aizdevuma līgumā noteikto nosacījumu un aizņēmēja pienākumu izpildes kontroli, tai skaitā:

- aizdevuma nodrošinājuma ķīlas tiesību reģistrēšanu;

- ieķīlāto īpašumu nepārtrauktu apdrošināšanu, nepieciešamības gadījumā pārvērtēšanu;
- regulāru aizņēmēja finanšu informācijas saņemšanu un izvērtēšanu;
- aizdevuma pamatsummas un procentu par aizdevuma izmantošanu nomaksu.

Kredītd administratoram ir jāveic sekojoši pienākumi:

- kontrolēt un nodrošināt kredītkomiteju sēžu protokolu un aizdevumu kopsavilkumu atbilstību normatīvo dokumentu prasībām;
- nodrošināt aktīvo kredītlietu uzturēšanu, uzglabāšanu un atmaksāto aizdevumu dokumentu nodošanu arhīvā atbilstoši normatīvo dokumentu prasībām.

Banka Iekšējās kontroles sistēmas ietvaros ir izstrādājusi un savā darbībā ievēro Risku pārvaldīšanas politiku, kas nosaka:

- 1) vispārējās nostādnes, pēc kurām Banka vadās savā darbībā, lai samazinātu visa veida riskus, kas varētu novest pie zaudējumiem;
- 2) riska darījumu un citu risku aprakstu, kādiem savā darbībā ir pakļauta Banka;
- 3) vispārējo ikdienas Bankas riska darījumu kontroli un darījumu risku pārvaldīšanu.⁵⁰

Risku pārvaldīšanas politika apraksta un nosaka līdzekļu kopumu, ar kuru palīdzību var tikt samazināta varbūtība Bankai ciest zaudējumus gadījumos, kad Bankas ieguldītie vai tai pienākošies līdzekļi netiktu atmaksāti laikā un pilnā apmērā vai arī Banka nestu cita veida zaudējumus. Risku pārvaldīšanas politiku ir apstiprinājusi Bankas Valde un Padome. Valde un Padome ir apstiprinājušas arī turpmāk minētās konkrēto risku pārvaldīšanas politikas. Risku pārvaldīšanas politikā noteiktās risku pārvaldīšanas sistēmas kontrolei Bankas Valde ir izveidojusi Risku vadības komiteju. Risku pārvaldīšanas sistēma nepārtraukti tiek pilnveidota, ievērojot Bankas darbības un finanšu tirgus attīstību, un to regulāri kontrolē Iekšējā audita daļa. Riska vadības centralizētas sistēmas izveidei un operatīvās riska vadības koordinācijai 2004. gada janvārī Bankā tika izveidots Riska vadības departaments.

Kredītriska vadība un kontrole ir noteikta Bankas izstrādātajā Kredītpolitikā. Kredītrisks ietver sevī risku, ka Bankas debitori (runājot par hipotekāro kredītēšanu – hipotekāro kredītu saņēmēji) savas saistības dzēš nesavlaicīgi vai nepilnā apjomā. Bankas Valde, Risku vadības komiteja, Centrālās, reģionālās un nodaļu Kredītkomitejas vada šo kredītrisku un Aizdevumu departaments nepārtraukti uzrauga ar to saistītās procedūras un limitus. Uzraudzību pār aizdevuma atmaksas un procentu samaksas kontroli veic bankas filiāles kredītdarbinieks.

⁵⁰ Hipotēku un zemes bankas nepublicēta informācija un iekšējie dokumenti.

Kredītriska ierobežošanai un kredīta novērtēšanas galvenais kritērijs ir aizņēmēja kredītspēja. Vērtējot kredītu, jāņem vērā visi būtiskie faktori, kas ietekmē aizņēmēja kredītspēju kredīta novērtēšanas brīdī, t.sk.:

- 1) aizņēmēja kredītvēsture;
- 2) aizņēmēja finansiālais stāvoklis un tā stabilitāte;
- 3) maksāspējīgo galvotāju esamība;
- 4) nodrošinājuma vērtība;
- 5) līgumā noteikto parāda samaksas termiņu ievērošana.

Lai kontrolētu aizdevuma izmantošanu, aizdevuma līgumā nepieciešams paredzēt, kādos terminos un kādas atskaites aizņēmējam jāiesniedz Bankā. Fiziskajām personām aizdevuma atmaksas kontrolei nepieciešamie dokumenti ir: izziņa no darba vietas par vidējo algu un ieņemamo amatu/ attaisnojošie dokumenti par aizdevuma mērķtiecīgu izmantošanu/ citi dokumenti, kurus banka uzskata par nepieciešamiem.

Viens no galvenajiem aizņēmēja maksājumu rādītājiem bankā ir apgrozījums klienta norēķinu kontā. Bankas filiāles kredītdarbinieks ir personīgi atbildīgs par aizdevumu uzraudzību, kas pakļauti viņa kontrolei, un ir pilnvarots atklāt un novērtēt nelabvēlīgu informāciju par viņa kontrolētiem aizņēmējiem. Iespējamās pazīmes aizņēmēja finansiālā stāvokļa pasliktinājumam un hipotekārā aizdevuma neatmaksai termiņā ir galvenokārt savlaicīgi nesamaksātie procenti vai aizdevuma daļa.

Vērtējot procentu samaksas termiņu ievērošanu kredītiem, kuriem ir noteikts parāda samaksas grafiks, jāņem vērā, vai ir veikta procentu samaksa vai notikusi procentu kapitalizācija, t.i., vai nesaņemtie procenti pieskaitīti kredīta pamatsummai vai samaksāti uz aizņēmējam izsniegta jauna kredīta rēķina. Ja procentu kapitalizācija nav ekonomiski pamatota, kapitalizētie procenti uzskatāmi par kavētiem procentiem un procentu samaksas kavējums tiek rēķināts, skaitot no termiņa, kas noteikts līgumā pirms procentu kapitalizācijas.

Savlaicīgi neatmaksāto parādu piedziņas kārtības pirmajā posmā tiek organizētas sarunas ar aizņēmēju (ja ir, tad arī ar galvinieku) un noskaidrots, kāda iemesla dēļ notikusi saistību neizpilde un vai aizņēmējam ir pasākumu plāns situācijas uzlabošanai. Atkarībā no sarunu rezultāta, banka izskata iespēju pagarināt aizdevuma atmaksas termiņu, vienlaicīgi pastiprinot aizdevuma nodrošinājumu un nosakot aizņēmēja ienākumu kontroli (Banka limitē aizņēmēja iespējas saņemt papildus aizņēmumus). Katru pagarināšanas gadījumu izskata un analizē tāpat kā aizdevuma izsniegšanu.

Otrajā posmā banka nosūta aizņēmējam brīdinājumu ar prasību par nekavējošu parāda atmaksu. Gadījumā, ja aizdevums ir nodrošināts ar galvojumu, banka nosūta tādu pašu brīdinājumu arī galvniekam.

Trešajā posmā banka vērš piedziņu uz nekustamo īpašumu ķīlu, atsavinot to un realizējot par brīvu cenu, saskaņā ar ķīlas līguma noteikumiem.

Ceturtajā posmā banka griežas tiesā ar prasību par atlikušā parāda piedziņu (ja tāds ir) uz visu aizņēmēja mantu un galvnieka mantu. Lai to izslēgtu, ir ārkārtīgi svarīgi vēl pirms lēmuma pieņemšanas par hipotekārā kredīta izsniegšanu pareizi noteikt ķīlas tirgus vērtību un izdarīt konservatīvas prognozes par tās vērtību izmaiņām nākotnē. Pēdējā posmā banka veic darbu, nodrošinot tiesas lēmumu izpildi (sadarbībā ar tiesu izpildītājiem).

Tā kā patēriņa aizdevumu atmaksāšanai paredzēts termiņš, kas var sasniegt līdz pat 10 gadiem, bet kā ķīla parasti kalpo nekustamais īpašums, bankai, izsniedzot patēriņa kredītus pret nekustamo īpašumu ķīlu, ir svarīgi pareizi novērtēt nekustamo īpašumu aizdevuma izsniegšanas brīdī. Spriežot par kredīta piešķiršanu, banka vērtē nekustamā īpašuma cenu un arī iespējamo nākotnes vērtību. Kā jau bija minēts, tiek pārbaudīti arī ienākumu apliecinošie dokumenti. Nevajadzētu aizmirst, ka gan aizņēmēja finansiālais stāvoklis, gan arī ķīlas vērtība un esamība ir obligāti un svarīgi nosacījumi pie lēmuma par kredīta piešķiršanu pieņemšanas.

Pietiekams kredīta nodrošinājums ir tāds īpašums, kura tirgus vērtība ir lielāka par:

- kredīta summu;
- iespējamajiem blakus prasījumiem (izmaksas, kas rodas, atsavinot nekustamo īpašumu nemaksāšanas gadījumā).

Banka, realizējot izstrādāto kredītpolitiku, vienlaicīgi veic pasākumus, lai izveidotu iekšējās uzraudzības sistēmu pār kredītēšanas operācijām. Iekšējās uzraudzības sistēma palīdz samazināt kredītēšanas risku un, līdz ar to, nodrošina hipotekārās kredītēšanas operāciju rentabilitāti.

Jāatzīmē, ka bankas darbinieki arī var saņemt hipotekāros aizdevumus, tāpat kā jebkura fiziska persona. Nosacījumus, uz kādiem izsniedzami aizdevumi un izsniedzamo aizdevumu limitus nosaka bankas valde saskaņā ar bankas padomes apstiprinātiem noteikumiem par aizdevumu izsniegšanu bankas darbiniekiem.

Ziņojumus par kredītpolitikas īstenošanu, ierosinātām izmaiņām un problēmām bankas valde iesniedz atbilstoši padomes darba plānam, bet ne retāk kā vienu reizi gadā. Bankas valdei ir tiesības grozīt un papildināt kredītpolitikas noteikumus un lūgt bankas padomei akceptēt šīs izmaiņas tuvākajā bankas padomes sēdē.

Kredītprofleļa kvalitātes kontrolē būtisku vietu ieņem kredītu klasifikācija, un, proti, pamatojoties uz kredītu novērtējumu, kredīti klasificējami kā standarta, uzraugāmie, zemstandarta, šaubīgie un zaudētie kredīti. Standarta kredīti ir kredīti, kuri neapšaubāmi tiks samaksāti. Kā standarta kredītus klasificē:

- 1) kredītus aizņēmējiem, kuriem nav gaidāmas problēmas ar parāda samaksu, jo pašreizējā un prognozējamā naudas plūsma (alga un citi ienākumi) ir pietiekama, lai samaksātu parādu, un kuri parāda samaksu veic saskaņā ar līgumā noteiktajiem termiņiem vai kavē parāda samaksu līdz 5 dienām;
- 2) no nodrošinājuma atkarīgos kredītus, ja to nodrošinājuma vērtība (t.sk. piespiedu pārdošanas gadījumā) ir vienāda vai lielāka par parāda summu.

Uzraugāmie kredīti ir kredīti, kuriem nepieciešama pastiprināta iestādes vadības kontrole, jo tiem piemīt potenciāla nedrošība, kas, ja situācija netiek mainīta, nākotnē var ietekmēt parāda samaksu un iestādei radīt zaudējumus. Kā uzraugāmos kredītus klasificē kredītus, ja:

- 1) ekonomiskie vai tirgus apstākļi var nelabvēlīgi ietekmēt aizņēmēju;
- 2) vērojamas aizņēmēja darbības pasliktināšanās tendences vai aizņēmēja bilanci ir nelīdzsvarotas pozīcijas, bet ne tik nozīmīgas, lai apdraudētu parāda samaksu;
- 3) aizņēmējs kavē parāda samaksu līdz 30 dienām;
- 4) aizņēmējs kavē parāda samaksu 31-90 dienas, bet sekundārais kredīta samaksas avots ir drošs;
- 5) no nodrošinājuma atkarīgo kredītu nodrošinājuma stāvoklis un tā kontroles iespējas izraisa šaubas;
- 6) nav iespējams nodrošināt atbilstošu kredīta uzraudzību līguma kvalitātes dēļ;
- 7) konstatētas novirzes no iestādes kredītriska pārvaldīšanas politikas un procedūrām.

Zemstandarta kredīti ir kredīti, kuriem ir skaidri izteikta nedrošības pakāpe, kas liek apšaubīt pilnu parāda samaksu, un kuri kredītiestādei radīs zaudējumus, ja šī nedrošība netiks novērsta. Kā zemstandarta kredītus klasificē kredītus, ja:

- 1) aizņēmēja naudas plūsma nav pietiekama, lai regulāri veiktu parāda maksājumus;
- 2) iestāde nesaņem apmierinošu kārtējo informāciju par aizņēmēja finansiālo stāvokli vai atbilstošu dokumentāciju par kredīta nodrošinājumu un parāda samaksas avotiem;
- 3) aizņēmējs kavē parāda samaksu 31-90 dienas;
- 4) aizņēmēja finansiālais stāvoklis kļūst nedrošs, parāda samaksas kavējums pārsniedz 90 dienas, bet sekundārais kredīta samaksas avots ir drošs.

Šaubīgie kredīti ir kredīti, kuru dēļ iestādei ir liela zaudējumu iespēja, novērtēšanas laikā nav iespējams precīzi noteikt zaudējumu apjomu, bet ir pamatotas cerības daļēji atgūt kredītu. Kā šaubīgos kredītus klasificē to aizņēmēju kredītus:

- 1) kuriem ir likviditātes problēmas un faktiskās maksātnespējas pazīmes;
- 2) kuri ir likvidējami un to aktīvu vērtība ir nepietiekama, lai pilnā apjomā apmierinātu iestādes prasības;
- 3) kuri parāda samaksu kavējuši 91-180 dienas un kuriem izsniegto kredītu sekundārais kredīta samaksas avots ir apšaubāms.

Savukārt zaudētie kredīti ir kredīti, kuriem novērtēšanas laikā nav reālas vērtības. Kā zaudētos kredītus klasificē to aizņēmēju kredītus, kuri:

- 1) parāda samaksu kavējuši vairāk nekā 180 dienas;
- 2) ir miruši, atrodas bezvēsts prombūtnē vai pārtraukuši savu darbību;
- 3) ar tiesas lēmumu atzīti par bankrotējušiem (uzsākta bankrota procedūra).

Aktīviem un ārpusbilances saistībām, kas ir klasificētas zemāk nekā standarta, jāveido speciālie uzkrājumi. Speciālo uzkrājumu apjomu nosaka procentos no aktīvu bilances vērtības un ārpusbilances saistību pamatvērtības un to apmērs nedrīkst būt mazāks:

- 4) uzraugāmajiem - par 10%;
- 5) zemstandarta - par 30%;
- 6) šaubīgajiem - par 60%;
- 7) zaudētajiem - par 100%.⁵¹

2005.gada beigās Hipotēku bankas izsniegto kredītu summa sastādīja 378 651 tūkst. latu, un tiem tika veikti uzkrājumi 4 362 tūkst. latu apmērā. Tai skaitā patēriņa kredītiem tika veikti uzkrājumi 378 tūkst. latu apmērā, kuri iedalās atkarībā no kredītu kategorijas kā parādīts 2.3.tabulā.

2.3.tabula

Patēriņa kredītiem veiktie uzkrājumi atkarībā no kredītu kategorijas 2005.gadā⁵²

Kredītu kategorija	Daļa patēriņa kredītu kopsummā	Summa, tūkst. LVL	Veiktie uzkrājumi	Uzkrājumu summa, tūkst. LVL
Uzraugāmie	3,0%	992	10%	99
Zemstandarta	0,4%	132	30%	40
Šaubīgie	0,2%	66	60%	41
Zaudētie	0,6%	198	100%	198
Kopā:		1388		377

⁵¹ Finanšu un kapitāla tirgus komisijas mājas lapa: likumi, statistika par tirgus dalībniekiem. // <http://www.fk.lv>.

⁵² Hipotēku un zemes bankas gada pārskats 2005; Hipotēku un zemes bankas npublicēta informācija un iekšējie dokumenti.

Kā redzams 2.2.tabulā, 2005.gadā Hipotēku bankā uzraugāmie kredīti sastādīja 3% no visiem izsniegtajiem patēriņa kredītiem, zemstandarta kredīti – 0,4%, šaubīgie kredīti – 0,2%, bet zaudētie kredīti – 0,6%.

Aktīva kvalitātes pasliktināšanās rezultātu un attiecīgi nepieciešamo speciālo uzkrājumu apjomu var noteikt, nevis pamatojoties uz klasifikāciju un iepriekš minēto noteikto speciālo uzkrājumu apmēru, bet:

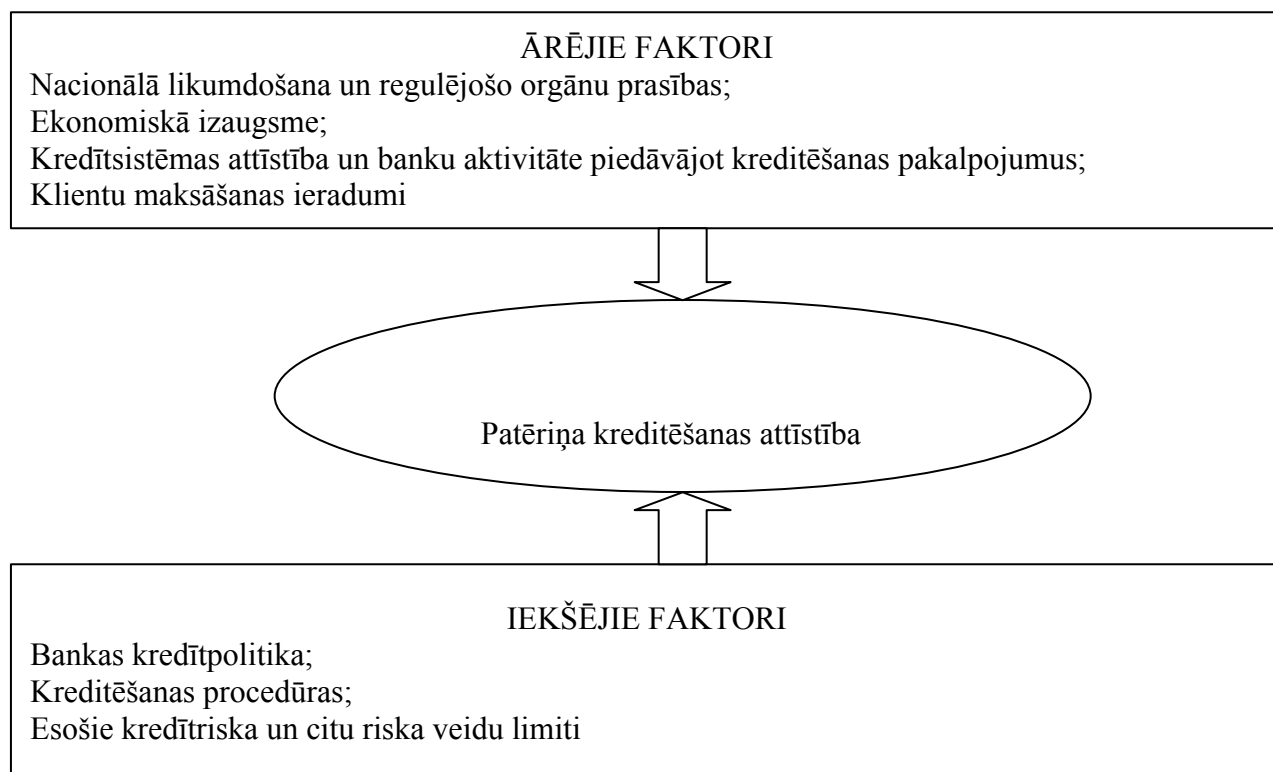
- 1) kā starpību starp aktīva bilances vērtību un parāda samaksai paredzamās nākotnes naudas plūsmas pašreizējo vērtību gadījumos, kad laika faktors ir būtisks. Paredzamās nākotnes naudas plūsmas diskontēšanai jāpielieto kredīta faktiskā procentu likme saskaņā ar sākotnējā kredītīguma noteikumiem. Faktiskā procentu likme ir likme, kas precīzi diskontē paredzamās nākotnes naudas plūsmas līdz aktīva pašreizējai vērtībai;
- 2) kā starpību starp aktīva bilances vērtību un nodrošinājuma patieso vērtību gadījumos, ja aktīvs ir atkarīgs no nodrošinājuma. Ja ar nodrošinājuma pārdošanu saistītās izmaksas būtiski samazina naudas plūsmu parāda samaksai, nodrošinājuma patiesā vērtība ir tā tīrā iegūstamā vērtība.

Balstoties uz Hipotēku bankas patēriņa kredītu kontroles sistēmas analīzi, maģistra darba nākamajā nodaļā autore pievērsīsies patēriņa kredītu kontroles sistēmas pilnveidošanai un patēriņa kreditēšanas procedūras optimizācijai.

3. PATĒRIŅA KREDITĒŠANAS SISTĒMAS PILNVEIDOŠANA HIPOTĒKU UN ZEMES BANKAS PIEMĒRĀ

3.1. LR patēriņa kreditēšanas tirgus attīstību ietekmējošie faktori

Patēriņa kreditēšanas tirgus attīstību ietekmējošos faktoros var iedalīt divās lielās grupās: ārējās vides faktori un iekšējās vides faktori, kā parādīts 3.1.att.

3.1.att. Faktori, kuri ietekmē patēriņa kreditēšanas tirgus attīstību⁵³

Kopumā Latvijas patēriņa kreditēšanas tirgus attīstību ietekmē šādi ārējās vides faktori:

- Latvijas Bankas un FKTK regulējošās prasības (obligāto rezervju norma, refinansēšanas likme u.c.),

⁵³ Autore.

- klientu maksāšanas ieradumi (cik bieži viņi izmanto bankas kā starpnieku darījumos, iegādājas preces vai pakalpojumus uz līzina u.tml.),
- banku aktivitāte kreditēšanas iespēju nodrošināšanai,
- ekonomiskā izaugsme un ar to saistītais pieprasījums pēc kredītiem no iedzīvotāju puses kopumā ekonomikā.

Aplūkosim sīkāk šos faktoros.

Kapitāla pietiekamības noteikšanai ir sena vēsture un īpaši liela uzmanība tam tiek veltīta ASV, kur kapitāla pietiekamība gadu gaitā tika aprēķināta dažādos veidos - gan saistībā ar depozītiem, gan kopējiem aktīviem, gan riska aktīviem. Ir secināts, ka aprēķinātie koeficienti bez nopietnas aktīvu analīzes nevar dot pareizu priekšstatu par bankas darbību, un tie neko neizsaka.

Jāatzīmē, ka Latvijā XX gadsimta 30.gados arī tika pievērsta nopietna uzmanība banku sistēmas stabilitātes nodrošināšanai. Pamatkapitālam un rezerves kapitālam bija jābūt pietiekami lieliem, jo nepastāvēja noguldījumu apdrošināšana, tāpēc drošības garantija noguldītājiem bija tieši pamatkapitāls un rezerves kapitāls, kurš tika veidots no bankas peļņas gadskārtējiem atskaitījumiem. Likumdošana Latvijā bija noteikusi, ka rezerves kapitāla bankām ir jāiegulda drošos, t.i., valsts vērtspapīros, bet procenti, kurus nopelnīs banka, jāpieskaita rezerves kapitālam.

Rietumeiropas valstīs šinī laikā nebija tādas likumdošanas, kas regulētu rezerves kapitāla veidošanu, bet Latvijas valsts ar šādu likumdošanu bija nodrošinājusi gan savu vērtspapīru noietu, gan radījusi drošības sajūtu bankai un tās klientiem, jo valsts vērtspapīri tiek uzskatīti par augsti likvīdiem. Iepriekšminētais liecina, ka Latvijas valsts savā īsajā pastāvēšanas laikā bija radījusi konkurētspējīgu banku sistēmu, kas attīstības ziņā neatpalika no vadošajām pasaules valstīm.

Īpaši liela vērība kapitāla pietiekamības standartam tika pievērsta XX gadsimta beigās, kad atsākās jauni pētījumi. 70.gados ASV palielinājās banku bankrotu skaits, kas lika atkal nopietni pievērsties kapitāla pietiekamības problēmām, jo bija jāatrod jauni risinājumi. Turklāt ASV bankrotēja nevien mazas bankas ar nelielu noguldījumu summu, bet arī vairākas lielās bankas ar lielu pašu kapitālu un aktīvu apjomu.

Ņemot vērā, ka bankas darbojas nevien savas valsts ietvaros, bet arī ir atklājušas savas pārstāvniecības ārvalstīs, tad arvien vairāk dažādas ar banku darbību saistītas problēmas tiek risinātas starptautiskā līmenī ar vairāku svarīgu standartu jeb normatīvu unifikāciju. Īpaši lielu vērību unifikācijas jautājumiem velta ekonomiski spēcīgākās pasaules valstis, tāpēc 1988.g. tika parakstīta Bāzeles vienošanās, ko pasaulē pazīst kā „International Convergence of Capital Standards”. Bāzeles vienošanās galvenie mērķi bija sekojoši:

1. Riska robežas koordinācija dažādās pasaules valstīs un bankās;

2. Kapitāla pietiekamības prasību unifikācija, ņemot vērā risku;
3. Konsolidēt banku ārzemju nodaļas ar bankas centrālo biroju .

Iepriekšminētie mērķi tika izvirzīti, lai bankām būtu vienlīdzīgi noteikumi, darbojoties tirgū, un bankas nekonkurētu, variējot ar kapitāla pietiekamības standartiem.

Mūsdienās bankas kapitāla pietiekamības rādītājs ieņem pašu būtiskāko vietu bankas darbības analīzē. Lai arī starptautiskā līmenī kapitāla pietiekamības rādītājs ir unificēts un ir 8%, tomēr tam ir tikai rekomendācijas raksturs.

Svarīgākais, ko noteica Bāzeles vienošanās, bija tas, ka galvenā vērtība banku darbībā turpmāk tiks veltīta kapitāla pietiekamības rādītājam un aktīvi tika vērtēti pēc riska. Bāzeles tikšanās laikā tika izveidota jauna kapitāla pietiekamības vērtēšanas metode, kuru nostādīja līdzās pazīstamajai ASV Federālo Rezervju Sistēmas izveidotajai metodei CAMEL. Lai varētu aprēķināt Bāzele izveidotās metodes rādītājus, bija nepieciešams precīzi formulēt, kas ir bankas kapitāls un, kā tas sadalās sīkāk. Tiek uzskatīts, ka ir divu līmeņu kapitāls - pirmā līmeņa kapitāls un otrā līmeņa kapitāls jeb pamata un papildu kapitāls.

Bāzeles vienošanās laikā izveidotās metodes pamatā ir divi rādītāji:

1. Attiecība starp pamata kapitālu un papildu kapitālu, ir noteikts, ka papildu kapitāls nedrīkst pārsniegt pamata kapitālu, bet optimāli šie rādītāji ir tad, ja to attiecība ir 1:1.
2. Attiecība starp pamatkapitālu, pašu kapitālu un aktīviem, kas ir svērti ar risku. Riska lielums var svārstīties no 0 - 100 %.
3. Attiecinot bankas pašu kapitālu pret riska aktīviem, iegūtajam koeficientam jābūt vismaz 8%.

Tika noteikta arī pašu kapitāla struktūra, vispirms dalot pašu kapitālu pamata jeb bāzes kapitālā un papildu kapitālā, tas dod iespēju salīdzināt kapitāla pietiekamības rādītājus nevien laikā, bet arī starp valstīm, jo šāds iedalījums dod tādu iespēju.

Pirmā līmeņa kapitālu jeb pamata (bāzes) kapitālu veido:

1. Apmaksātais akcionāru kapitāls (pilnīgi apmaksātas bankas parastās akcijas, pie tam kapitāls tiek uzrādīts reālajā vērtībā un tiesības noteikt šo vērtību ir auditoriem).
2. Privilģētās kumulatīvās akcijas - beztermiņa un termiņa.
3. Atklātās rezerves, t.i., rezerves, kādas ir noteikusi likumdošana.
4. Iepriekšējo gadu nesadalītā peļņa, kas palikusi bankas rīcībā.

5. Parastās konsolidēto bankas kompāniju akcijas, kuras ir apmaksājušas trešās personas.

Otrā līmeņa jeb papildu kapitālu veido:

1. Rezerves aktīvu pārvērtēšanai, kas saistīta ar valūtu kursu svārstībām.
2. Rezerves vērtspapīru pārvērtēšanai.
3. Rezerves iespējamo zaudējumu segšanai nākotnē.
4. Rezerves aktīvu pārvērtēšanai, tās var sastādīt 1,5-2% no visu aktīvu summas, kas ir svērtas pēc riska pakāpes.
5. Priviliģētās akcijas, kuras nav pakļautas izpirkumam un ir beztermiņa.
6. Priviliģētās akcijas, kuras ir pakļautas izpirkumam un ir beztermiņa.
7. Subordinētās obligācijas.
8. Beztermiņa subordinētās saistības.
9. Terminētās subordinētās saistības.⁵⁴

Iepriekšminētās pozīcijas, kas veido pašu kapitālu, pirms izmantošanas kapitāla pietiekamības aprēķinā tiek koriģētas, un šī koriģētā tabula tiek pievienota bankas finansu pārskatiem.

Lai varētu aprēķināt bankas kapitāla pietiekamības koeficientu, vispirms ir jāveic aktīvu vērtēšana pēc riska pakāpes. Arī aktīvu vērtēšanas tabulu bankas pievieno pie sava finansu pārskata. Vērtējot aktīvus pēc riska, tiek piemērotas piecas aktīvu riska grupas - 0, 10, 20, 50, 100% riska grupas. Liela vērība, vērtējot aktīvus, tiek pievērsta tam, kādās valstīs tiek veikti ieguldījumi, un jo valsts ir labāk ekonomiski attīstīta, jo iespējamais riska procents ir mazāks. Tā kā esošā vērtēšanas sistēmas būtība ir izstrādāta lietošanai ekonomiski spēcīgākajās pasaules valstīs, tad valstīm, kas nav ekonomiski spēcīgas, šī vērtēšanas metode var nebūt efektīva. Krievija ir izstrādājusi savu aktīvu vērtēšanas kritēriju, kas paredz aktīvus pēc riska iedalīt piecās grupās - bezriskā, minimālā riska grupas un trīs grupas ar dažāda veida paaugstinātiem riskiem. Jāatzīmē, ka Krievijā ir izveidots arī savs banku drošības vērtēšanas reitings - Izvestija, kurš ir atšķirīgs no pasaulē pazīstamākajām vērtēšanas metodēm. Lai arī Bāzeles vienošanās laikā radītais kapitāla pietiekamības noteikšanas veids tiek uzskatīts par vienu no efektīvākajām banku darbības novērtēšanas kritērijiem, tomēr šim veidam pasaulē tiek saskatīti arī vairāki trūkumi - nav ņemti vērā dažāda veida riski - valūtas, procentu un vērtspapīru operāciju risks. Tāpat riski netiek dalīti arī pa klientu grupām - fiziskas un juridiskas personas. Kā būtisks trūkums tiek minēts arī tas, ka kapitāla pietiekamības aprēķināšana ir sarežģīta un prasa ilgu laiku. Tomēr šīs problēmas tiek risinātas, un Bāzeles starptautisko norēķinu banka mēģina izstrādāt jaunu kapitāla pietiekamības normatīvu aprēķināšanas kārtību, īpašu

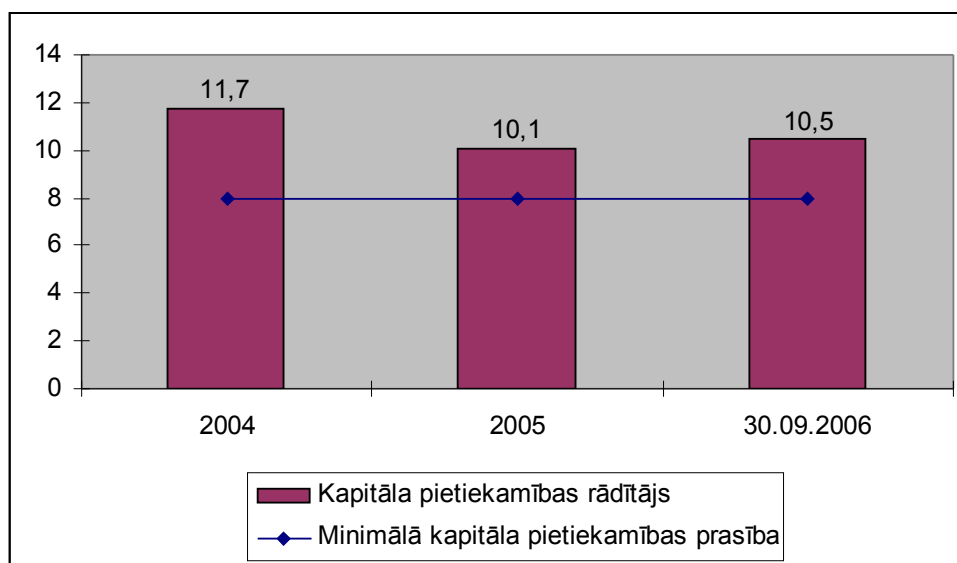
⁵⁴ Миловидов В.Д. Современное банковское дело. Опыт США. - М.: Приор, 2000.

uzmanību pievēršot darījumiem ar vērtspapīriem, kas var apdraudēt bankas maksātspēju, tādējādi var cerēt, ka tuvākajā laikā vērtēšanas sistēma tiks uzlabota.

Ar 2004.gada 26.novembri stājās spēkā Finanšu un kapitāla tirgus komisijas izstrādātie „Kapitāla pietiekamības aprēķināšanas noteikumi”, kuri aizstāja līdz tam spēkā esošos „Banku un brokeru sabiedrību kapitāla pietiekamības aprēķināšanas noteikumus”. Lai veicinātu Latvijas komercbanku konkurētspēju Eiropas Savienības finanšu tirgos, ar 2004.gada novembri tika mainīta banku minimālā kapitāla pietiekamība no 10% uz 8%.⁵⁵

Bankas kapitāla apmēru, kas nepieciešams, lai nodrošinātos pret kredītrisku un tirgus riskiem, atspoguļo kapitāla prasības. Lai gan kopējais banku kapitāla prasību apmērs no 2004.g. sākuma līdz septembra beigām bija palielinājies par 27,5% un septembra beigās sasniedza 471,5 milj. latu, tomēr, stājoties spēkā Kredītiestāžu likuma prasībai par banku minimālās kapitāla pietiekamības samazināšanu līdz 8%, attiecīgi līdz decembra beigām banku kopējais kapitāla prasību apmērs bija samazinājies līdz 401,3 milj. latu.

2005. gada laikā banku kapitāla prasību kopējais apmērs palielinājās par 155,6% un sasniedza 624,6 milj. latu. 2005. gada beigās 96,8% no banku kapitāla prasību kopējā apmēra veidoja bankas portfeļa kredītriska kapitāla prasība, savukārt tirgus kapitāla prasību kopsūma veidoja tikai 3,2% (2004. gada 31. decembrī attiecīgi – 97,4% un 2,6%). 2006. gada 3. ceturksnī banku kapitāla prasību kopējais apmērs sasniedza 846,8 milj. latu, kas ir par 35,6% vairāk nekā 2005.gada beigās. Latvijas komercbanku kapitāla pietiekamības rādītājs 2004. – 2006.gadā ir atspoguļots 3.2.att.

⁵⁵ Finanšu un kapitāla tirgus komisijas mājas lapa: likumi, statistika par tirgus dalībniekiem. // <http://www.fk.lv>.

3.2.att. Latvijas komercbanku kapitāla pietiekamības rādītājs 2004. – 2006.gadā, %⁵⁶

Bankas, ikdienā veicot savu uzņēmējdarbību, nav pasargātas arī no procentu likmju iespējami nelabvēlīgas ietekmes uz bankas ienākumiem un bankas ekonomisko vērtību, t.i., bankas ir pakļautas procentu likmju riskam. Lai noteiktu minimālās prasības bankas un tirdzniecības portfeli iekļautajiem bilances un ārpusbilances posteņiem piemītošā procentu likmju riska pārvaldīšanai, ar 2004.gada 6. augustu spēkā stājās Komisijas izstrādātie „Procentu likmju riska pārvaldīšanas un procentu likmju riska termiņstruktūras pārskata sagatavošanas noteikumi”, saskaņā ar kuriem pirmo pārskatu bankas iesniedza Komisijai par 2004.gada pēdējo ceturksni.

2005. gada beigās pret procentu likmju izmaiņām jutīgi (t.i., aktīvi/saistības un ārpusbilances pozīcijas, kuru vērtības izmaiņas ir atkarīgas no procentu likmju izmaiņām) bija 88,1% no banku aktīviem un garajām ārpusbilances pozīcijām un 78,7% no saistībām un īsajām ārpusbilances pozīcijām (2004. gada 31. decembrī – 80,5% un 73,5%). Pret procentu likmju izmaiņām jutīgo aktīvu/saistību un ārpusbilances pozīciju termiņstruktūra rāda, ka lielākā daļa no aktīviem un saistībām, t.i., attiecīgi 39,8% un 54,2%, 2005. gada 31. decembrī bija ar atlikušo termiņu līdz vienam mēnesim (2004. gada 31. decembrī – 43,5% un 58,9%).

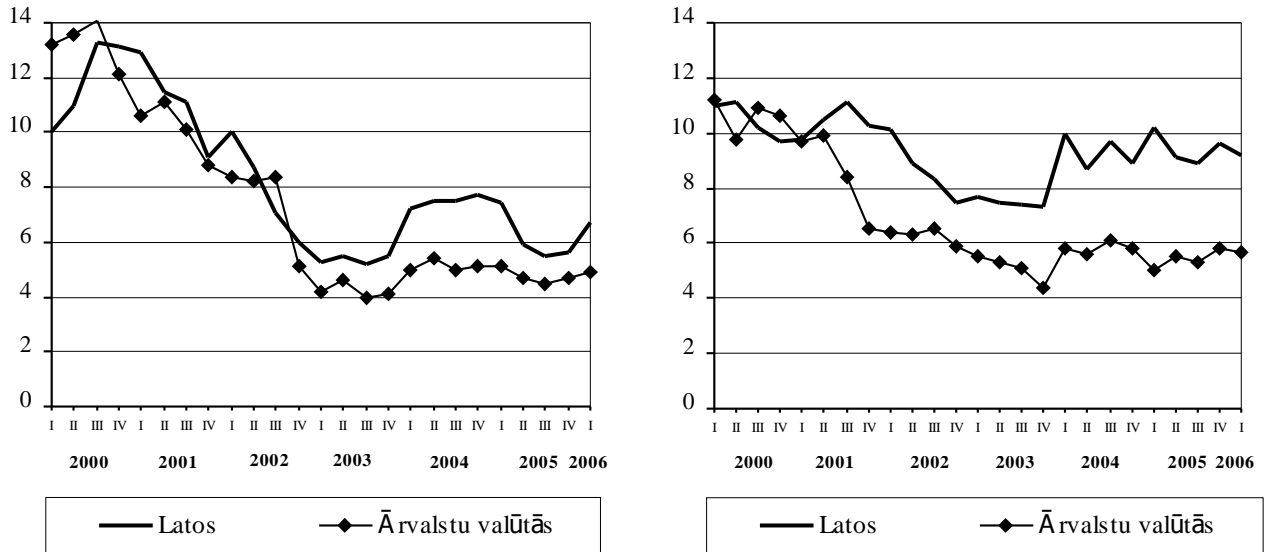
Procentu likmes līdz Krievijas krīzei pakāpeniski samazinājās gan noguldījumiem, gan kredītiem. Šo procesu veicināja samērā zemais inflācijas līmenis un kredītriska samazināšanās, kā arī augošais kredītu piedāvājums. Krievijas ekonomiskās krīzes ietekmē pieauga banku izsniegto kredītu procentu likmes un maksimumu tās sasniedza 1999.gada janvārī. Taču turpmākajos gados tām bija tendence samazināties.

Uzņēmumiem un privātpersonām latos izsniegto īstermiņa kredītu vidējā svērtā procentu likme 2006. gada maijā bija 7,3%, bet ilgtermiņa – 11,1%, ārvalstu valūtās izsniegtajiem kredītiem – attiecīgi 4,9% un 5,9%. Savukārt vidējās svērtās gada likmes latos piesaistītajiem īstermiņa noguldījumiem kredītiestādēs 2006. gada maijā bija 3,7%, ilgtermiņa – 4,1%, bet ārvalstu valūtās piesaistītajiem noguldījumiem – attiecīgi 3,0% un 4,3% (3.3.att.).

(īstermiņa)

(ilgtermiņa)

⁵⁶ Finanšu un kapitāla tirgus komisijas mājas lapa: likumi, statistika par tirgus dalībniekiem. // <http://www.fk.lv>.

3.3.att. Vidējās svērtās procentu likmes izsniegtajiem kredītiem kredītiestādēs ceturkšņu griezumā, %⁵⁷

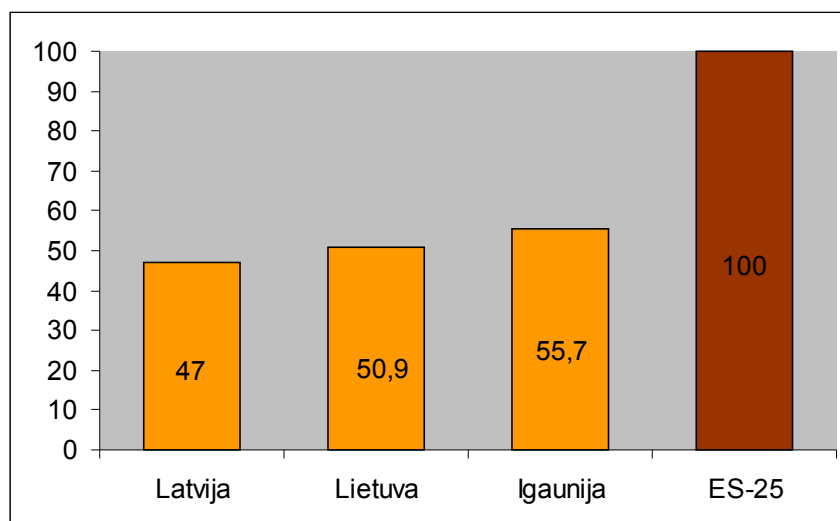
Jāatzīmē, ka kredītu likmju dinamika ir saistīta ar procentu likmju dinamiku starpbanku tirgū (EURIBOR, LIBOR, RIGIBOR indeksi), kuri savukārt ir atkarīgi no centrālo banku politikas un refinansēšanas likmju izmaiņām. Tā, ASV Federālās rezervju sistēmas noteiktā refinansēšanas likme šobrīd ir 5,25%, bet Eiropas Centrālās bankas likme 2007.gada martā tika paaugstināta no 3,25% līdz 3,5%, taču tā joprojām ir zemāka, salīdzinot ar ASV, sakarā ar ko eiro kredītu procentu likmes ir zemākas.

Latvijas Banka sakarā ar pieaugošo iekšzemes pieprasījumu, lai bremzētu kredītu pieauguma tempu, 2004. gada martā un novembrī un 2006. gada jūlijā un novembrī paaugstināja refinansēšanas likmi par 0,5 procentpunktiem – līdz 5%. Ņemot vērā makroekonomiskās attīstības tendences Latvijā, nepieciešamību atbalstīt valdības centienus inflācijas mazināšanā, kā arī likmju kāpumu eiro zonā, Latvijas Bankas padome ar 2007.gada 24.martu paaugstināja Latvijas Bankas noteikto refinansēšanas procentu likmi par 0,5 procentpunktiem līdz 5,5%.⁵⁸

Kredītresursu tirgus attīstību būtiski ietekmē iedzīvotāju maksātspēja. Pēdējos gados Latvijas iedzīvotāju ienākumi pieaug. IKP uz vienu iedzīvotāju, rēķināts pirktspējas paritātes vienībās 2005.gadā Latvijā bija 47% no ES-25 vidējā līmeņa (3.4.att.). Salīdzinājumā ar 2000. gadu atpalcību no ES valstu vidējā līmeņa ir izdevies mazināt par 11,6 procentpunktiem. Latvijas IKP palielinājumu uz vienu iedzīvotāju sekmēja galvenokārt produktivitātes pieaugums un mazākā mērā nodarbinātības palielinājums un demogrāfiskās izmaiņas.

⁵⁷ LR Ekonomikas ministrijas publikācijas. // <http://www.em.gov.lv>.

⁵⁸ Latvijas Bankas mājas lapa. // <http://www.bank.lv>.

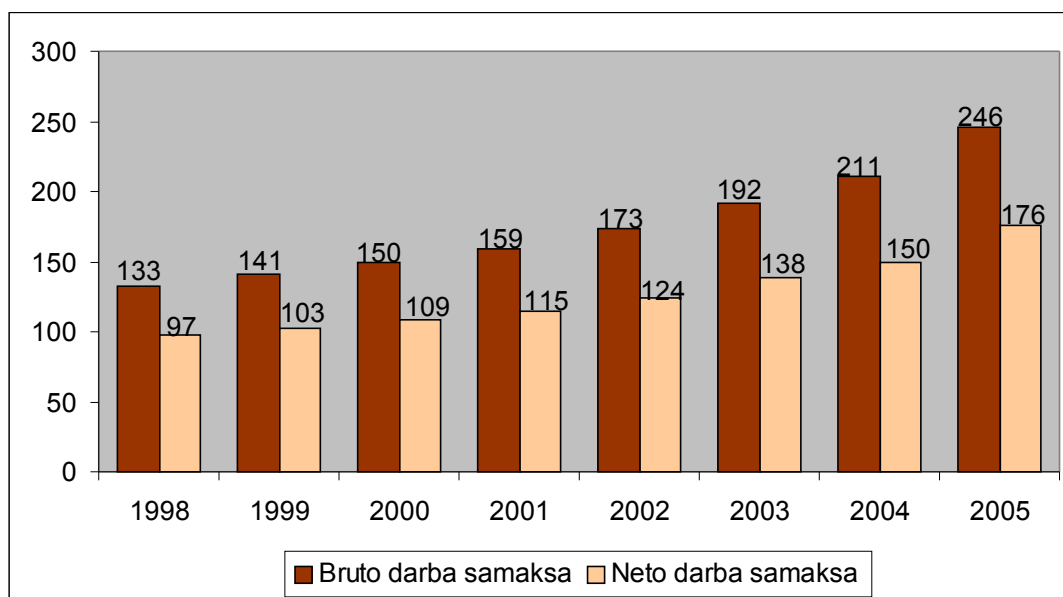
3.4.att. IKP uz vienu iedzīvotāju 2005.gadā (ES-25 = 100, pēc pirktspējas paritātes standartiem)⁵⁹

Pēc iedzīvotāju dzīves līmeņa, saskaņā ar tautas attīstības indeksa (TAI), vērtību, kuru izstrādājusi ANO Attīstības programma, Latvija 2006.gadā ierindota 45.vietā pasaulē (2005.gadā – 48.vieta, 2000.g. – 63.vieta, bet 1998.g. – 92.vieta. No Baltijas valstīm Latvija ir vienīgā, kuras tautas attīstības indekss uzlabojies. Igaunija no 38.vietas noslīdējusi uz 40.Lietuva 39.vietu nomainījusi ar 41.⁶⁰

Pakāpeniski pieaug iedzīvotāju ienākumi (3.5.att.), tomēr Latvijas strādājošo algas ir ļoti zemas salīdzinājumā ar ES vidējiem rādītājiem, – vairumā nozaru tas ir 15-20% apjomā. Tāpēc algu palielinājums objektīvi var notikt straujāk nekā divu pārējo izlīdzināšanās (konverģences) procesu dinamika. Tā kā produktivitāte Latvijā pašreizējā posmā straujāk aug rūpniecībā, šajā nozarē algu palielinājumu kompensē produktivitātes pieaugums un produkcijas vienības darbaspēka izmaksas samazinās. Savukārt pakalpojumu nozarēs šāda kompensācija nav tik izteikta un produkcijas vienības darbaspēka izmaksas palielinājās, kaut gan 2004. gadā arī pakalpojumu nozarēs izmaksas uz vienu vienību samazinājās un 2005. gadā pieauga minimāli.

⁵⁹ LR Ekonomikas ministrijas publikācijas. // <http://www.em.gov.lv>.

⁶⁰ LR Ekonomikas ministrijas publikācijas. // <http://www.em.gov.lv>.

3.5.att. Strādājošo vidējā darba alga, Ls⁶¹

Sākot ar 2007.gada 1.janvāri, valstī paaugstināta minimālā darba alga no Ls 90 līdz Ls 120. Tomēr tā joprojām ir ļoti zema (aptuveni iztikas minimuma līmenī, kas 2006.gada 3.ceturksnī bija 118 lati).

Latvijā novērojama arī augoša materiālās labklājības polarizācija. Viens no rādītājiem, kas raksturo to, cik nevienmērīgs ir ienākumu sadalījums, ir Gini indekss. Šis rādītājs 2005.gadā sastādīja 0,36, un tas ir viens no augstākajiem rādītājiem jauno ES dalībvalstu vidū (2002.gadā - 0,34, 1998.gadā - 0,32, 1996.gadā - 0,30).

Vēl viens makroekonomiskais rādītājs, kas pastarpināti ietekmē iedzīvotāju labklājības līmeni, ir bezdarbs. Reģistrētā bezdarba līmenis Latvijā pēdējos trīs gados nedaudz samazinājās (2004.gadā - 8,5%, 2005.gadā - 7,4%, 2006.gadā - 7,3%).

Pēdējos gados Latvijā vērojamā ekonomikas attīstība pozitīvi ietekmē situāciju darba tirgū. Lai gan samazinās iedzīvotāju skaits darbspējas vecumā (15-64 gadi), ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits palielinās un pieaug nodarbinātības līmenis. Pēc nodarbinātības līmeņa Latvija atrodas

⁶¹ LR Ekonomikas ministrijas publikācijas. // <http://www.em.gov.lv>.

16. vietā ES dalībvalstu starpā, bet bezdarba līmeņa rādītāji Latvijā ir vieni no sliktākajiem. Augsto bezdarba līmeni nosaka vāji attīstītā uzņēmējdarbība, mazais pašnodarbināto skaits un sliktā satiksmes infrastruktūra.

Visaugstākais nodarbinātības līmenis ir Rīgas reģionā (66%) un Zemgalē (62,2%), bet zemāks – Latgalē (52,1%), Vidzemē (60,6%) un Kurzemē (60,8%). Ekonomisko aktivitāšu pieauguma dēļ nodarbinātības līmenis pēdējā laikā ir palielinājies Kurzemē, Rīgas reģionā un Zemgalē, bet Vidzemē tas nedaudz samazinājies un Latgalē būtībā nemainās.

Pakāpeniski samazinās ilgstošo bezdarbnieku daļa kopējā bezdarbnieku skaitā (bezdarbnieki, kas nevar atrast darbu viena gada laikā). 2005.gadā to īpatsvars bija 37%, bet pirms gada – 40%. Lielākā daļa no visiem bezdarbniekiem ir vienkāršo profesiju pārstāvji. Ik gadu palielinās arī pirmspensijas vecuma bezdarbnieku īpatsvars bezdarbnieku kopskaitā, kas lielā mērā saistīts ar pensionēšanās vecuma palielinājumu saskaņā ar pensiju likuma darbību. Situācija Latvijas darba tirgū un ES dalībvalstīs izvirza jaunus nodarbinātības politikas attīstības uzdevumus. 2000.gada Lisabonas stratēģijā ir noteikts mērķis – līdz 2010.gadam sasniegt vispārējo nodarbinātības līmeni 70% apmērā.⁶²

Kopumā autore secina, ka Latvijā uzlabojas makroekonomiskā situācija, kura labvēlīgi ietekmē patēriņa kreditēšanas sistēmas attīstību.

Savukārt iekšējās vides faktori, kuri ietekmē patēriņa kreditēšanas attīstību, tiks sīkāk aplūkoti 3.2.apakšnodaļā Hipotēku bankas kreditēšanas sistēmas piemērā.

3.2. Hipotēku bankas patēriņa kreditēšanas sistēmas pilnveidošana

Pirms izstrādāt ieteikumus Bankas patēriņa kreditēšanas sistēmas pilnveidošanai, autore vēlas vērēt uzmanību uz to, ka kopumā vērtējot Hipotēku bankas kredītu novērtēšanas, administrēšanas un kontroles principus, var secināt, ka banka darbojās saskaņā ar banku finanšu pakalpojumu standartiem un Latvijas Bankas un FKTK kredītriska pārvaldīšanas ieteikumiem, kas sagatavoti, pamatojoties uz Kredītiestāžu likumu un saskaņā ar Bāzeles Banku uzraudzības komitejas „Kredītriska pārvaldīšanas principu” un Latvijas Bankas „Ieteikumu kredītiestāžu iekšējās kontroles sistēmas izveidošanai” prasībām. Saskaņā ar iepriekš minētajiem ieteikumiem Hipotēku bankā ir izveidota attiecīga kredītriska pārvaldes vide, t.i., kredītriska pārvaldīšanas sistēmas izveidi un efektīvu funkcionēšanu nodrošina bankas padome un bankas valde.

⁶² LR Ekonomikas ministrijas publikācijas. // <http://www.em.gov.lv>.

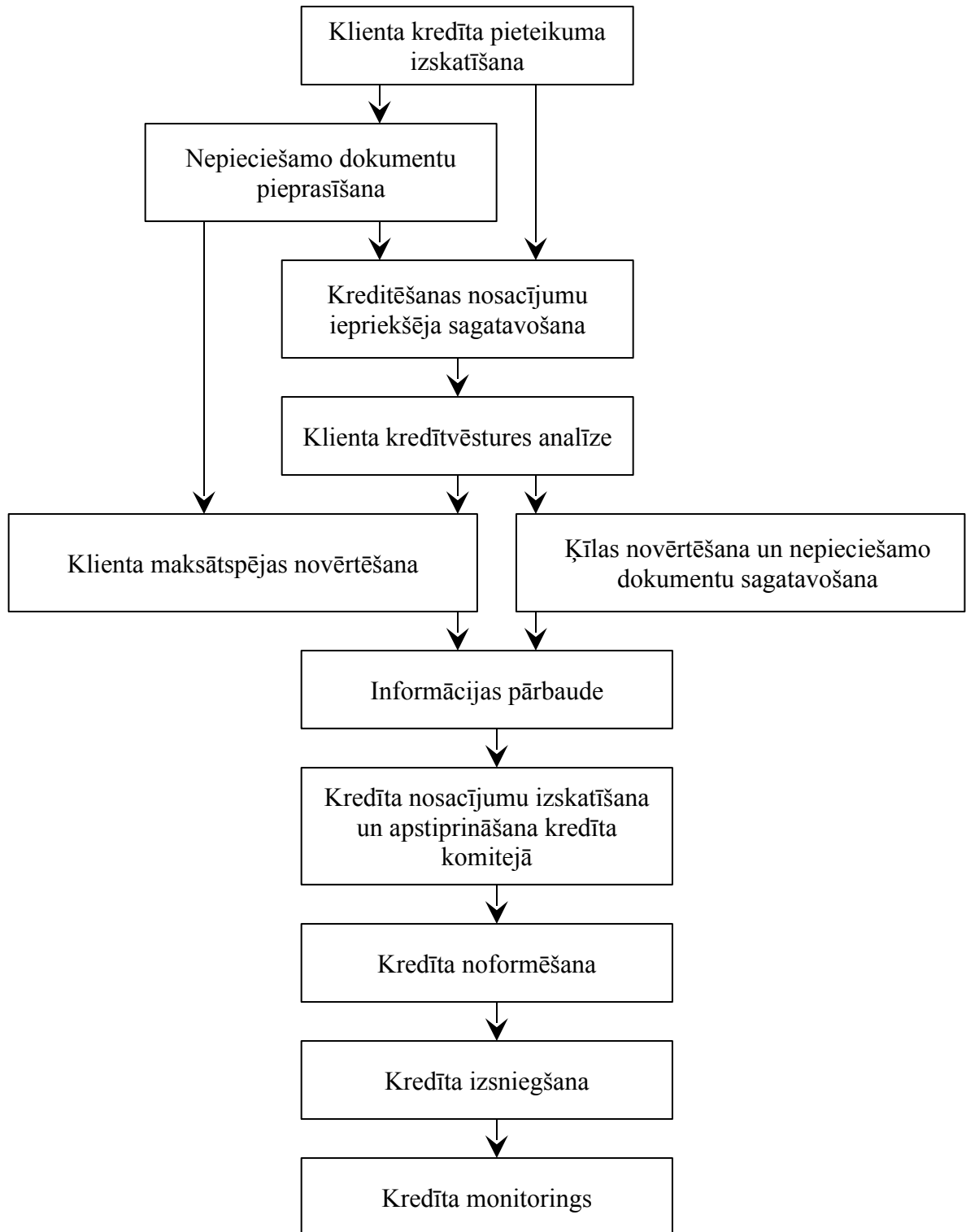
3.5.att. uzskatāmi atspoguļota fizisko personu kreditēšanas procedūra.

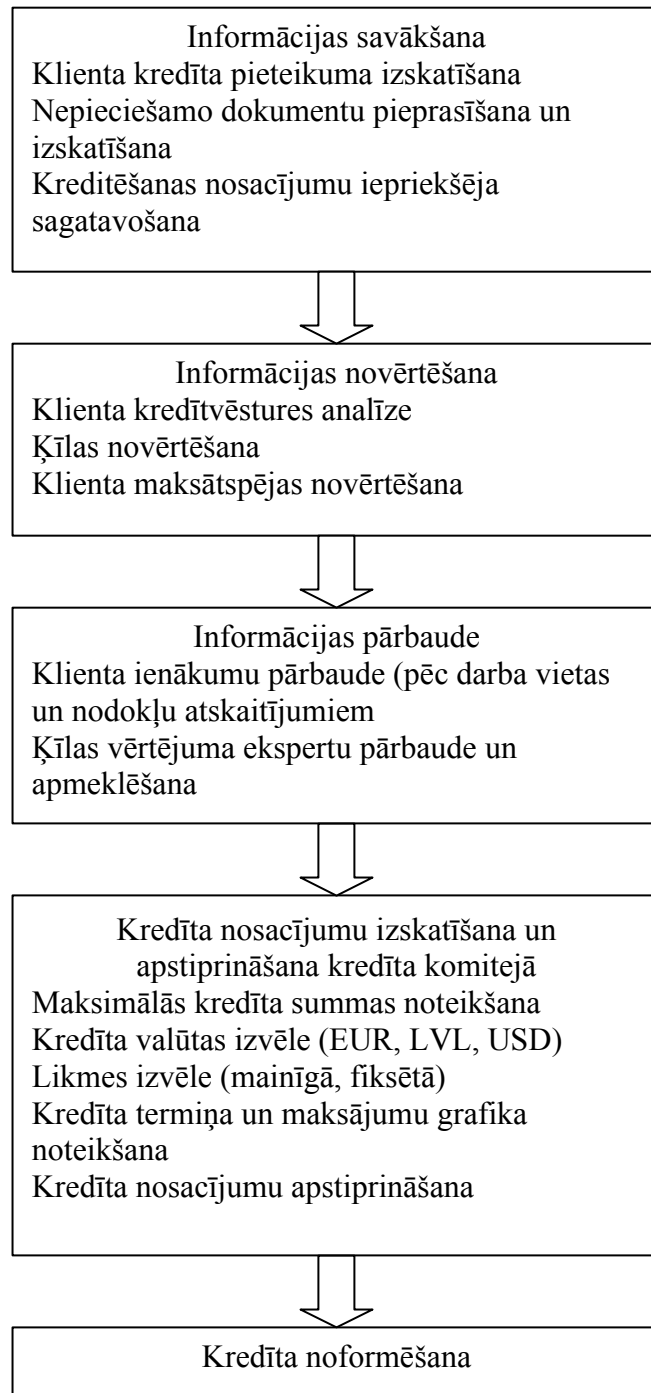
Balstoties uz autores veikto Hipotēku un zemes bankas patēriņa kreditēšanas sistēmas analīzi, autore izstrādāja divas shēmas, kuras attiecīgi ilustrē dokumentu un informācijas kontroles organizāciju pirms kredīta izsniegšanas (3.6.att.) un kredīta maksājumu kontroles organizāciju (3.8.att.).

Analizējot augšminēto shēmu, autore secina, ka dokumentu un informācijas kontroles organizācijai pirms kredīta izsniegšanas piemīt sekojošas galvenās nepilnības:

1. Sagatavošanās procesa ilgums – piemēram, Hipotēku bankas mājas lapā ir norādīts, ka iesniedzot kredīta pieteikumu un nepieciešamo dokumentāciju, kredīta speciālists ir tiesīgs pieprasīt papildus dokumentus, bet aizņēmējam parasti nav skaidrs, kādus. Lielākoties līdz aizņēmēju esamības gadījumā banka prasa visus tādus pašus dokumentus arī par viņiem (izziņas par ienākumiem u.c.) – varētu ietaupīt laiku, jau sagatavošanās posma sākumā sniedzot aizņēmējam pēc iespējas plašāku informāciju par visu nepieciešamo dokumentāciju.

Pēc autores domām, nepieciešamo dokumentu sagatavošanas procesu varētu būtiski paātrināt, no paša sākuma informējot klientu par visu nepieciešamo dokumentu komplektu, tai skaitā par informāciju par līdz aizņēmējiem un galvotājiem un to apliecinošajiem dokumentiem. It īpaši ņemot hipotekāro kredītu, bieži vien aizņēmējam ir līdz aizņēmēji (piemēram, dzīvokli pērk ģimene), attiecīgi arī viņu maksātspēja (ienākumu plūsma, esošās kredīta saistības) u.c. ir jāapliecina ar dokumentiem, jo šo informāciju kredīta speciālists ņem vērā, aprēķinot maksimālo kredīta summu un izstrādājot kredīta atmaksāšanas grafiku. Analoģisku informāciju banka parasti pieprasa arī par galvotājiem.

3.5.att. Patēriņa kreditēšanas procedūras shēma Hipotēku bankā⁶³⁶³ Autore.

3.6.att. Dokumentu un informācijas kontroles organizācija pirms kredīta izsniegšanas⁶⁴

Piemēram, aizņēmēja ienākumi no pamatdarba pēc nodokļu nomaksas, kas apliecināmi ar darba līgumu un izziņu no VSAA, ir 300 lati mēnesī, bet apliecināmi ienākumi no blakusdarba – 150 lati mēnesī. Kredīta pieteikumā norādītie līdzzaņēmēja ienākumi ir 400 lati mēnesī (pēc nodokļu nomaksas), bet pārbaudot nodokļu maksājumus tika konstatēts, ka oficiālie aizņēmēja ienākumi ir tikai 200 lati mēnesī. Tādējādi kopējie oficiālie aizņēmēja un līdzzaņēmēja ienākumi ir 650 lati mēnesī. Taču no šīs summas vēl jāatskaita esošo kredīta maksājumu summa – pieņemsim, ka aizņēmēja regulārie kredīta maksājumi ir 70 lati mēnesī (par portatīvā datora iegādi), bet līdzzaņēmējam nav parāda saistību. Tādējādi jauna kredīta maksājumu maksimālā summa ir 40% no 580 latiem (650 lati – 70 lati), kas sastāda 232 latus.

Papildus dokumenti būs nepieciešami arī tādā gadījumā, ja tiek izmantots papildu nodrošinājums – to parasti izmanto, ja kredīta summa ir relatīvi liela, kā arī, lai palielinātu iespējamo kredīta summu procentos no iegādājamā nekustamā īpašuma tirgus vērtības, ņemot hipotekāro kredītu. Par papildus nodrošinājumu būs jāiesniedz tādi paši dokumenti kā nekustamā īpašuma tirgus vērtības un tehniskā stāvokļa novērtējums, īpašuma tiesību apliecināšie dokumenti (izraksts no zemesgrāmatas), inventarizācijas akts u.t.t.

Sakarā ar to, ka ņemot hipotekāro kredītu bieži pastāv līdzzaņēmēji, kā arī bieži tiek izmantots papildus nodrošinājums, autore iesaka Hipotēku bankai sagatavot detalizētu nepieciešamo dokumentu sarakstu augšminētajiem gadījumiem un izvietot šo informāciju bankas mājas lapā, kā arī uzreiz iesniegt kredīta pieteicējiem, kuri griežas bankas filiālēs.

Pēc autores domām, dokumentācijas izskatīšanas procesu varētu paātrināt, uzsakot šo procesu tikai pēc visu nepieciešamo dokumentu saņemšanas – tas stimulēs pieteicēju pēc iespējas ātrāk sakārtot un iesniegt visu dokumentāciju, kā arī bankas speciālisti nezaudēs laiku nenopietniem pieteicējiem, kad cilvēks iesniedz nepieciešamos dokumentus bankā tikai daļēji, bet vēlāk kādu iemeslu dēļ pārdomā vai nolemj atlikt kredīta saņemšanu.

2. Informācijas ticamības pārbaudes sarežģītums. It īpaši tas attiecas uz papilddienākumiem, kurus aizņēmēji bieži vien norāda kredīta pieteikumos.

Autore uzskata, ka klients uzreiz, griežoties bankā pēc kredīta, jābrīdina, ka novērtējot viņa maksātspēju, tiks ņemti vērā tikai pierādāmie ienākumi, proti, tādi, kurus klients var apliecināt (līgums par blakusdarbu un izziņas no VSAA, lēmums par stipendijas piešķiršanu, apliecināta informācija par pabalstiem vai kādiem citiem ienākumiem). Analógiskas prasības attiecas uz

⁶⁴ Autore.

līdzaiņņēmējiem vai galvotājiem – arī viņu ienākumiem jābūt dokumentāri apliecināmiem, savādāk, ja tie ir neregulāri, gadījuma ienākumi, nākotnē plānotie ienākumi, vai jebkādi citi ienākumi, kurus nevar pierādīt, klientam nav jānorāda kredīta pieteikumā, jo tie netiks ņemti vērā, aprēķinot viņa reālo maksātspēju.

Pēc autore domām, klientu kredītspējas novērtēšanas problēmas var slēpties ne tikai klientos, bet arī pašā bankā. Nepietiekami labi izstrādāta klientu kredītspējas novērtēšanas politika un metodes, kā arī banku darbinieku neieinteresētība drošu klientu atrašanā un banku finanšu rezultātos var būtiski palielināt bankas kredītportfeļa risku. Tādējādi bankai ir jāizstrādā ne tikai optimāla klienta kredītspējas novērtēšanas metode, bet arī jāmotivē savi darbinieki un jāseko tam, lai viņu atalgojums nebūtu atkarīgs no parakstīto kredītliģumu daudzuma. Par katra droša klienta piesaistīšanu banka var maksāt darbiniekam papildus atalgojumu. Varētu arī bankas kredītprvaldes darbiniekiem ik mēnesi izveidot bonusu sistēmu par visdrošāko un izdevīgāko klientu piesaisti. Kā redzams, izvirzīto problēmu risināšana dažreiz ir pretrunīga - vienas problēmas risināšana neizbēgami noved pie citas problēmas. Tādējādi jābūt ļoti uzmanīgam, piedāvājot idejas un izejas variantus, un jāatrod kompromiss.

3. Augsts risks, izsniedzot „simtprocentīgus” hipotekāros kredītus jeb kredītus 100% apmērā no jauno dzīvokļu tirgus vērtības. Pēc autore domām, šis risks pastāv, ņemot vērā nekustamo īpašumu ekspertu prognozējamās iespējamās cenu korekcijas nekustamo īpašumu tirgū sakarā ar to, ka pēdējos gados bija vērojams liels spekulatīvo darījumu īpatsvars, bet pirkspējīgs pieprasījums pēc jauniem mājokļiem pakāpeniski tiek piesātināts. Pēc autore domām, kredīta riska mazināšanai ir divi galvenie ceļi:

- hipotekāro kredītu maksimālās summas ierobežošana;
- hipotekāro kredītu īpatsvara mazināšana bankas kopējā kredītportfelī.

Šobrīd Hipotēku banka piedāvā hipotekāros kredītus apmērā līdz 100% no nekustamo īpašumu tirgus vērtības, iegādājoties mājokli sadarbībā ar Hipotēku banku realizētajos jaunajos projektos. Attiecībā uz citiem projektiem – maksimālā kredīta summa parasti var sasniegt līdz par 90% no nekustamā īpašuma tirgus vērtības, ja nams celts pēc 2000.gada un līdz 85% - ja pirms 2000.gada.

Izsniedzot jaunus hipotekāros kredītus, autore iesaka bankai turēties pie konservatīvākas kreditēšanas politikas, neizsniedzot „simtprocentīgus” kredītus. Autore iesaka izsniegt kredītus jauno mājokļu iegādei apmērā ne vairāk kā 90% no mājokļa tirgus vērtības, nepieļaujot „simtprocentīga” kredīta izsniegšanu, bet kreditējot dzīvokļa iegādi pirms 2000.gada celtā mājā – ne

vairāk kā 70 – 80% no dzīvokļa tirgus vērtības (atkarībā no ēkas un mājokļa stāvokļa, rajona un citiem faktoriem).

Kā jau bija atzīmēts 2.4.nodaļā, kredīta maksājumi nedrīkst pārsniegt 40% no kredīta ņēmēja ienākumiem (vai viņa ģimenes kopējiem ienākumiem). Turklāt bankai rūpīgi jāpārbauda aizņēmēja sniegtās informācijas patiesība, ne tikai pieprasot izziņu no darba vietas un piezvanot darba devējam, bet arī pārbaudot par aizņēmēju veiktos nodokļu maksājumus VSAA.

Neskatoties uz to, ka hipotekārā kreditēšana ir viena no Hipotēku bankas prioritārajiem darbības virzieniem, sakarā ar to, ka hipotekārā kreditēšana kļūst arvien riskantāka nekustamo īpašumu cenu krišanās draudu dēļ, autore iesaka ierobežot hipotekāro kredītu īpatsvaru bankas portfeli, nepieļaujot 30% līmeņa pārsniegšanu. Tas ir saistīts ar augošu risku hipotekārajā kreditēšanā, ņemot vērā lielu spekulatīvo darījumu skaitu ar nekustamajiem īpašumiem un ļoti strauju dzīvokļu cenu kāpumu, kuras pašlaik, pēc autores domām, vairs nav atbilstošas reālam iedzīvotāju maksāspējīgam pieprasījumam, tādējādi nekustamo īpašumu tirgus analītiķi prognozē cenu korekcijas iespējamību tuvāko gadu laikā.

Pēdējos gados Hipotēku bankas portfeli bija vērojama hipotekāro kredītu īpatsvara palielināšanas dinamika – pēc autores domām, tas bija saistīts ar hipotekārās kreditēšanas pakalpojumu ekspansiju Latvijas tirgū kopumā – arī hipotēku bankas izsniegto hipotekāro kredītu summa būtiski pieauga, sasniedzot 2005.gada beigās 118 939 tūkst. latu, kas ir par 51,9% vairāk nekā 2004.gadā. Savukārt hipotekāro kredītu īpatsvars hipotēku bankas kredītportfelī palielinājās no 29,2% 2004.gadā līdz 31,1% 2005.gadā.

Pēc autores domām, izsniegto hipotekāro kredītu apjomu straujo pieaugumu lielā mērā noteica tas fakts, ka Hipotēku banka sāka izsniegt hipotekāros kredītus apmērā līdz 100% no nekustamā īpašuma tirgus vērtības (šie nosacījumi attiecas uz jaunajiem mājokļu projektiem, kuri ir realizēti sadarbībā ar Hipotēku banku), kā arī ar izdevīgām procentu likmēm (sākot no 0,75% plus RIGIBOR, kas ir viena no zemākajām hipotekāro kredītu procentlikmēm Latvijas komercbanku vidū). Psiholoģiski svarīgs faktors bija arī iespēja ātri un ērti pieteikties hipotekārajam kredītam – bankas filiālē – stundas laikā (vēlāk iesniedzot iztrūkstošos dokumentus) vai arī nosūtot pieteikumu caur Internetu.

Lai diversificētu ar hipotekāro kreditēšanu saistīto risku, autore iesaka attīstīt citus bankas prioritāros darbības virzienus.

Kredītrisku ietekmējošie faktori ir arī tirgus risks un likviditātes risks. Tirgus risks ir neskaidrība par aktīvu un/ vai saistību tirgus vērtību nākotnē, ko izraisa izmaiņas procentu likmēs,

ārvalstu valūtas maiņas kursos, preču vai kapitāla vērtspapīru cenās. Savukārt likviditātes risks ir saistīts ar Hipotēku bankas spēju noteiktajos termiņos izpildīt savas finanšu saistības, neciešot būtiskus zaudējumus.

Tieši tāpēc, lai mazinātu abu augšminēto risku iespējamo ietekmi, Hipotēku bankas kredītu speciālistiem ļoti rūpīgi jāpieiet ķīlas tirgus vērtības novērtējumam un prognozēšanai, izdarot konservatīvākus vērtējumus ilgtermiņa periodam, it īpaši tas attiecas uz dzīvokļiem jaunajos projektos, ņemot vērā to, ka to kvalitāte ir ļoti atšķirīga. Tikpat rūpīgi katrā gadījumā jāizpēta iekļājamā dzīvokļa un arī mājas tehniskais stāvoklis, jo ilgtermiņā tas var ļoti būtiski ietekmēt ķīlas tirgus vērtību.

Hipotēku bankā jābūt ļoti stiprai un kompetentai nekustamo īpašumu speciālistu komandai, kuri ir spējīgi operatīvi sekot izmaiņām un tendencēm tirgū, prognozēt nekustamo īpašumu cenu dinamiku un palīdzēt kredīta speciālistiem pieņemt diezgan konservatīvus, pamatotus, reālai tirgus situācijai atbilstošus lēmumus.

4. Lēmuma pieņemšanas kvalitāte. Lēmuma pieņemšanas kvalitāti par kredīta izsniegšanu ietekmē divi augšminētie faktori – informācijas ticamības pārbaudes iespējas, proti, tās caurspīdīgums, kā arī adekvāta un diezgan konservatīva ķīlas nākotnes vērtības novērtējuma nepieciešamība.

Lēmuma pieņemšanas kvalitāti par kredīta izsniegšanu ietekmē divi galvenie faktori – informācijas ticamības pārbaudes iespējas jeb tās caurspīdīgums un adekvāta un diezgan konservatīva ķīlas nākotnes vērtības novērtējuma nepieciešamība. Augstāk aprakstīto prasību izpilde iesniedzamajiem dokumentiem un ķīlas tirgus vērtējuma novērtēšanai, kā arī Hipotēku bankas analītiķu kvalifikācija ļaus paaugstināt lēmuma pieņemšanas kvalitāti par hipotekārā kredīta izsniegšanu, padarot to pamatotu un sabalansētu.

5. Ilgs kopējais informācijas pārbaudes laiks. Kaut gan kredīta noformēšana un pieteikuma iesniegšana notiek ļoti ātri, informācijas sagatavošana un pārbaude ir ilgstošs process. To nosaka vairāki iemesli, kuru starpā, pēc autores domām, būtiskākie ir:

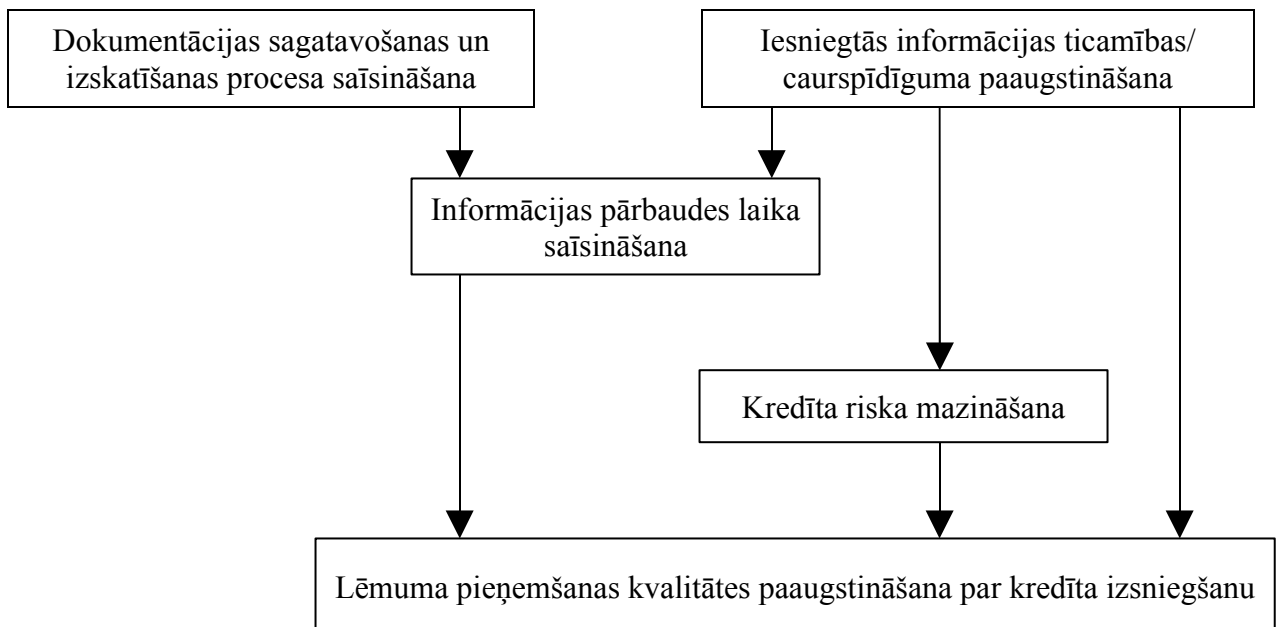
- ilgs dokumenācijas sagatavošanas process gadījumos, kad aizņēmējam jau iesniedzot pieteikumu nav skaidrības par nepieciešamo dokumentu sastāvu;
- grūtības, kas rodas bankas darbiniekiem, pārbaudot aizņēmēja papildus ienākumu ticamību;

- kvalificētu tehnisko speciālistu trūkums, veicot nekustamo īpašumu objektu apskatu un novērtējot to atbilstību iesniegtajam vērtējumam, it īpaši ņemot vērā to faktu, ka jauno mājokļu projektu kvalitāte ir ļoti atšķirīga.

Lai saīsinātu kopējo informācijas pārbaudes laiku, Hipotēku bankai pieņemot lēmumu par kreditēšanu:

- maksimāli jāsaīšina dokumentācijas sagatavošanas process, padarot visas bankas prasības ļoti skaidras pieteicējam un detalizēti tos izklāstot;
- jāatrunā, kādi ienākumi tiks ņemti vērā novērtējot potenciālā aizņēmēja un līdzzaizņēmēju maksātspēju un pieprasot to apliecinājošos dokumentus;
- jārūpējas par bankas nekustamo īpašumu speciālistu kvalifikāciju un kompetenci.

Ņemot vērā augšminētos trūkumus, autores piedāvātā shēma dokumentu un informācijas kontroles organizācijas pirms kredīta izsniegšanas pilnveidošanai ir atspoguļota 3.7.att.:

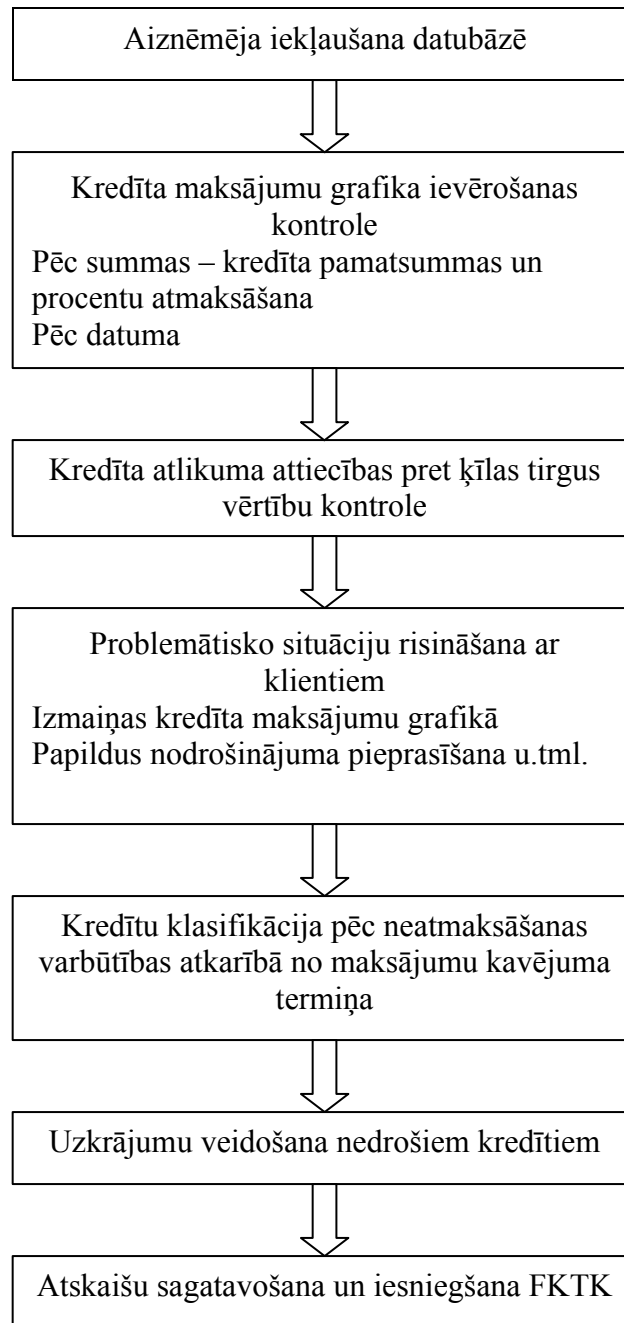

3.7.att. Autores piedāvātā shēma dokumentu un informācijas kontroles organizācijas pirms kredīta iesniegšanas pilnveidošanai⁶⁵

Savukārt analizējot otro shēmu - kredīta maksājumu kontroles organizācija (3.8.att.) – autore secina, ka tai piemīt sekojošas nepilnības:

1. Aizņēmēja finansiālā stāvokļa pārbaudes regularitāte. Lai nodrošinātu banku kredītu datu bāzes izveidošanu, veiktu stingrāku banku kredītriska pārraudzību un banku kredītportfeļa kvalitātes novērtēšanu, FKTK ir izstrādājusi “Informācijas par bankas kredītportfeļa struktūru sagatavošanas un iesniegšanas noteikumus” (turpmāk – Noteikumi), kuri stājās spēkā ar 2004. gada 23. jūliju. Noteikumi nosaka informācijas sagatavošanas un iesniegšanas kārtību nolūkā veicināt banku kredītportfeļa struktūras un kvalitātes analīzi uzraudzības un statistikas vajadzībām un ir saistoši Latvijas Republikā reģistrētām bankām un ārvalstu banku filiālēm.

⁶⁵ Autore.

3.8.att. Kredīta maksājumu kontroles organizācija⁶⁶

Sakarā ar to, ka ieskaites FKTK par kredītportfeļa kvalitāti jāiesniedz reizi ceturksnī, aizņēmēja finansiālā stāvokļa pārbaudes pārsvarā ir piesaistītas atskaišu sagatavošanas datumem. Pēc autores domām, gan kredītu maksājumu, gan aizņēmēja finansiālā stāvokļa pārbaudēm jābūt regulārākām un mērķtiecīgākām. Regulāri jākontrolē aizņēmēja naudas plūsma (norēķinu kontā

⁶⁶ Autore.

ienākošā nauda darba algas u.c. maksājumu veidā), pat ja nav bijuši kredīta maksājumu nokavēšanas gadījumi un aizņēmējam ir pozitīva kredītvēsture.

Kopumā bankas iekšējās kontroles sistēmai jānodrošina, lai patēriņa kreditēšana būtu pienācīgi pārvaldīta, t.i., kredīti būtu piešķirti noteikto limitu robežās un bankas vadība tiktu savlaicīgi informēta par bankas politiku, procedūru un noteikto kredīta limitu pārkāpumiem, bet tam bankai jāizstrādā kārtība, kādā tiek nodrošināta tūlītēja reaģēšana kredīta kvalitātes pasliktināšanās gadījumā un kas nosaka darbības, kuras jāveic, konstatējot pazīmes, kas var liecināt par kredīta kvalitātes pasliktināšanos. Ņemot vērā katras situācijas īpatnības, jāveic attiecīgās darbības, kas ietver, piemēram, aizņēmēja problēmu papildu analīzi, pastiprinātu aizņēmēja norēķinu konta kontroli, kredīta un nodrošinājuma dokumentācijas revidēšanu, korektīvu pasākumu plāna izstrādi.

Kredītam, kas atzīts par problemātisku, ņemot vērā problēmu raksturu un cēloņus un kredīta kvalitātes uzlabošanas iespējas, jāizstrādā kredīta kvalitātes uzlabošanas programma, kas ietver, piem., nodrošinājuma papildināšanu, atmaksas grafika maiņu, vai kredīta atgūšanas programma, kas ietver, piemēram, ķīlas tiesību un galvojuma tiesību izmantošanu.

2. Ķīlas tirgus vērtības kontrole. Sakarā ar iespējamām cenu svārstībām nekustamo īpašumu tirgū, pēc autores domām, nepieciešama rūpīgāka un biežāka ķīlas tirgus vērtības, kā arī tas attiecības pret atlikuso kredīta summu, pārbaude.

3. Sistēmas pieejas trūkums, risinot problemātiskas situācijas ar klientiem. Autore piekrīt, ka risinot iespējamās problemātiskas situācijas ar klientiem (maksājumu kavējumi, klienta ienākumu samazināšanās) kredītu menedžerim jāatrod individuāla pieeja katram konkrētam klientam. Tomēr, neskatoties uz to, jābūt arī sistēmas pieejai attiecībā uz iespējamiem grozījumiem aizņēmuma līgumā (kredīta termiņa pagarināšana, t.s. „kredīta brīvdienas” u.c.), proti, katrai konkrētai situācijai klientu menedžerim jāpieiet elastīgi, bet ievērojot noteiktas prasības (piemēram, rūpīgākas un biežākas klienta un viņa līdzzaizņēmēju ienākumu pārbaudes, ja ir pieņemts lēmums atlikt kredīta maksājumu jeb piešķirt papildus „kredīta brīvdienas” u.tml.). Bez tam, ļoti svarīgi datubāzē atzīmēt, ka klientam rodas grūtības ar kredīta atmaksāšanu, lai biežāk un rūpīgāk veiktu viņa ienākumu/konta apgrozījuma pārbaudes.

Novērtējot kredītu kontroles sistēmas pilnveidošanas pasākumu ieviešanas rezultātus, autore uzsver trīs galvenos rādītājus, kurus galvenokārt ietekmēs izmaiņas Hipotēku bankas patēriņa kredītu kontroles sistēmā. Tie ir:

- 1) kredītu portfeļa kvalitāte;
- 2) ar kredītu kontroles sistēmas uzturēšanu saistīto izdevumu izmaiņas;
- 3) kredītu procenta ienākumu izmaiņas.

Turpinājumā autore analizēs augšminēto rādītāju iespējamās izmaiņas sakarā ar patēriņa kredītu kontroles sistēmas pilnveidošanas pasākumu ieviešanu.

1. Kredītu portfeļa kvalitāte. Kā jau bija minēts, visus bankas izsniegtos kredītus iedala piecās grupās – standarta kredīti, uzraugāmie kredīti, zemstandarta kredīti, šaubīgie kredīti un zaudētie kredīti. Pēdējām četrām kredītu kategorijām banka veic speciālus uzkrājumus atbilstošu kredīta zaudēšanas varbūtībai – uzraugāmajiem kredītiem – 10%, zemstandarta kredītiem – 30%, šaubīgajiem kredītiem – 60% un zaudētajiem kredītiem – 100% apmērā no kredīta summas.

Kā bija parādīts 2.2.tabulā, 2005.gadā Hipotēku bankā uzraugāmie kredīti sastādīja 3% no visiem izsniegtajiem patēriņa kredītiem, zemstandarta kredīti – 0,4%, šaubīgie kredīti – 0,2%, bet zaudētie kredīti – 0,6%.

Pieņemot, ka 2006. un 2007.gadā saglabāsies Hipotēku bankas kreditēšanas apjomu pieaugums vismaz pēdējo divu gadu vidējā lieluma līmenī, tas ir, par 41,4% gadā (2004.gadā Hipotēku bankas izsniegto patēriņa kredītu apjoms pieauga par 41,2%, salīdzinot ar 2003.gadu, bet 2005.gadā – vēl par 41,6%), 2007.gada beigās izsniegto patēriņa kredītu apjoms sastādītu 61 439 tūkst. latu.

Gadījumā, ja kredīta portfeļa kvalitāte paliks 2005.gada līmenī, uzkrājumu summa sastādītu 701 tūkst. latu, kā parādīts 3.1.tabulā.

3.1.tabula

Hipotekārajiem kredītiem veiktie uzkrājumi atkarībā no kredītu kategorijas 2007.gadā (prognoze)⁶⁷

Kredītu kategorija	Daļa hipotekāro kredītu kopsummā	Summa, tūkst. LVL	Veiktie uzkrājumi	Uzkrājumu summa
Uzraugāmie	3,0%	1843	10%	184
Zemstandarta	0,4%	246	30%	74
Šaubīgie	0,2%	123	60%	74
Zaudētie	0,6%	369	100%	369
Kopā:		2580		701

Izdarot pieņēmumu, ka autores ieteikumi kredītu kontroles sistēmas pilnveidošanai ilgtermiņa perspektīvā ļaus uzlabot kredītportfeļa kvalitāti, jau 2007.gadā par 10% mazinot uzraugamo, zemstandarta, šaubīgo un zaudēto kredītu summas, uzkrājumu summa samazinātos līdz 631 tūkst. latu, jeb par 70 tūkst. latu, salīdzinot ar prognozi, kad kredītu kontroles sistēmas uzlabošanas pasākumi netika veikti (3.2.tabula).

3.2.tabula

⁶⁷ Autore.

Hipotekārajiem kredītiem veiktie uzkrājumi atkarībā no kredītu kategorijas 2007.gadā (pēc kredītu kontroles sistēmas uzlabošanas)⁶⁸

Kredītu kategorija	Daļa hipotekāro kredītu kopsummā	Summa, tūkst. LVL	Veiktie uzkrājumi	Uzkrājumu summa
Uzraugāmie	2,70%	1659	10%	166
Zemstandarta	0,36%	221	30%	66
Šaubīgie	0,18%	111	60%	66
Zaudētie	0,54%	332	100%	332
Kopā:		2322		630

Tas nozīmē, ka samazināsies bankas iesaldēto līdzekļu summa, kas ir ļoti pozitīvi, ņemot vērā, ka šo naudu banka varēs izmantot kā resursu kredītu izsniegšanai un pelnīt procentus.

2. Ar kredītu kontroles sistēmas uzturēšanu saistīto izdevumu izmaiņas. Analizējot Hipotēku bankas finanšu pārskatu pielikumus, ar kredītu kontroles sistēmas uzturēšanu saistīto uzdevumu izmaksas atspoguļojas galvenokārt postenī „Informācijas un sakaru sistēmu izdevumi”. 2005.gada beigās šis postenis sastādīja 1213 tūkst. latu. Savukārt izdevumi, kuri ir saistīti ar kontroles sistēmas uzturēšanu, sastāda aptuveni 80% no šīs summas jeb 970 tūkst. latu. Ņemot vērā šī rādītāja pieauguma dinamiku pēdējos gados (vidēji par 19%), 2007.gada beigās ar kredītu kontroles sistēmas uzturēšanu saistīto izdevumu summa varētu sasniegt 1374 tūkst. latu.

Ņemot vērā, ka hipotekārie kredīti orientējoši sastādīs 30% no Hipotēku bankas kopējā kredītportfeļa, uz tiem pienākas aptuveni 30% no attiecīgajiem izdevumiem, proti, 110 tūkst. lati.

Sakarā ar autores ieteikto pasākumu ieviešanu hipotekāro kredītu kontroles sistēmas pilnveidošanai attiecīgo uzdevumu summa varētu palielināties aptuveni par 20% jeb par 22 tūkst. latiem, sasniedzot 132 tūkst. latu 2007.gada beigās.

Tomēr, ņemot vērā, ka izdevumi pieaugs par 22 tūkst. latu, bet kredītportfeļa kvalitātes uzlabošanās rezultātā varētu atbrīvoties līdz pat 70 tūkst. latu, var secināt, ka kredītu kontroles sistēmas pilnveidošanas pasākumu ieviešana ir izdevīga.

3. Kredītu procenta ienākumu izmaiņas. Pēdējos gados bankas izsniegto hipotekāro kredītu pieauguma dinamika bijusi strauja. Pieļaujot, ka tikpat augsti izsniegto hipotekāro kredītu pieauguma tempi vidējā termiņa perspektīvā saglabāsies, 2007.gada beigās Hipotēku bankas izsniegto hipotekāro kredītu kopsumma varētu sasniegt līdz 236 798 tūkst. latu.

Ņemot vērā, ka viens no autores ieteikumiem ir nepieļaut hipotekāro kredītu īpatsvaru kredītportfelī virs 30%, maksimālā izsniegto hipotekāro kredītu summa 2007.gadā būtu 227 122

⁶⁸ Autore.

tūkst. latu. Abi divi augšminētie rādītāji ir tuvi, jo šobrīd hipotekāro kredītu īpatsvars Hipotēku bankas kopējā kredītportfelī tikai nedaudz pārsniedz 30% (31,1%).

Tomēr, lai nodrošinātu sabalansētu kredītportfeli, Hipotēku bankai jāattīsta patēriņa kreditēšanas pakalpojumi. Ņemot vērā, ka vidējā procentu likme pēc patēriņa kredītiem ir 16% gadā, bet Hipotēku bankas piedāvātās hipotekāro kredītu likmes kredītiem latos ir 0,75% + 6 mēnešu RIGIBOR līmenī, tas ir, aptuveni 7,88% līmenī, šajā gadījumā procentu marža palielināsies par 8,12 procentpunktiem.

Vispārinot autores izstrādātos priekšlikumus, var atzīmēt galvenos esošās patēriņa kredītu kontroles sistēmas nepilnības un uzsvert jaunās sistēmas priekšrocības (pēc izstrādāto ieteikumu ieviešanas). Tie uzskatāmi atspoguļoti 3.3.tabulā.

3.3.tabula

Esošās patēriņa kredītu kontroles sistēmas un jaunās sistēmas (pēc autores priekšlikumu ieviešanas) salīdzinājums Hipotēku bankā⁶⁹

Esošās sistēmas nepilnības	Piedāvātās sistēmas priekšrocības, salīdzinot ar esošo sistēmu
<ul style="list-style-type: none"> • Ilgs dokumentu sagatavošanas process pirms kredīta izsniegšanas • Finansiālās informācijas par klientu ticamības pārbaudes sarežģītums • Augsts kredīta risks saistībā ar agresīvu hipotekāro kredītu izsniegšanu • Nepietiekama lēmuma pieņemšanas kvalitāte par kredīta izsniegšanu • Ilgs kopējais informācijas pārbaudes laiks 	<ul style="list-style-type: none"> • Īsāks dokumentu sagatavošanas process pirms kredīta izsniegšanas, pašā sākumā sniegtot klientam pilnu un izsmeļojošu informāciju par bankas prasībām • Finansiālās informācijas par klientu pārbaudes vienkāršība, pateicoties tās caurspīdīgumam • Mazināts kredīta risks, ieviešot limitus hipotekāro kredītu izsniegšanai (procentuāli no nekustamā īpašuma vērtības un diversificējot kredītportfeli uz ctu patēriņa kredītu veidu rēķina, ierobežojot hipotekāro kredītu īpatsvaru) • Kvalitatīvāka lēmuma pieņemšanas iespējas, pateicoties saņemtās informācijas objektivitātei un caurspīdīgumam • Īsāks informācijas pārbaudes laiks, pateicoties skaidri noformulētām un stingrām bankas prasībām un kredīta pieteikumu noraidīšanai, kur norādīti neoficiālie ienākumi (kurus klients nevar pierādīt ar attiecīgiem dokumentiem)

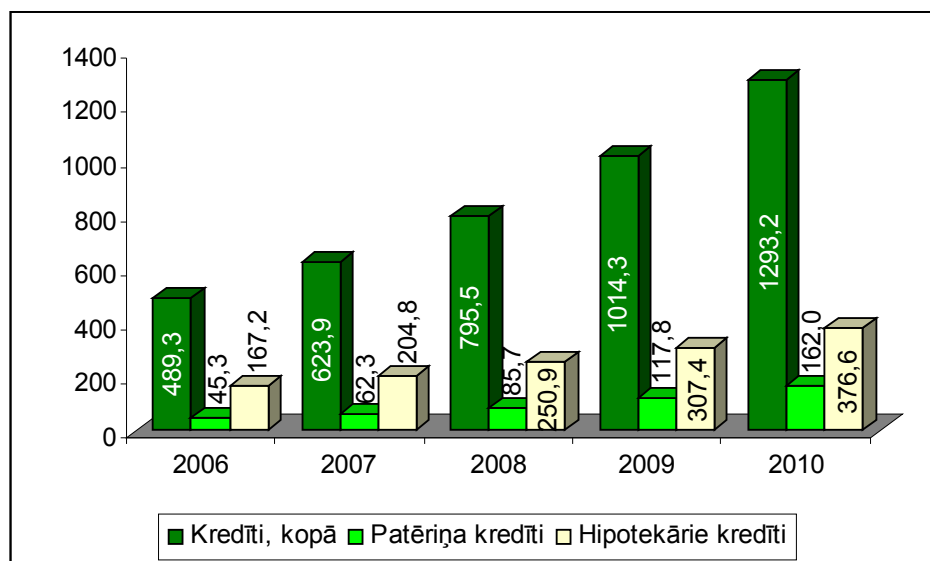
⁶⁹ Autore.

3.3.tabula (turpinājums)

Esošās sistēmas nepilnības	Piedāvātās sistēmas priekšrocības, salīdzinot ar esošo sistēmu
<ul style="list-style-type: none"> • Nepietiekami bieža aizņēmēja finansiālā stāvokļa pārbaude • Nepietiekami rūpīga ķīlas vērtības kontrole un tās attiecības pret atlikušo kredīta summu pārbaude • Sistēmas pieejas trūkums, risinot problemātiskas situācijas ar klientiem 	<ul style="list-style-type: none"> • Biežāka un regulārāka aizņēmēja finansiālā stāvokļa pārbaude, pat kredīta maksājumu kavējumu neesamības gadījumā • Rūpīgāka un regulārāka ķīlas vērtības kontrole un tās attiecības pret atlikušo kredīta summu pārbaude, sekošana tirgum, konservatīvāks ķīlas vērtējums • Sistēmas pieejas piemērošana, risinot problemātiskas situācijas ar klientiem (apvienojot individuālo pieeju ar stingrām bankas prasībām)

Kopumā autore uzskata, ka izstrādātie priekšlikumi ļaus pilnveidot Hipotēku bankas patēriņa kredītēšanas sistēmu, samazinot kredīta pieteikuma izskatīšanas laiku un paaugstinot lēmuma par kredīta izsniegšanu kvalitāti, kā arī paaugstinot kredītu kontroles efektivitāti.

Autore prognozē, ka pēc patēriņa kredītēšanas sistēmas pilnveidošanas shēmas ieviešanas, kā arī ņemot vērā vispārējās kredītēšanas tirgus attīstības tendencijas un 2007.gada 6.martā atbalstīto valdības inflācijas apkarošanas plānu, Hipotēku bankas izsniegto kredītu apjomu pieauguma dinamika saglabāsies 25 – 30% līmenī, ņemot vērā, ka šis rādītājs bija zemāks par vidējo kredītu pieauguma dinamiku banku nozarē (Hipotēku bankas izsniegto kredītu apjomi pēdējo 3 gadu laikā pieauga vidēji par 34,6% gadā, bet nozares vidējais rādītājs sastādīja 48,7%). Turklāt, īstenojot piesardzīgāku hipotekārās kredītēšanas politiku, Hipotēku bankas izsniegto hipotekāro kredītu apjomu pieauguma tempi var palēnināties līdz 20 – 25% gadā, bet izsniegto pārējo patēriņa kredītu apjomi var pieaugt salīdzinoši straujākiem tempiem – par 35 – 40% gadā (3.9.att.), kā rezultātā patēriņa kredītu īpatsvars pēc 2 – 3 gadiem var palielināties no tagadējiem 8% līdz 10 – 12%, bet vidēja termiņa perspektīvā – līdz 13 – 15%. Attiecīgi hipotekāro kredītu īpatsvars turēsies 30% robežās, bet vidējā termiņa perspektīvā var mazināties līdz 25%.

3.9.att. Hipotēku un zemes bankas izsniegto kredītu pieauguma tempu prognoze⁷⁰

Autore uzskata, ka izstrādātās rekomendācijas ir īpaši aktuālas valdības inflācijas apkarošanas plāna skatījumā, saskaņā ar kuru, citu pasākumu starpā, ir uzsverts, ka svarīgi ir nepieļaut patēriņa kredītu izsniegšanu klientiem pret neapliecinātiem (ar dokumentiem nepierādītiem) ienākumiem. Autores rekomendācijās ir uzsverts finansiālās informācijas caurspīdīgums un kredīta izsniegšanas iespējas tikai pret oficiāliem ienākumiem.

Pēc autores domām, izstrādāto rekomendāciju lielākā daļa var tikt ieviestas arī citās Latvijas komercbankās patēriņa kreditēšanas sistēmas pilnveidošanas nolūkā, kas veicinās tās attīstību.

⁷⁰ Autore.

Secinājumi un priekšlikumi

Uzrakstot maģistra darbu, autors ir nonācis pie sekojošiem secinājumiem:

1. Komerčbankas veido kredītresursu tirgus pamatu. Kredītoperāciju veikšana ir viena no galvenajām bankas operācijām un lielākai daļai bankām galvenais bankas peļņas avots. Pateicoties kredītoperācijām, rodas labvēlīgi apstākļi kapitāla pārplūdei no mazāk ienesīgām ekonomikas nozarēm uz ienesīgām, paātrinās preču realizācija, samazinās ar naudas apgrozību saistītās izmaksas, tiek sekmēta kapitāla uzkrāšana.
2. Pie patēriņa kredīta paveidiem pieder overdrafts, kredītlīnija, hipotekārais kredīts, iespēju kredīts, kā arī studiju kredīts.
3. Izsniegto aizdevumu uzraudzība ir nepieciešama, lai kontrolētu aizņēmēja maksātspēju. Galvenie šīs kontroles principi ir saprātīgums, savlaicīgums un pastāvīgums.
4. Latvijas kredītu tirgus ir veiksmīgi attīstījies un kļūst aizvien pieejamāks plašam juridisko un fizisko personu lokam. No 2000.gada līdz 2005.gadam Latvijas komercbanku aktīvi palielinājās 4 reizes, bet par 2006.gada trim ceturkšņiem to summa pieauga vēl par 30,8%, sasniedzot 14 312 milj. latu. Izsniegto kredītu apjoms par to pašu periodu palielinājās 6,4 reizes, bet par 2006.gada trim ceturksņiem - par 37,6%, sasniedzot uz 9578 milj. latu, kas liecina par iedzīvotāju pirktspējas palielināšanos un pārlicību par saviem ienākumiem un materiālās labklājības līmeni ilgtermiņa periodā.
5. Sākot ar 1999.gadu, strauji pieaug izsniegto kredītu apjoms privātpersonām: 2004.gadā – par 76,2%, 2005.gadā – 85,4%. Uz 30.09.2006 privātpersonām tika izsniegti 43,2% no izsniegto kredītu kopapjoma.
6. Visvairāk šādu izsniegto kredītu apjomu palielināšanos ir izsauc nekustamā īpašumu tirgus attīstība. 2005.gada beigās privātpersonām mājokļa iegādei izsniegto kredītu kopējais apmērs sasniedza 1747,4 milj. latu.
7. Pašlaik vērojama tendence samazināties pieprasījumam pēc īstermiņa kredītiem, kas kompensējas ar ilgtermiņa kredīta pieprasījuma pieaugumu, kas liecina par banku sistēmas stabilitāti un iedzīvotāju pārlicību par saviem ienākumiem un materiālās labklājības līmeni ilgtermiņa periodā.
8. Hipotēku banka ir sestā lielākā banka pēc izsniegto kredītu apjoma (5,3% tirgus daļa). No visiem Hipotēku bankas kredītiem uz 2005.gada beigām 55,9% tika izsniegti privātu uzņēmumiem, 35,4% - privātpersonām, bet 7,4% - finanšu institūcijām.

9. Uz 2005.gada beigām 38,9% no Hipotēku bankas izsniegtajiem kredītiem bija komerc kredīti, 31,1% - hipotekārie kredīti, 10,9% - mazo un vidējo uzņēmumu attīstības kredīti, 6,3% - lauku attīstības kredīti un 4,2% - lauku uzņēmējdarbības kredīti.
10. Kredītportfeļa kvalitātes kontrolē būtisku vietu ieņem kredītu klasifikācija. Pamatojoties uz kredītu novērtējumu, kredīti klasificējami kā standarta, uzraugāmie, zemstandarta, šaubīgi un zaudētie kredīti, atkarībā no kā tiek veikti uzkrājumi 10% līdz 100% apmērā no kredīta summas.
11. Lai nodrošinātu banku kredītu datu bāzes izveidošanu, veiktu stingrāku banku kredītriska pārraudzību un banku kredītportfeļa kvalitātes novērtēšanu, FKTK ir izstrādājusī "Informācijas par bankas kredītportfeļa struktūru sagatavošanas un iesniegšanas noteikumus" kuri stājās spēkā ar 2004. gada 23. jūliju. Noteikumi ir saistoši Latvijas Republikā reģistrētām bankām un ārvalstu banku filiālēm.
12. Galvenie faktori, kuri ietekmē patēriņa kreditēšanas attīstību, ir šādi: valsts ekonomiskā izaugsme un IKP pieaugums; iedzīvotāju ienākumu dinamika; obligāto rezervju norma; procentu likmju dinamika un banku aktivitāte kreditēšanas iespēju nodrošināšanai; klientu maksāšanas ieradumi.
13. Kopumā Latvijā uzlabojas makroekonomiskā situācija, kas labvēlīgi ietekmē patēriņa kreditēšanas sistēmas attīstību: pakāpeniski pieaug iedzīvotāju ienākumi un IKP uz vienu iedzīvotāju, mazinās bezdarbs. Lai veicinātu Latvijas komercbanku konkurētspēju Eiropas Savienības finanšu tirgos, ar 2004.gada novembri tika mainīta banku minimālā kapitāla pietiekamība no 10% uz 8%, kas veicināja banku resursu atbrīvošanu, ko var izmantot kredītu izsniegšanai.
14. Analizējot dokumentu un informācijas kontroles organizāciju pirms kredīta izsniegšanas Hipotēku bankā, autore konstatēja, ka tai piemīt sekojošas galvenās nepilnības: sagatavošanās procesa ilgums; informācijas ticamības pārbaudes sarežģītums; augsts risks, izsniedzot „simtprocentīgus” kredītus jeb kredītus 100% apmērā no jauno dzīvokļu tirgus vērtības; atsevišķos gadījumos - lēmuma pieņemšanas kvalitātes trūkums;ilgs kopējais informācijas pārbaudes laiks.
15. Analizējot kredīta maksājumu kontroles organizāciju Hipotēku bankā, autore secina, ka tai piemīt sekojošas nepilnības: aizņēmēja finansiālā stāvokļa pārbaudes nepietiekama regularitāte;nepietiekami stingra ķīlas tirgus vērtības kontrole; sistēmas pieejas trūkums, risinot problemātiskas situācijas ar klientiem.

Pamatojoties uz augšminētajiem secinājumiem, savā darbā autore izvirza sekojošus priekšlikumus:

1. Bankām nevajadzētu tikai koncentrēties uz strauji plaukstošu nekustamo īpašumu tirgu, ierobežojot hipotekāro kredītu īpatsvaru savā kredītportfelī un palielinot citu patēriņa kredītu veidu īpatsvaru.
2. Komercbankām, lai piesaistītu vēl vairāk jaunus klientus, ir jāturpina strādāt pie jaunu kredītpakalpojumu izstrādāšanas, izmantojot un popularizējot elektroniskos produktus (aizdevuma kalkulators, kredītam nepieciešamās dokumentācijas apraksts un to pārbaudes procedūras un izmaksas, kas saistītas ar kredīta piešķiršanu bankas mājas lapās internetā, bankomātos, mobilajos sakaru protokolos).
3. Hipotēku bankai autore iesaka noteikt stingrākas normas hipotekāro kredītu īpatsvaram bankas kopējā kredītportfelī, nepieļaujot 30% līmeņa pārsniegšanu. To var panākt, attīstot citus bankas darbības prioritāros virzienus, tādus, kā mazo un vidējo uzņēmumu kreditēšana.
4. Ierobežot maksimālo izsniedzamā kredīta summu procentos no nekustamo īpašumu tirgus vērtības - ne vairāk kā 90% no mājokļa tirgus vērtības, bet kreditējot dzīvokļa iegādi pirms 2000.gada celtā mājā – ne vairāk kā 70 – 80% no dzīvokļa tirgus vērtības.
5. Noteikt stingrākas ikmēneša kredīta maksājumu robežas procentuāli no aizņēmēja (vai viņa ģimenes) neto ienākumiem, lai ikmēneša maksājumi nepārsniegtu 40%, atskaitot ikmēneša maksājumus tekošo saistību dzēšanai no aizņēmēja ienākumiem pirms hipotekārā kredīta maksimālās summas noteikšanai.
6. Paātrināt nepieciešamo dokumentu sagatavošanas procesu, no paša sākuma informējot klientu par visu nepieciešamo dokumentu komplektu, tai skaitā par informāciju par līdzaiņēmējiem un galvotājiem un to apliecinājumiem dokumentiem, par nepieciešamo ar papildu nodrošinājumu saistīto dokumentāciju.
7. Nodrošināt lielāku aizņēmēja ienākumu pārskatāmību, ņemot vērā tikai dokumentāli pierādāmos potenciāla aizņēmēja un viņa līdzaiņēmēju ienākumus un savlaicīgi brīdināt par to klientu.
8. Regulāri kontrolēt aizņēmēja naudas plūsmu (norēķinu kontā ienākošā nauda darba algas u.c. maksājumu veidā), pat ja nav bijuši kredīta maksājumu nokavēšanas gadījumi un aizņēmējam ir pozitīva kredītvēsture.
9. Regulāri kontrolēt kredīta apjoma un nodrošinājuma vērtības attiecību un sekot tam, lai ķīlas tirgus vērtība nekļūtu mazāka par atlikušo kredīta summu.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

1. FKTK Informācijas par bankas kredītportfeļa struktūru sagatavošanas un iesniegšanas noteikumi, 2004.gada 16.jūlijā LR Kredītiestāžu likums, 1995. gada 24. oktobrī.
2. Kudinska M. Baltača B. Kauzēns E. Finanšu tirgus Latvijā un Eiropas Savienībā. – R.: Rasa ABC, 2001. – 100 lpp.
3. Kutuzova O. Finanšes un kredīts. – R.: Turība Biznesa augstskola, 2004. – 152 lpp.
4. Mārtiņa I. Banku sektors turpina augt // Dienas Bizness pielikums- Finanšes 2005. – 2005.-5.-7.1 pp.
5. Roldugins V Pasaules valstu ekonomikas vārdnīca, - Jumava,2006. -345 lpp
6. Адибеков М. Г. Кредитные операции: классификация, порядок привлечения и учет. – М.: Консалбанкир, 2003.- 345 с.
7. Ачкасов А. И. Активные операции коммерческих банков. – М.: Консалбанкир, 2003. – 289 с.
8. Банковское дело. / Под ред. О.И.Лаврушина. – М.: Банковский и биржевой МКЦ, 2001.
9. Банковское дело: Учебник. Под ред. Колесникова В. И. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 536 с.
10. Батракова Л. Г. Анализ процентной политики коммерческого банка: Учебное пособие. – М.: Логос, 2002. – 152 с.
11. Вишневский А.А. Потребительский кредит: особые формы правовой защиты интересов потребителя. Опыт зарубежных стран // Юридическая работа в кредитной организации; №2, 2005.
12. Жуков Е. Ф. Банки и банковские операции. – СПб.: Питер, 2001. – 234 с.
13. Лаврушин О. И. Банковское дело: Учебник. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 672 с.
14. Масленников В.В. Зарубежные банковские системы. - М.: Элит, 2000.
15. Местере В. Залог как обеспечение кредита//Коммерсант Балтик, 2004, № 41, с.21-24.
16. Миловидов В.Д. Современное банковское дело. Опыт США. - М.: Приор, 2000.
17. Новикова Н.А., Орлова Н.В. Потребительский кредит. Актуальные вопросы, образцы документов. – М.: Юрайт-Издат, 2007.
18. Разумова А.И.Ипотечное кредитование. – М, 2005. – 313 с.
19. Свиридов О.Ю. Банковское дело. – М.: МарТ, 2002.
20. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. – М.: Финансы и статистика, 2004.

21. Hipotēku un zemes bankas gada pārskats 2004.
22. Hipotēku un zemes bankas gada pārskats 2005.
23. Hipotēku un zemes bankas npublicēta informācija un iekšējie dokumenti
24. Latvijas Bankas mājas lapa. // <http://www.bank.lv>
25. LR Ekonomikas ministrijas publikācijas. // <http://www.em.gov.lv>
26. Finanšu un kapitāla tirgus komisijas mājas lapa: likumi, statistika par tirgus dalībniekiem. // <http://www.fk.lv>
27. Hipotēku un zemes bankas mājas lapa. // <http://www.hipo.lv>
28. Latvijas komercbanku asociācijas mājas lapa // <http://www.bankasoc.lv>

Maģistra darbs "Patērētāju kreditēšanas attīstība Latvijas komercbankās" izstrādāts LU Ekonimikas un vadības fakultatē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai
Autore: Jekaterina Solomatina

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai
Vadītājs: Dr. Oec.asoc. profesors Aleksandrs Mašarskis

Recenzents: Dr. Oec. profesors Valērijs Roldugins

Darbs iesniegts Finanšu institutā
Metodiķe: Zoja Rjabeca

Darbs aizstāvēts maģistra gala pārbaudījuma komisijas sēdē
vērtējums _____
Komisijas sekretārs: docents Vadims Danovičs